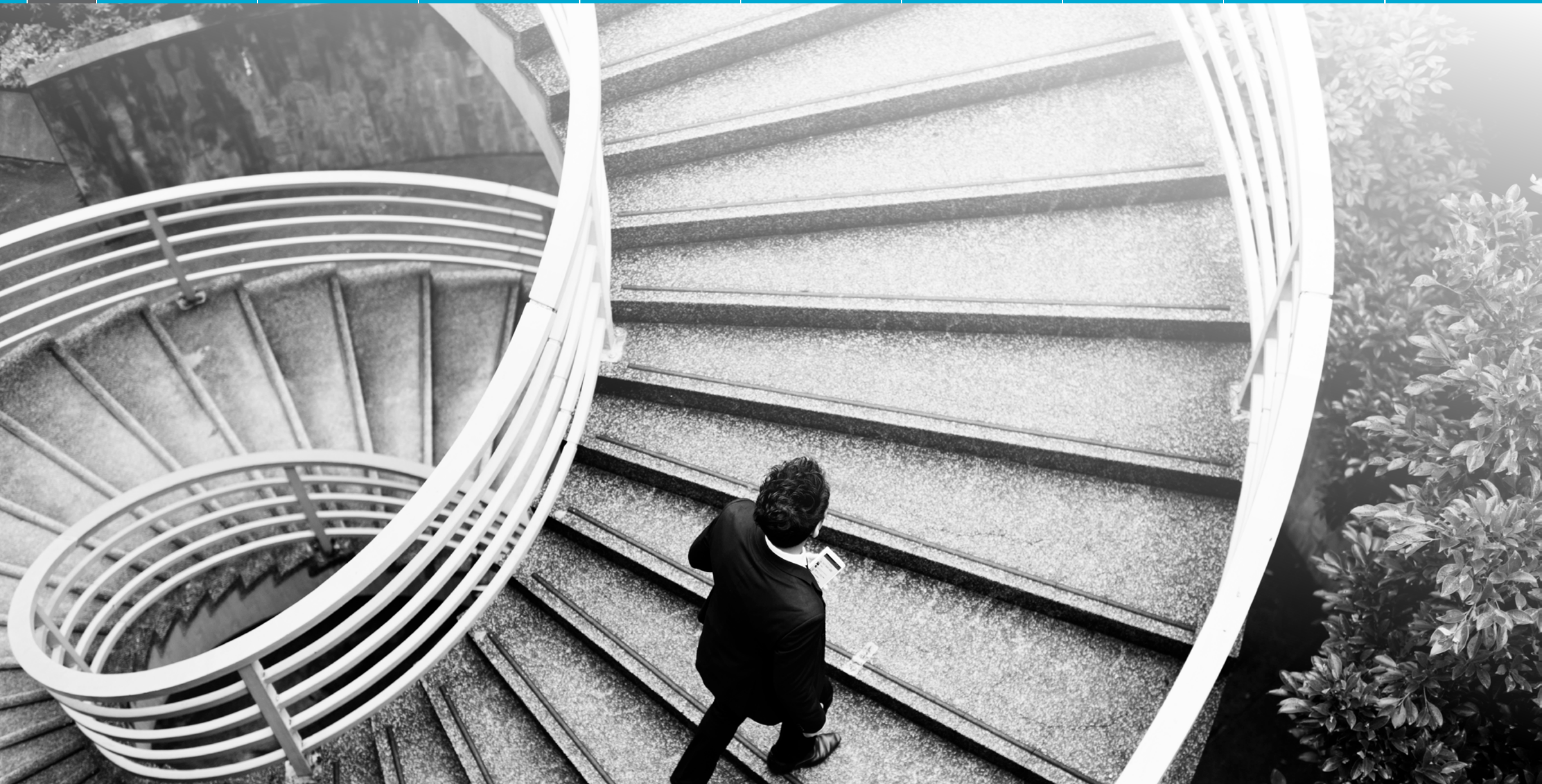




Jaarverslag 2016

Verslag over het boekjaar 1-1-2016 t/m 31-12-2016



Inhoudsopgave

1. Kerncijfers	4		
2. Voorwoord	6		
3. Profiel	10		
4. Bestuursverslag	23		
4.1 Pensioenbeleid.....	24		
4.2 Beleggingsbeleid	29		
4.3 Financieel beleid.....	41		
4.4 Communicatiebeleid	52		
4.5 Integraal risicomanagement.....	62		
4.6 Governance	68		
4.7 Verwachte ontwikkelingen komend jaar	79		
5. Verslag visitatiecommissie	82		
6. Verantwoordingsorgaan	96		
6.1 Samenstelling verantwoordingsorgaan	97		
6.2 Verrichte werkzaamheden	98		
6.3 Door VO uitgebrachte adviezen en bindende voordracht	100		
6.4 Oordeel VO	101		
6.4.1 Algemeen oordeel	101		
6.4.2 Pensioen-, financieel, actuair en risicobeleid	102		
6.4.3 Aanpassing pensioenovereenkomst en wijziging risicohouding fonds.....	103		
6.4.4 Beleggingsbeleid	103		
6.4.5 Governance	104		
6.4.6 Uitbestedingsbeleid: in het bijzonder de selectie van de custodian	106		
6.4.7 Communicatiebeleid	106		
6.5 Tot slot.....	107		
7. Rapport Raad van Toezicht.....	111		
8. Jaarrekening.....	116		
9. Overig.....	157		
9.1 Actuariële verklaring.....	158		
9.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant.....	162		
9.3 Personalie (per 31 december 2016).....	171		



1

Dit is de inhoudsopgave.
Wanneer je hierop klikt, ga je naar
de gedetailleerde inhoudsopgave.

2

Dit zijn de hoofdstukken van het
jaarverslag. Wanneer je hierop klikt,
ga je naar het desbetreffende hoofdstuk.

Uitleg over dit document

Deze PDF kan het beste in Adobe Acrobat geopend en bekeken worden, gezien de interactiviteit bij PDF viewers van derde partijen tot problemen in de weergave zou kunnen leiden.

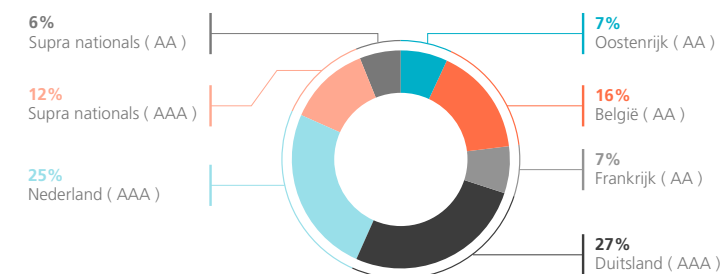
De PDF is interactief, dat wil zeggen dat er bepaalde extra functionaliteiten ten opzichte van traditionele PDF-bestanden toegevoegd zijn. Behalve de navigatie aan de boven- en onderkant van dit document, zijn ook de grafieken klikbaar om ze groter weer te laten geven.

Daarnaast bevat de PDF [hyperlinks](#) die gekenmerkt zijn door de oranje kleur en onderstreping.

3

Hyperlinks zijn gekenmerkt door de
oranje kleur en onderstreping.

Grafiek 14 Verdeling matching portefeuille



Wanneer je op een grafiek klikt, krijg je een
grotere weergave ervan te zien.

4

Dit is de pagina waarop je je bevindt.
Een klik op de pijltjes brengt je naar de
volgende respectievelijk vorige pagina.

5

De begrippenlijst bevat uitleg
over veel voorkomende termen.

klik
hier



1

Kerncijfers



1. Kerncijfers

Alle bedragen in dit jaarverslag zijn in duizenden euro, tenzij anders vermeld.

	2016	2015	2014
Bijdragen			
Premies pensioenregeling	275.214	268.118	256.198
Overige bijdragen	3.585	3.536	13.684
Totaal	278.799	271.654	269.882
 Pensioenuitkeringen (excl. afkoopsommen)	 442	 240	 34
 Kosten			
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	2.800	2.935	2.435
Pensioenuitvoeringskosten (in euro per deelnemer en pensioengerechtigde)	190	193	153
Vermogensbeheer (in % van het belegd vermogen)	0,26%	0,32%	0,54%
 Toeslagverlening			
Per 1-1-2017 / 1-1-2016 / 1-1-2015	0,00%	0,19%	0,00%

*Het beleggingsrendement is een rekenkundig gemiddelde van de maandrendementen. In 2015 waren de beleggingsopbrengsten in totaal negatief door het fors negatieve resultaat in december. Aangezien het beleggingsrendement in de meeste maanden positief was, bleef het rekenkundig gemiddeld rendement over heel 2015 positief.

	31-12-16	31-12-15	31-12-14
Aantallen			
Deelnemers	14.572	15.083	15.902
Gewezen deelnemers	4.019	2.422	931
Pensioengerechtigden	140	87	36
Totaal	18.731	17.592	16.869
 Financiële gegevens			
Beleggingen voor risico pensioenfonds			
Belegd vermogen	915.170	566.911	302.037
Beleggingsopbrengsten	71.861	-4.984	37.408
Beleggingsrendement*	11,7%	1,5%	20,8%
 Technische voorzieningen			
Pensioenverplichtingen eigen rekening	866.427	520.197	243.003
Pensioenverplichtingen herverzekering	2.742	4.061	6.906
Totaal technische voorzieningen	869.169	524.258	249.909
 Reserves			
Algemene reserve	57.207	51.191	55.920
 Dekkingsgraad			
Aanwezig	106,6%	109,8%	122,4 %
Vereist (strategisch, 2014 feitelijk)	120,8%	118,4%	116,3%
Minimaal vereist	104,4%	104,4%	104,9%
Beleid	103,7%	112,9%	
Reëel	82,6%	88,6%	



2

Voorwoord



2. Voorwoord

Met dit jaarverslag over 2016 wordt de transitieperiode van het ING CDC Pensioenfonds afgesloten. Bij de oprichting van het fonds, in de tweede helft van 2013, is gekozen voor een transitieperiode met een transitiebestuur, omdat het een fonds in een pioniers- en opbouw-fase was. Deze transitieperiode is in augustus 2014 verlengd tot en met 31 december 2016.

Gedurende de laatste anderhalf jaar heeft het bestuur uitvoerig met alle stakeholders de voorwaarden, uitgangspunten en mogelijkheden van de bestuurlijke structuur en de governance vanaf 1 januari 2017 besproken. Op basis daarvan is besloten het paritaire model ook in de definitieve situatie te handhaven en door te gaan met de bestuursleden die tijdens de transitieperiode in het bestuur zitting hadden. Daarmee is de continuïteit van het fonds gewaarborgd. Wel is het aantal bestuurszetels per 1 januari 2017 uitgebreid van 7 naar 8, vanwege het beginsel “one man, one vote” en evenredige vertegenwoordiging van werkgever en werknemers. De voordracht door de werkgever voor het nieuwe bestuurslid was eind 2016 nog in procedure.

Een van de belangrijkste ontwikkelingen voor ING CDC Pensioenfonds in 2016 vormde het besluit van de sociale partners om de berekening van de premie voor het fonds aan te passen. Aanleiding daarvoor was de wijziging die De Nederlandsche Bank (DNB) in 2015 heeft doorgevoerd in de rekenrente die pensioenfondsen moeten gebruiken om de waarde van hun pensioenverplichtingen te bepalen. Het bestuur heeft deze wijzigingen akkoord bevonden, na een toetsing op de aspecten toereikendheid van de premie en evenwichtige belangenafweging.



De dekkingsgraad daalde in 2016 met name door de daling van de rente. Dit leidde tot een forse stijging van de pensioenverplichtingen, die slechts ten dele werd gecompenseerd door een stijging in de waarde van de beleggingen. De dekkingsgraad stond eind 2016 op 106,6%.

De beleidsdekkingsgraad (het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden over de voorafgaande 12 maanden) stond eind 2016 op 103,7% en lag daarmee onder het minimaal vereiste niveau. Dit betekent dat het fonds een dekkingstekort heeft. Wanneer het fonds over een aaneengesloten periode van vijf jaar zo'n tekort heeft, moeten de pensioenrechten worden gekort. Dat is nu niet aan de orde. Consequentie is wel dat ING CDC Pensioenfonds op basis van de wet- en regelgeving over 2016 geen toeslag mag toekennen. Het toekennen van een toeslag is alleen toegestaan wanneer de beleidsdekkingsgraad op de peildatum hoger is dan 110%.

Vanwege de forse veranderingen op de financiële markten in 2016 zijn de lange termijn keuzes op het gebied van het beleggingsbeleid wederom getoetst aan de hand van een Asset Liability Management (ALM) studie. Deze studie gaf geen aanleiding tot wijziging van het (te voeren) beleid en daarom is vastgehouden aan het ingroeipad dat bij de start van het fonds is afgesproken. Het ingroeipad houdt in dat met de groei van het fonds een groter deel van het vermogen wordt toegekend aan de return portefeuille (beleggingen in aandelen en onroerend goed), ten opzichte van de matching portefeuille (beleggingen in vastrentende waarden zoals obligaties). De mate van renteafdekking nam ook geleidelijk af.

Al deze ontwikkelingen gaven aanleiding om consequent en intensief te blijven communiceren met de deelnemers over de risico's die zij lopen in de huidige pensioenregeling en ze bewust te maken van hun eigen pensioensituatie. Mijlpalen in dat kader waren de realisatie van het deelnemersportaal in juni en deelname aan de medewerkersbijeenkomsten in diverse ING-kantoren in het kader van Financieel Fit.



Een belangrijk aspect van het communicatiebeleid was ook om transparant te berichten over het gevoerde beleid, de impact van de nieuwe rekenrente en de aanhoudend lage rente op de ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad, de ruimte die er is om toeslag te verlenen, het reservetekort en de nieuwe bestuursstructuur. Dit is gebeurd via specials en berichten op de website van het fonds.

Een woord van dank gaat uit naar iedereen die zich tijdens de transitieperiode heeft ingezet voor de oprichting, inrichting en totstandkoming van de definitieve structuur en governance van ING CDC Pensioenfonds.



Profiel

3. Profiel van het fonds in 2016

ING CDC Pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds dat is opgericht om de CDC-pensioenregeling van ING uit te voeren die op 1 januari 2014 in werking trad. Doel van het fonds is pensioenen te verstrekken inzake ouderdom, arbeidsongeschiktheid en overlijden van (gewezen) deelnemers. Tot eind 2016 was een transitiebestuur verantwoordelijk voor het uitvoeren van de pensioenregeling, het financieel beheer, het vermogensbeheer en de risicobeheersing. Het bestuur staat onder toezicht van de Autoriteit Financiële Markten (AFM), De Nederlandsche Bank (DNB) en de visitatiecommissie en legt verantwoording over zijn beleid af aan het verantwoordingsorgaan. Het bestuursbureau ondersteunt het bestuur bij de voorbereiding en uitvoering van het beleid en de invulling van zijn regiefunctie.

Doelgroep

Stichting ING CDC Pensioenfonds, statutair gevestigd in Amsterdam, is een ondernemingspensioenfonds verbonden aan ING Bank N.V.. Het fonds is op 2 oktober 2013 opgericht om de CDC-pensioenregeling uit te voeren die op 1 januari 2014 in werking trad. Medewerkers die op 1 januari 2014 in dienst waren van ING Bank Personeel B.V., Westland Utrecht Personeel B.V. en ING Vastgoed Personeel B.V. nemen vanaf die datum deel aan de pensioenregeling in het fonds, als zij onder de cao vallen of als zij een personal employment contract hebben waarop de pensioenovereenkomst van toepassing is. Medewerkers bij bovenstaande werkgevers die na 1 januari 2014 in dienst kwamen, nemen deel aan de CDC-pensioenregeling vanaf de datum van indiensttreding.



Doelstelling

Het fonds heeft als doelstelling om binnen de kaders van de pensioenovereenkomst (die is opgesteld door de werkgever en de vakorganisaties) te zorgen voor een optimale, prudente en kostenefficiënte uitvoering van de bij haar ondergebrachte pensioenregeling in het belang van de deelnemers en andere belanghebbenden. Een belangrijk criterium hierbij is dat het bestuur de belangen van alle stakeholders op een evenwichtige wijze weegt.

Het fonds is op 1 januari 2014 gestart zonder startkapitaal. De pensioenfondsbalans wordt sindsdien van maand tot maand opgebouwd vanuit de sinds 1 januari 2014 toegekende pensioenrechten. Daardoor bevinden de bij het fonds ondergebrachte pensioenen zich nagenoeg volledig in de opbouwfase. Dit betekent dat het fonds een op de lange termijn gericht beleggingsbeleid kan en ook moet voeren. Dit beleid is enerzijds gericht op een kostenefficiënte uitvoering van de nominale rechten en het beschermen daarvan en anderzijds op een rendementsstreven waarbij nominale zekerheden en toeslagambities evenwichtig worden gebalanceerd.

Het bedrijfscredo is 'lean en mean' met een no-nonsense stijl van opereren en gericht op een kostenefficiënte uitvoering.

Kenmerken van de CDC-pensioenregeling

De Basispensioenregeling 67 die ING CDC Pensioenfonds uitvoert, kwalificeert als een collectieve beschikbare premieregeling (Collective Defined Contribution oftewel CDC-pensioenregeling) waarop de werkgever IFRS-accounting (IAS 19R) met DC classificatie kan toepassen.



Kern van de Basispensioenregeling 67 is dat de werkgever jaarlijks een vaste premie beschikbaar stelt, waarbij door ING CDC Pensioenfonds met deze vaste premie wordt gestreefd naar pensioenverwerving op basis van het middelloonstelsel. De werkgever geeft voor de pensioenverwerving geen garanties en heeft geen verplichting om méér te betalen dan de vaste premie conform de uitvoeringsovereenkomst. Als de premie in een jaar niet voldoende is voor de beoogde pensioenopbouw in dat jaar, wordt de pensioenopbouw voor dat jaar verlaagd.

De CDC-pensioenregeling voorziet in pensioenen ingeval van ouderdom, arbeidsongeschiktheid en overlijden van (gewezen) deelnemers of pensioengerechtigden. De deelnemer bouwt elk jaar pensioen op over de pensioengrondslag van dat jaar, dit is de beoogde pensioenopbouw. Alle jaarlijks opgebouwde pensioenen samen met eventueel verleende toeslagen, vormen het pensioen. De belangrijkste kenmerken van de Basispensioenregeling 67 in 2016 zijn:

- ▲ De pensioenleeftijd is 67 jaar.
- ▲ Het maximale pensioengevend salaris is € 101.519 per jaar.
- ▲ De franchise is € 12.953 per jaar.
- ▲ De opbouwambitie is 1,875% ouderdomspensioen per jaar over de pensioengrondslag.
- ▲ Het partnerpensioen is 70% van het ouderdomspensioen.
- ▲ Het wezenpensioen is 14% van het ouderdomspensioen.
- ▲ Voorwaardelijke toeslagverlening (zie de navolgende paragraaf inzake het toeslagbeleid).

De Basispensioenregeling 67 bevat keuzemogelijkheden zoals:

- ▲ Deeltijdpensioen.
- ▲ Vervroeging van de pensioeningangsdatum (de vroegst mogelijke pensioenleeftijd is 60 jaar).
- ▲ Uitruil tussen het ouderdoms- en partnerpensioen en omgekeerd.
- ▲ Variëren in de hoogte van de pensioenuitkeringen.

Premie

Voor de Basispensioenregeling 67 betaalt de werkgever een premie. Er is sprake van een vaste premiemethodiek voor de berekening van de collectieve beschikbare premie. Voor de looptijd van de pensioenovereenkomst (tot en met 2018) is afgesproken dat jaarlijks ten minste een kostendekkende premie wordt betaald, waarbij deze garantie in 2018 is gemaximeerd op 35% van de pensioengrondslag.

De premie wordt gedurende het jaar niet verhoogd of verlaagd. Dit is een essentieel kenmerk van een CDC-pensioenregeling. Deelnemers betalen via een eigen bijdrage¹ direct mee aan de Basispensioenregeling 67. De hoogte daarvan ligt vast in de cao. De werkgever houdt de eigen bijdrage in op het salaris van de deelnemer.

Toeslagverlening

De toeslagverlening over de pensioenaanspraken en -rechten is voorwaardelijk. Uitgangspunt is dat de toeslagen in beginsel jaarlijks worden verleend. Het bestuur beslist echter of en in hoeverre hiertoe wordt overgegaan, binnen de wettelijke kaders.

¹De eigen bijdrage bedraagt maximaal 7,5% van het pensioen-inkomen. Over de eerste € 15.789,- is geen eigen bijdrage verschuldigd. Voor de periode van 2015 tot en met 2019 geldt een geleidelijke groei van de eigen bijdrage. Zie voor details de cao.

De hoogte van de toeslagverlening is afhankelijk van het voor toeslagen beschikbare eigen vermogen van ING CDC Pensioenfonds. Voor de toeslagverlening is geen reserve gevormd en er is geen vooraf bepaalde toeslagambitie. De toeslagmaatstaf is de in een percentage uitgedrukte ontwikkeling van de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde consumentenprijsindex alle huishoudens, afgeleid, over de laatst verstreken periode van oktober tot oktober.

Overzicht aanspraak- en pensioengerechtigden

ING CDC Pensioenfonds heeft, door de ontwikkelingen binnen ING, te maken met forse wisselingen in het deelnemersbestand gedurende het jaar. Het aantal gewezen deelnemers (slapers) is in een jaar tijd met bijna 1.600 personen gestegen, zie onderstaand overzicht van de aanspraak- en pensioengerechtigden per 31 december 2016. Ter vergelijking zijn de cijfers per 31 december 2015 opgenomen.

Per 31 december 2016		Mannen	%	Vrouwen	%	Totaal	%
Deelnemers		9.238	63%	5.334	37%	14.572	78%
Gewezen deelnemers		2.406	60%	1.613	40%	4.019	21%
Pensioengerechtigden	Ouderdompensioen	71	83%	15	17%	86	1%
	Partnerpensioen	7	24%	22	76%	29	
	Wezenpensioen	12	48%	13	52%	25	
Totaal deelnemers		11.734	63%	6.997	37%	18.731	100%

Per 31 december 2015		Mannen	%	Vrouwen	%	Totaal	%
Deelnemers		9.554	63%	5.529	37%	15.083	86%
Gewezen deelnemers		1.434	59%	988	41%	2.422	14%
Pensioengerechtigden	Ouderdompensioen	36	77%	11	23%	47	
	Partnerpensioen	5	24%	16	76%	21	
	Wezenpensioen	10	53%	9	47%	19	
Totaal deelnemers		11.039	63%	6.553	37%	17.592	100%



Bestuur

ING CDC Pensioenfonds heeft een paritair bestuur met vertegenwoordigers van werkgevers en deelnemers. Gelijktijdig met ING CDC Pensioenfonds is ook Stichting NN CDC Pensioenfonds opgericht. Deze beide pensioenfondsen werken nauw samen, hebben een gezamenlijk bestuursbureau en zijn bestuurlijk verbonden door een (nagenoeg volledige) personele unie van de bestuursleden. Het bestuur bestond voor de duur van de transitieperiode uit zeven bestuursleden:

- ▲ Drie bestuursleden, vertegenwoordigers van de werkgevers, voorgedragen door de werkgevers ING BANK N.V. en NN GROUP N.V.
- ▲ Vier bestuursleden, vertegenwoordigers van de deelnemers, voorgedragen door de centrale ondernemingsraad bank ING, centrale ondernemingsraad NN Group, FNV en de Unie.

De personele samenstelling van het bestuur in 2016 staat vermeld in hoofdstuk 9.3.

Ten behoeve van de besluitvorming is een stemverhouding bepaald tussen de bestuursleden namens de werkgevers en de bestuursleden namens de werknemers, waardoor zij ieder gezamenlijk vier stemmen hebben.

Omdat ING CDC Pensioenfonds een startend fonds is en er een gering aantal pensioengerechtigden is, kent het fonds nog geen bestuurszetels voor deze groep deelnemers.

Het bestuur vergadert ten minste maandelijks. Naast bestuursvergaderingen vindt overleg plaats met de werkgever, de leden van het verantwoordingsorgaan, de leden van de visitatiecommissie en vindt in beginsel tweemaal per jaar een gezamenlijk overleg plaats met (vertegenwoordigers van) de werkgever en (vertegenwoordigers van) de vakorganisaties.

Het bestuur heeft portefeuillehouders aangewezen per cluster van deskundigheidsgebieden. Per cluster zijn ten minste drie bestuursleden portefeuillehouder. De clusters komen elke maand bij elkaar voor overleg en bereiden dan tevens de bestuursvergaderingen van die maand voor. Hieronder zijn de clusters en de bijbehorende deskundigheidsgebieden aangegeven:

- ▲ Balansbeheer (beleggingen).
- ▲ Finance & Risk (administratieve organisatie en interne controle, financieel-technische en actuariële aspecten, uitbesteding).
- ▲ Pensioen en communicatie (wet- en regelgeving, pensioenregelingen en -soorten, communicatie).

Bestuursbureau

Het bestuursbureau ondersteunt het bestuur bij de voorbereiding en uitvoering van het beleid en bij de invulling van de bestuurlijke regiefunctie (monitoring werkzaamheden van de uitbestedingspartners). Het zorgt voor de benodigde deskundigheid om over voldoende ‘countervailing power’ te beschikken ten opzichte van uitbestedingspartners. Daarnaast is het bestuursbureau verantwoordelijk voor het operationele beheer van bepaalde onderdelen van de beleggingsportefeuille en voor de uitvoering van het balansbeheer van het fonds.

Het bestuursbureau staat onder leiding van een directeur, die verantwoording aflegt aan het bestuur en alle bestuursvergaderingen bijwoont. De medewerkers van het bestuursbureau zijn in dienst van ING. Het aantal medewerkers in 2016 bedroeg 11 fte.

Risicomanager

Het bestuur heeft een integraal risicomanager aangesteld die functioneel direct aan het bestuur rapporteert. De risicomanager bewaakt het risicobeleid van het fonds en adviseert het bestuur over de vraag of het fonds voldoende in control is met betrekking tot de uitbestede processen.



Klachten en geschillen

ING CDC Pensioenfonds heeft een klachten- en geschillenregeling. Een klacht betreft de bejegening van een deelnemer, een geschil betreft de interpretatie dan wel de toepassing van het pensioenreglement. Een klacht of een geschil wordt in eerste instantie door de pensioenadministrateur (AZL) behandeld. Vervolgens kan een deelnemer bij de klachten- en geschillencommissie van het bestuur in beroep gaan.

Uitvoeringskosten

De werkgever vergoedt de uitvoeringskosten. Jaarlijks stelt het bestuur een begroting vast voor de kosten die het fonds in het komend boekjaar verwacht te maken en legt deze voor aan de werkgever. De begroting is taakstellend. Dat betekent dat indien gedurende het jaar mocht blijken dat de werkelijke kosten hoger zijn dan de begrote kosten, deze overschrijding in eerste instantie binnen de geldende begroting moet worden opgelost. Wanneer dat niet mogelijk blijkt, dan treedt het bestuur in overleg met de werkgever over een mogelijke uitbreiding van de begroting. Op kwartaalbasis informeert het bestuursbureau het bestuur over de ontwikkeling van de werkelijke kosten ten opzichte van de begroting en de verwachting van de kosten voor het gehele jaar.

Jaarverslaggeving

Het boekjaar van het fonds valt samen met het kalenderjaar.



Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Dat orgaan toetst de beleidskeuzes die het bestuur heeft gemaakt, beoordeelt of het beleid goed en binnen de gemaakte afspraken en kaders wordt uitgevoerd en toetst of ieders belangen door het bestuur evenwichtig worden afgewogen. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan is opgenomen in hoofdstuk 6 van dit jaarverslag.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit vier leden, die een zittingsperiode van vier jaar hebben. De werkgever benoemt de twee leden die de werkgever vertegenwoordigen. De deelnemers kiezen de twee leden die de deelnemers vertegenwoordigen. De leden van het verantwoordingsorgaan kunnen eenmaal worden herbenoemd.

De personele samenstelling van het verantwoordingsorgaan in 2016 staat vermeld in hoofdstuk 9.3.

Visitatiecommissie

De visitatiecommissie voert het intern toezicht uit op het bestuur. De visitatiecommissie heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds. Elk jaar beoordeelt de visitatiecommissie in ieder geval:

- ▲ Hoe ING CDC Pensioenfonds bestuurd wordt.
- ▲ Of het bestuur de belangen van alle betrokkenen evenwichtig afweegt.
- ▲ De manier waarop het fonds omgaat met risico's op de lange termijn.
- ▲ De naleving van de Code Pensioenfondsen.



De commissie heeft hiervoor onder andere contact met het bestuur, het bestuursbureau, het verantwoordingsorgaan, de registeraccountant en de actuaris. Het oordeel van de visitatiecommissie is opgenomen in hoofdstuk 5 van dit jaarverslag.

De leden van de visitatiecommissie zijn op geen enkele andere wijze gelieerd aan ING CDC Pensioenfonds of werkzaam voor ING. Leden van de visitatiecommissie worden na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan benoemd door het bestuur en maken maximaal vier jaar deel uit van deze commissie.

De personele samenstelling van de visitatiecommissie in 2016 staat vermeld in hoofdstuk 9.3.

Met het einde van de transitieperiode is er ook een einde gekomen aan het intern toezicht door de visitatiecommissie. Vanaf 1 januari 2017 berust het intern toezicht bij een Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht is ook verantwoordelijk voor het goedkeuren van het bestuursverslag en de jaarrekening over 2016.

Externe dienstverleners

Het bestuur heeft delen van zijn bedrijfsprocessen uitbesteed aan externe partijen.

De pensioen- en financiële administratie worden verzorgd door AZL N.V., de bewaarneming van effecten en de beleggingsadministratie door Kas Bank N.V. Daarnaast beheren externe vermogensbeheerders een deel van de beleggingen in de vorm van beleggingsfondsen, een discretionair aandelenmandaat en niet-beursgenoteerd onroerend goed.

Pensioenadministratie

AZL administreert de bij ING CDC Pensioenfonds ondergebrachte pensioenregeling. Daartoe is een overeenkomst afgesloten op het gebied van de uitbesteding van taken in het kader van de pensioenuitvoering, inclusief een service level agreement en een bewerkersovereenkomst om de bescherming van data in overeenstemming met privacywetgeving te waarborgen.



Periodiek rapporteert AZL over de aan haar uitbestede werkzaamheden en is er overleg tussen AZL en het bestuursbureau over operationele zaken. De uitbestede taken betreffen voornamelijk:

- ▲ Pensioenadministratie en (wettelijke) deelnemerscommunicatie (waaronder het pensioenloket voor de deelnemers).
- ▲ Financiële administratie en (voorbereiding van) externe rapportages.
- ▲ Actuariële diensten.

Custodian

De bewaarneming van de effecten, de beleggingsadministratie, het uitvoeren van beleggings-transacties, de (voorbereiding van) externe rapportages over beleggingen, de monitoring van beleggingsrichtlijnen, de meting van beleggingsrendementen en bepaalde risicomanagement-diensten zijn uitbesteed aan Kas Bank N.V.. De dienstverlening van Kas Bank N.V. is vastgelegd in diverse overeenkomsten, waaronder de bewaarovereenkomst, een service level agreement en dienstenspecificaties.

Eind 2016 is een project opgestart om in 2017 over te gaan naar een andere custodian.

Compliance officer

Per 1 januari 2016 is Danny Smit (Partner in Compliance) benoemd als de externe compliance officer. De compliance officer waakt ervoor dat het fonds voldoet aan de actuele wet- en regelgeving en ziet toe op de naleving van de gedragscode van het fonds.



Externe controle

Het bestuur heeft Mazars Paardekooper Hoffman Accountants N.V. als externe accountant benoemd. Deze is belast met de wettelijke controle van de jaarrekening van het fonds. De externe accountant beoordeelt de opzet en de werking van de door het fonds getroffen beheersingsmaatregelen voor zover deze relevant zijn voor de controle van de jaarrekening. De externe accountant legt verantwoording af aan het bestuur door middel van een accountantsrapport en geeft een verklaring af bij de jaarrekening.

Het bestuur heeft Milliman Pensioenen v.o.f. benoemd als waarmerkend actuaris. Deze is verantwoordelijk voor de jaarlijkse beoordeling van de pensioenvoorzieningen van het fonds, de gehanteerde actuariële grondslagen, de kostendeekkende premie, de toepassing van de prudent person bepalingen en overige wettelijk voorgeschreven onderdelen van de Pensioenwet en het toetsingskader. Op basis van deze beoordeling geeft de waarmerkende actuaris jaarlijks een actuariële verklaring af, inclusief een toelichtend en verklarend rapport.

Adviseurs

ING CDC Pensioenfonds wordt bijgestaan door de vaste externe adviseurs Mercer en Ortec.

Extern toezicht

Het fonds staat onder toezicht van de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en De Nederlandsche Bank (DNB).



4

Bestuursverslag

4. Bestuursverslag

De ontwikkelingen op de financiële markten en wijzigingen in de pensioenovereenkomst zorgen, in samenhang met veranderingen in de samenleving, voor onzekerheid bij de deelnemers over de opzet en waardevastheid van hun toekomstige pensioen. Het bestuur van ING CDC Pensioenfonds ziet het als zijn taak om ondanks al die turbulentie te zorgen voor een goed pensioenfondsbestuur op basis van heldere beleidskaders, een prudent beleggingsbeleid, kostenefficiënte uitvoering en eerlijke communicatie, in het belang van de deelnemers.

4.1 Pensioenbeleid

De doelstellingen van ING CDC Pensioenfonds en de uitgangspunten van het beleid van het fonds zijn een verlengde en een nadere uitwerking van de statutaire doelstelling van het fonds: het uitvoeren van de CDC-pensioenregeling van ING Bank. Bij de oprichting van het fonds en bij de onderbrenging van de CDC-pensioenregeling zijn de omgevingscondities gecreëerd die – zeker in de voorzienbare toekomst – bepalend zijn voor de uitgangspunten van het te voeren beleggingsbeleid, de risicohouding, het pensioen- en communicatiebeleid, het uitbestedingsbeleid en de organisatie-inrichting van het fonds.

Risicodekkingen die in de pensioenovereenkomst worden afgesproken voert het fonds kostenefficiënt uit, maar overigens onthoudt het fonds zich van optionele of aanvullende producten en richt zijn bedrijfsvoering primair in naar het beheer van de basis CDC-pensioenregeling.



Wijziging pensioenregeling

Het fonds voert de arbeidsvoorwaarde pensioen uit voor ING Bank, maar is zelf geen partij bij de pensioenovereenkomst die tussen de werkgever en vakbonden wordt gesloten. De sociale partners hebben eind 2015 overeenstemming bereikt over een wijziging met ingang van 1 januari 2016 van de in de pensioenovereenkomst vastgelegde opslag in de premie voor toekomstige voorwaardelijke toeslagen. Aanleiding daartoe was de invoering van de c-UFR door De Nederlandsche Bank (DNB) op 15 juli 2015. De wijziging geldt voor de resterende duur van de pensioenovereenkomst, namelijk de kalenderjaren 2016 – 2018. Vanaf 2019 kunnen de sociale partners nieuwe afspraken maken over de hoogte van de opslag.

Op basis van de afspraken in de uitvoeringsovereenkomst en het bepaalde in de Pensioenwet heeft het bestuur deze wijziging via een (nieuwe) aanvangshaalbaarheidstoets getoetst alvorens er mee in te stemmen. Op basis van deze toets heeft het bestuur vervolgens overlegd met de sociale partners over de sterke toename van het actuariële risico op een feitelijke premie in 2018 die ontoereikend is om 1,875% pensioenopbouw te financieren. Tijdens dit overleg gaven sociale partners aan zich bewust te zijn van het verhoogde premierisico in 2018 en voornemens te zijn om eind 2017 duidelijkheid aan de fondsen te verschaffen over hoe de CDC-pensioenregeling en financiering er na 1 januari 2019 uit komen te zien.

Op basis van de uitkomst van het overleg met de sociale partners heeft het bestuur vervolgens in januari 2016 besloten om de wijziging in de pensioenovereenkomst en aanpassing van de risicohouding te accepteren. Deze voorgenomen besluiten zijn ter advisering voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan, dat begin maart positief heeft geadviseerd. Hierna heeft het bestuur op 23 maart 2016 definitief besloten met de wijziging in te stemmen.



Toeslagverlening

Algemeen

In het vierde kwartaal van een boekjaar neemt het bestuur een besluit over de toeslagverlening voor het lopende boekjaar. Indien het bestuur in het vierde kwartaal besluit tot (gedeeltelijke) toeslagverlening over te gaan, dan behoudt het bestuur zich het recht voor om uiterlijk 15 januari van het nieuwe boekjaar te beslissen om alsnog geen dan wel minder toeslag te verlenen indien in de periode tussen eind september van het lopende boekjaar en het moment van toekenning (1 januari) de financiële positie of financiële vooruitzichten van het fonds ernstig is verslechterd.

Toeslagverlening per 1 januari 2016

Op basis van de hierboven beschreven procedure heeft het bestuur in januari het besluit bevestigd om per 1 januari 2016 de maximale op basis van wet- en regelgeving toegestane toeslag (0,19%), toe te kennen over de tot en met 2015 opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten.

Geen toeslagverlening over 2016

Wettelijk is bepaald dat toeslagverlening pas is toegestaan als de beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds hoger is dan 110%. ING CDC Pensioenfonds neemt hierbij de beleidsdekkingsgraad per eind september als maatstaf. Die beleidsdekkingsgraad per eind september 2016 was 104,9%, zodat toeslagverlening over het jaar 2016 wettelijk gezien niet toegestaan is. Het feit dat ING CDC Pensioenfonds een herstelplan heeft, is niet van invloed geweest op deze beslissing.



Als ING CDC Pensioenfonds de volledige toeslag had mogen verlenen, dan was over het jaar 2016 een toeslag van 0,36% verleend. De gemiste toeslag wordt bijgehouden in de administratie van het fonds. Zodra de beleidsdekkingsgraad van het fonds hoog genoeg is, kan er in principe geïndexeerd worden. Inhaalindexatie is mogelijk zodra de beleidsdekkingsgraad van het fonds hoger is dan ongeveer 130%.

Toekomst pensioenstelsel

Het bestuur heeft de discussie over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel met bijzondere interesse gevolgd. Juist voor een fonds dat nog in de opbouwphase zit kunnen fundamentele aanpassingen in de toegestane pensioenvormen grote gevolgen hebben. Via het bijwonen van verschillende seminars en informatiebijeenkomsten heeft het bestuur geprobeerd zo goed mogelijk op de hoogte te blijven van de verschillende denkrichtingen. Daarnaast is tijdens een speciale heidag, onder leiding van raadgevend actuaris, uitvoerig stil gestaan bij de verschillende varianten die in bespreking zijn binnen de Sociaal-Economische Raad (SER) en Stichting van de Arbeid (Star). Kernvragen daarbij waren:

- ▲ Wat houden de thans meest besproken varianten in de pensioendiscussie in?
- ▲ Wat zijn de voor- en nadelen op het vlak van uitvoering, communicatie, beleggingen?
- ▲ Wat past het beste bij de populatie van ING CDC Pensioenfonds?
- ▲ Wat betekent invoering van één van de varianten voor de uitvoering, omzetting van opgebouwde aanspraken en communicatie naar deelnemers?

Gezien de stand van de besprekingen in de SER en de Star en de komst van een nieuw kabinet waren eind 2016 nog geen concrete antwoorden op die vragen beschikbaar. Het bestuur zal de discussie op de voet blijven volgen.



Klachten en geschillen

In 2016 zijn geen klachten ingediend en zijn er geen geschillen aanhangig gemaakt.

Samenwerking met Pensioenfonds ING

Het bestuur van ING CDC Pensioenfonds en van Pensioenfonds ING hebben in vier sessies gesproken over hun onderlinge samenwerking.

Die samenwerking richt zich in het bijzonder op de gedeelde doelgroep van medewerkers die voor 1 januari 2014 al in dienst was en daardoor te maken heeft met pensioen bij beide fondsen. De focus qua samenwerking ligt op het gebied van de uitvoering, zoals de pensioenplanner, UPO verstrekking, life events (behalve in dienst), handelingsperspectief en pensioenbewustzijn algemeen. De samenwerking bestaat uit het synchroniseren van communicatiemomenten (bijvoorbeeld UPO verzending), het ontwikkelen van gezamenlijke formulieren (bijvoorbeeld aanmelden partner) en het afstemmen van inhoudelijke communicatie (bijvoorbeeld campagne Pensioenplanner). Doel is de medewerkers zo helder, correct en volledig mogelijk te informeren over het pensioen dat bij beide fondsen geadministreerd is.

4.2 Beleggingsbeleid

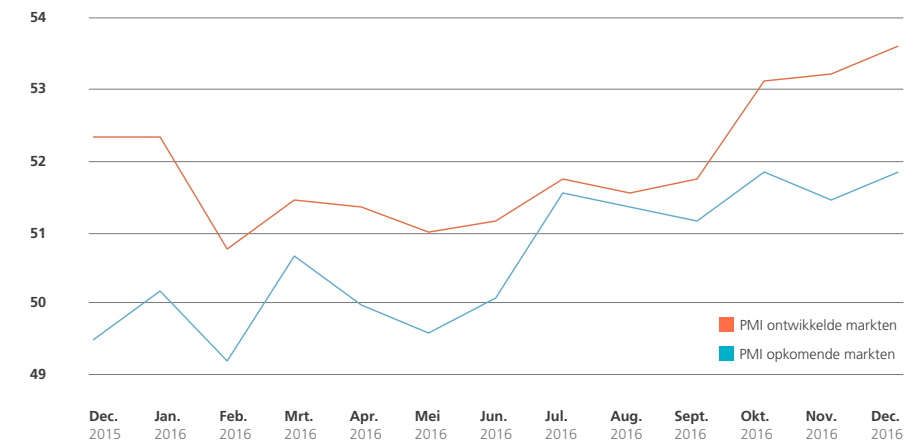
Het jaar 2016 was voor ING CDC Pensioenfonds het derde volledige jaar, na de start in 2014. De balans was ook het afgelopen jaar nog in opbouw, mede gezien het sterk gegroeide belegde vermogen en de eveneens sterke toename van de verplichtingen. Hoewel de bewegingen op de financiële markten vrij volatiel waren, heeft het fonds haar beleid op consistente wijze uitgevoerd en voorzover nodig aangepast. In 2016 is daarmee verdere invulling gegeven aan de lange termijn keuzes die verwoord zijn in de beleggingsplannen en gebaseerd zijn op de eerder uitgevoerde 'Asset Liability Management' (ALM) studies, een onderzoek naar een zo goed mogelijke afstemming tussen het (op te bouwen) pensioenvermogen en de financiële verplichtingen. Het beleid is in 2016 wederom aan de hand van een ALM studie getoetst, deze gaf geen aanleiding tot wijziging van het (te voeren) beleid.

Economie en financiële markten

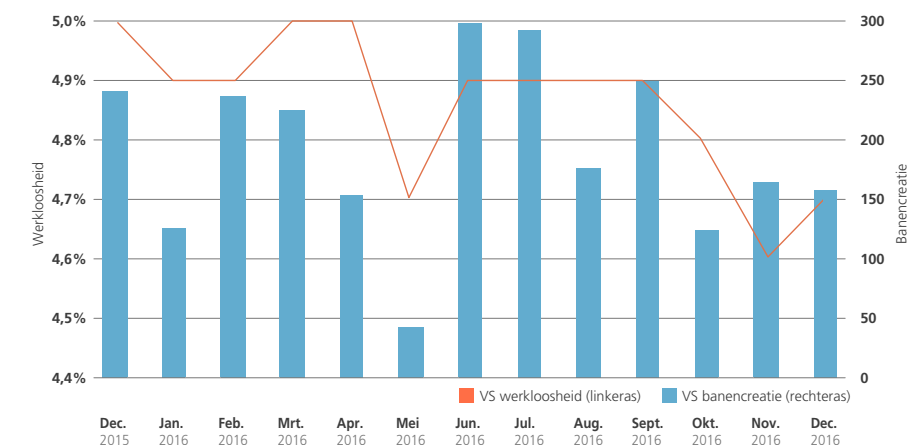
De groei van de wereldeconomie kwam in 2016 iets lager uit dan in 2015, dit was het geval in zowel de ontwikkelde markten als in de opkomende markten. Belangrijke oorzaken hiervoor waren naast de trend van afnemende groei in China, de aanvankelijk nog dalende grondstoffenrijzen en mede als gevolg hiervan achterblijvende investeringen. Binnen de ontwikkelde markten kwam de groei in vooral de Eurozone boven verwachting uit en bleef die in de VS iets achter als gevolg van een zwakke start in 2016. Per saldo synchroniseerde de groei binnen de ontwikkelde markten verder.

In de VS groeide de economie met een enigszins teleurstellende 1,6% en bleef daarmee achter bij de verwachtingen. Oorzaken hiervoor waren de matige groei van de overheids-uitgaven en de export als gevolg van de sterke dollar en investeringen die tegenvielen. De groei van de consumptie week niet af van deze ontwikkeling. Het vertrouwen van de consument werd onderbouwd door een gestage groei van het aantal banen en een werkloosheidscijfer dat verder daalde naar 4,7%.

Grafiek 1 Inkoopmanagers indices (PMI) als proxy voor de economische groei



Grafiek 2 Werkloosheid en banencreatie VS

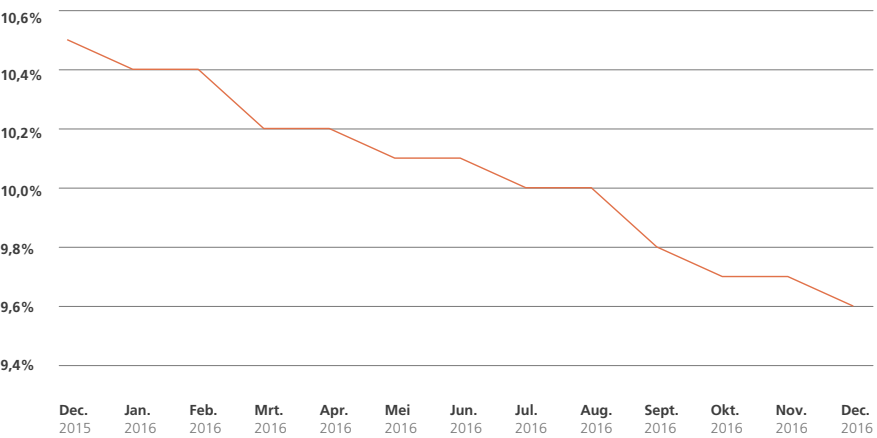


Europa verraste in 2016, zowel op politiek terrein als voor wat betreft de ontwikkeling van de economische groei. Via de volksraadpleging in het Verenigd Koninkrijk (VK) in juni 2016, stemde een krappe meerderheid van de bevolking voor uittreden van het VK uit de Europese Unie (Brexit), waarna premier Cameron zijn ontslag indiende en een nieuwe regering werd gevormd onder leiding van premier May. De effecten op de economie van het VK werden aanvankelijk voor het grootste deel als negatief gezien. De werkelijke effecten op de economie zullen meer zichtbaar worden, wanneer het tijdstip en de voorwaarden van de Brexit bekend zijn. In 2016 was er met een groei van 2% nauwelijks sprake van vertraging, mede door de extra stimulering van de Bank of England (BoE).

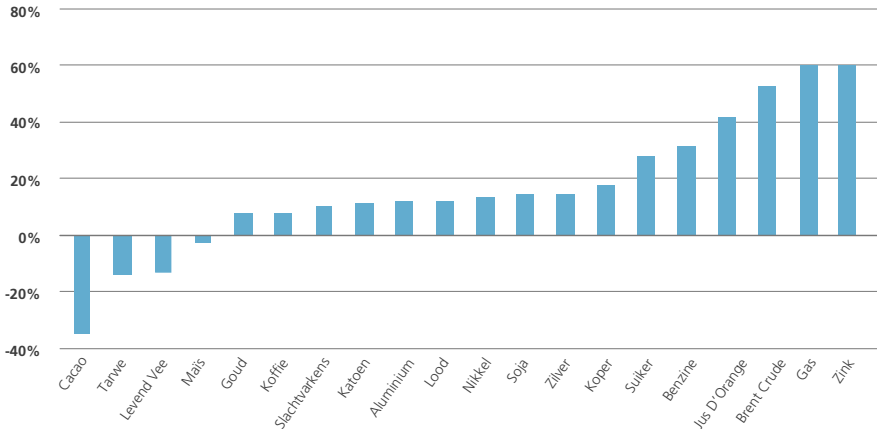
In de Eurozone presteerde de economie eveneens boven verwachting met een groei van 1,7%, waarmee het groeitempo voor het eerst sinds jaren op ongeveer hetzelfde niveau lag als in de VS. Naast onder andere Duitsland, Spanje en de Scandinavische landen, kwam ook de groei in Nederland verder op stoom, mede gedreven door een aantrekkende huizenmarkt. Stijgende huizenprijzen is een fenomeen dat zich in vele delen van Europa voordoet en in sommige gebieden zelfs “bubble”achtige niveaus aanneemt (een gevolg van een extreem ruim monetair beleid). Drijfveer van dit alles is in belangrijke mate de Europese Centrale Bank (ECB) die ook het afgelopen jaar de beleidsrente verder verlaagde en het kwantitatieve verruimingsprogramma QE (Quantitative Easing) met € 20 miljard verhoogde naar € 80 miljard per maand. Tevens besloot de ECB om bedrijfsobligaties op te nemen in de lijst van effecten die in aanmerking komen voor opkoop.

Meer specifiek gaat het om ‘Euro-obligaties van kredietwaardige bedrijven, uitgegeven door niet-financiële instellingen gevestigd binnen het eurogebied’. Hiermee werden de rentekosten voor bedrijven verder gedrukt, wat in combinatie met de lage rentetarieven voor overheden en consumenten een stimulans vormde voor de economie. De groei van de economie had ook positieve effecten op de werkgelegenheid; het werkloosheidscijfer daalde in 2016 behoorlijk.

Grafiek 3 Werkloosheid Eurozone



Grafiek 4 Koersontwikkeling grondstoffen



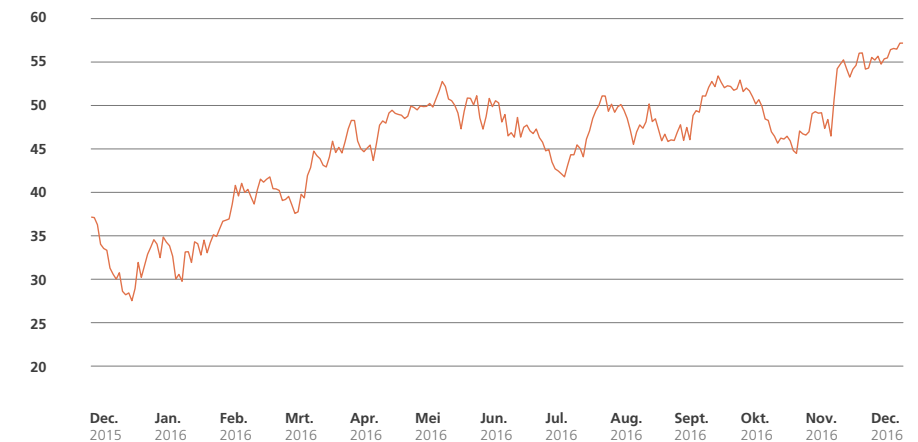
In Azië was het groeitempo in 2016 fractioneel lager dan in 2015 wat de transitie van de belangrijkste economie in die regio, China, reflecteerde. Investerings en de productiesector namen relatief aan belang af en consumptie en diensten namen toe. De toename van de omvang van de economie stond in contrast met het tempo waarin de groei afnam. Voor zover mogelijk werd dit proces gemanaged in China, waarbij met enige regelmaat de nodige onevenwichtigheden naar boven kwamen, zoals een op veel plaatsen overspannen huizenmarkt als gevolg van te veel stimuleringen.

De andere grote economie in Azië, die van Japan, groeide in 2016 ongeveer 1%, waarbij de zwakke yen de export kon stimuleren. De zwakke yen was een gevolg van het eveneens extreem ruime monetaire beleid van de Bank of Japan (BoJ). Ook op fiscaal gebied werd er meer gestimuleerd. De werkloosheid daalde verder naar 3% en de huizenmarkt trok aan. Echter demografische tendensen vormden in 2016 wederom een tegenwicht voor het al te veel accelereren van de economie.

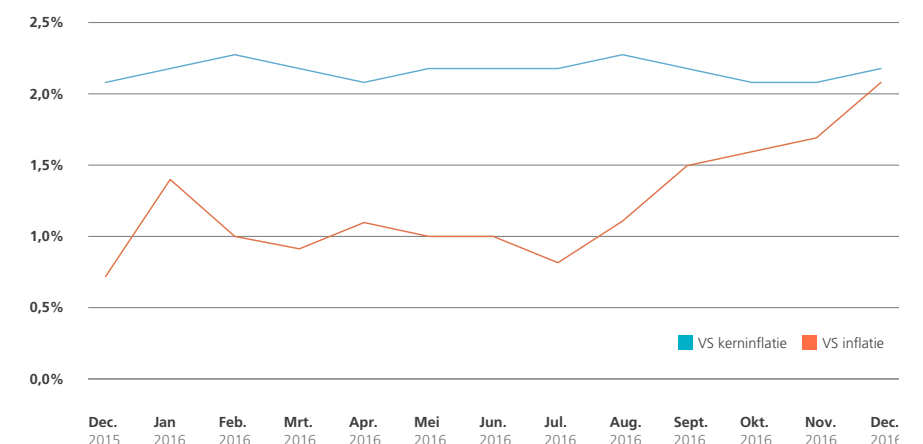
Afgelopen jaar kwam er geleidelijk een einde aan de periode van lagere grondstofprijzen. Zo dook de olieprijs aan het begin van het jaar nog verder omlaag tot onder de \$ 30, maar in de loop van het jaar keerde het tij als gevolg van voornamelijk productiebeperkingen in combinatie met de nog steeds toenemende vraag, en kon de olieprijs op \$ 55 het jaar afsluiten. Ook voor een aantal andere grondstoffen was er sprake van een duidelijk positieve koersbeweging. Dit had aanvankelijk nog een beperkte invloed op de inflatiecijfers, echter met het verstrijken van de tijd, veranderde het drukkend effect van de niet kernelementen (voedsel en energie) van inflatie in een opwaarts effect.

Aangezien de looninflatie beperkt was, bleef er voor de centrale banken voldoende ruimte om de geldkraan open te houden (ECB en BoJ) of slechts minutieus dicht te draaien (FED). Centrale bankiers vergrootten in 2016 de balansen verder en gingen (voorlopig) gemakshalve voorbij aan de neveneffecten van het “experimentele” monetaire beleid.

Grafiek 5 Ontwikkeling olieprijs in US\$ Noordzee Brent



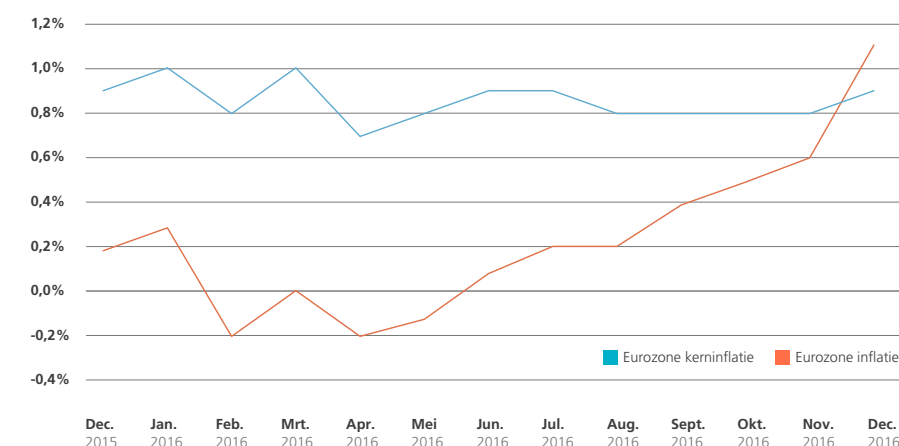
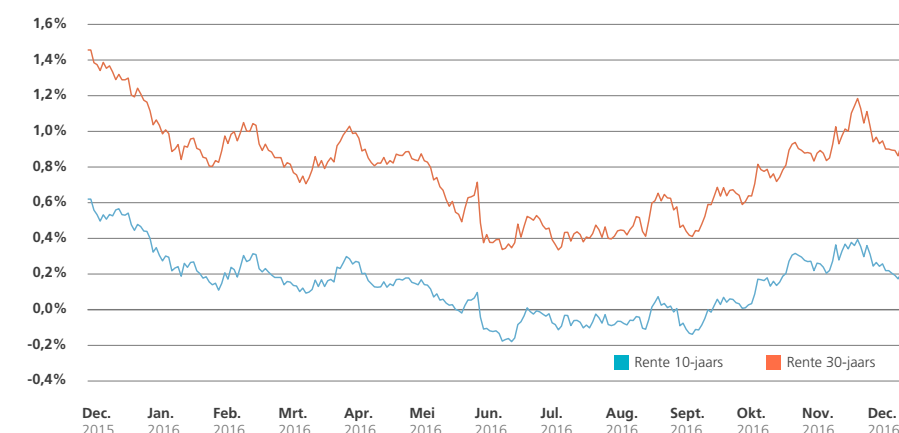
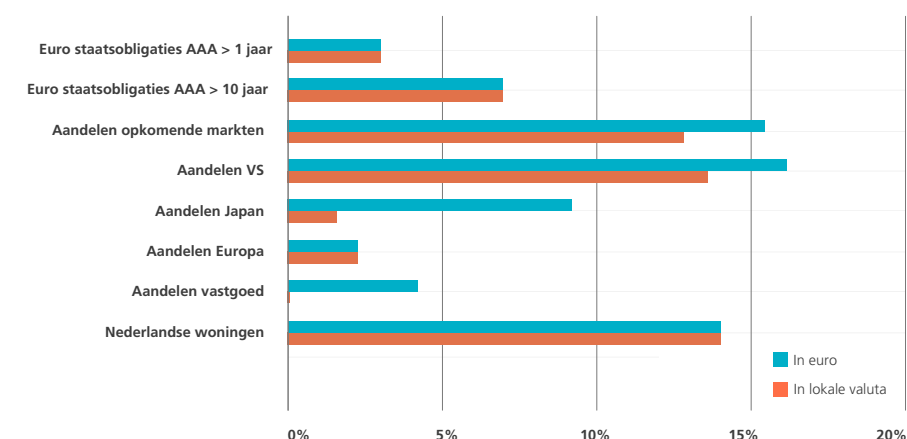
Grafiek 6 Inflatie VS



Financiële markten werden in het begin van het afgelopen jaar nog in lijn met 2015 vooral gedreven door het beleid van centrale banken en ontwikkelingen ten aanzien van de economische groei en de valuta's. Maar in de loop van het jaar werd de factor politiek de bepalende factor voor financiële markten, aanvankelijk met de verrassende uitslag van het referendum in het VK en later in het jaar de verkiezingswinst van Donald Trump.

De rente in de Eurozone daalde per saldo het afgelopen jaar, maar was wel volatiel. In de 1e jaarhelft daalde de rente fors onder invloed van de verhoging van het opkoopprogramma van de ECB naar € 80 miljard, de verlaging van de korte rente door de ECB naar -0,4% en een vlucht naar zekerheid als gevolg van het referendum in het VK. Later in het jaar kon de rente weer wat stijgen onder invloed van oplopende inflatieverwachtingen, de verkiezing van Trump, de aankondiging van de ECB om het opkoopprogramma in 2017 te verlagen en de verhoging van de korte rente door de FED.

Aandelenmarkten hadden een slechte start in 2016. De MSCI-wereldindex leverde ruim 10% in halverwege februari, maar wist dat verlies in de loop van het jaar om te buigen tot een winst van 8% gemeten in US\$ ofwel ruim 11% in Euro's. Daar waar financiële markten aanvankelijk bang voor waren, bleken forse stimulansen te zijn voor de aandelenmarkten. Allereerst de Brexit waardoor het GBP sterk verzwakte en de BoE extra ging stimuleren. De Engelse beurs steeg met bijna 20%, waarvan in Euro's gemeten 3% overbleef. Het andere spektakel kwam uit de VS waar Trump de verrassende winnaar werd en geheel tegen de verwachting in de beurs nieuwe hoogtepunten neerzette. Nog spectaculairder was de beweging binnen de aandelenmarkt waar sectoren als gevolg van het aantreden van Trump een forse rotatie ondergingen. Verder scoorden opkomende markten goed en waren de winnaars van 2015 Europa en Japan nu de relatieve achterblijvers.

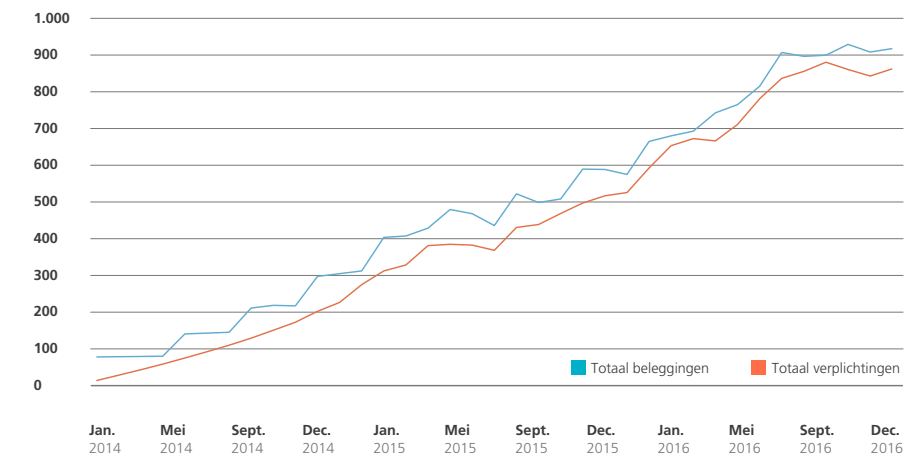
Grafiek 7 Inflatie Eurozone

Grafiek 8 Ontwikkeling rente 10 en 30 jaar Duitsland

Grafiek 9 Performance beleggingscategorieën


Vastgoed liet voor wat betreft het beursgenoteerde deel een iets gematigder resultaat zien, maar wel duidelijk in de plus. Uitschieter was wederom niet beursgenoteerd vastgoed (Nederlandse woningen). De woningmarkt ontwikkelde zich op sommige locaties qua waarde zeer gunstig. De vastgoedfondsen scoorden bijna 15% return in 2016.

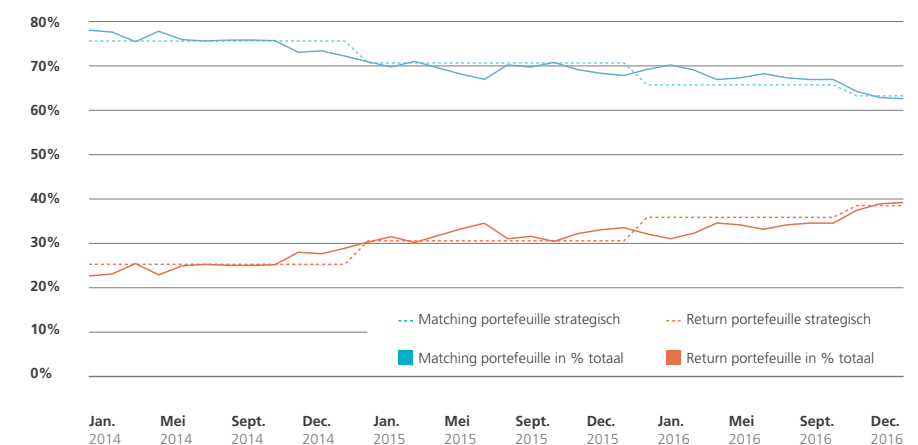
De bijzondere situatie dat ING CDC Pensioenfondsen nog maar drie jaar geleden is gestart en daarmee een jong fonds is, maakt dat de balans in opbouw is. In 2016 is een volgende stap gemaakt op het in 2014 afgesproken ingroeipad voor de komende jaren, waarbij in de portefeuille de kernelementen (hoofdbeleggingscategorieën) verder zijn ingevuld. De portefeuille is hiervoor opgedeeld in een matching en een return portefeuille. Die kernelementen betreffen het voor een belangrijk deel afdekken van de pensioenverplichtingen van het fonds (renterisico) via vastrentende waarden in de matching portefeuille. Daarnaast is de return portefeuille opgezet met als doel het (op lange termijn) behalen van rendement op zakelijke waarden (aandelen en vastgoed), waarmee tevens het inflatierisico voor een deel afgedekt kan worden.

Conform het beleid is gedurende 2016 voor 65% (was 70% in 2015) gealloceerd naar de matching portefeuille (obligaties) en voor 35% (was 30% in 2015) naar de return portefeuille (aandelen en vastgoed). De verplichtingen groeiden per maand, de premie werd per kwartaal ontvangen en grotendeels rond de stortingsdatum belegd. Voor de afdekking van het renterisico werd de matchingportefeuille maandelijks bijgestuurd. Overtollige liquiditeiten werden ter verhoging van de zekerheid in korte staatsobligaties belegd binnen de matching portefeuille.

Grafiek 10 Totaal beleggingen en verplichtingen in € mln



Grafiek 11 Verdeling matching en return portefeuille



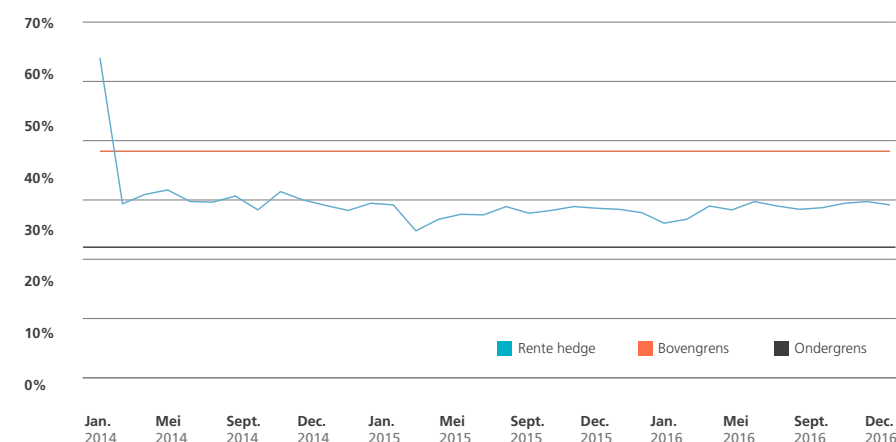
Het renterisico werd in 2016 primair op basis van de marktcurve voor 40% afgedekt en secundair op basis van de DNB-UFR rentecurve voor 60% afgedekt. Het renterisico werd afgedekt via het beleggen in langlopende staatsobligaties, die onderdeel uitmaken van de matching portefeuille. De keuze voor langlopende staatsobligaties versus derivaten ter afdekking van het renterisico hangt samen met een aantal factoren. Dit betreft onder andere het niveau van de rente, de ultra lange looptijd van de verplichtingen, de situatie van een fonds in opbouw en de leverage die veelal gepaard gaat met het inzetten van derivaten en op termijn nadelig uit kan pakken. Het afdekken van het renterisico wordt mede gedaan als gevolg van regelgeving. Deze vereist het afdekken van bepaalde risico's waaronder het renterisico met een limitering voor jonge pensioenfondsen.

Gedurende 2016 en in lijn met het beleid zijn de zes belangrijkste valuta's in de balans afgedekt. Het fonds hanteert hiervoor een range van 80-110% en maakt gebruik van valutatermijncontracten. De overige valuta's worden niet afgedekt.

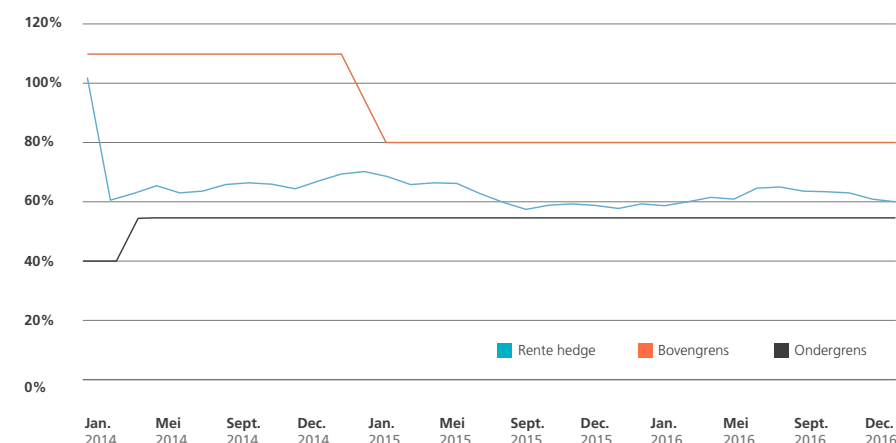
Samenstelling return en matching portefeuille

In 2016 is het beleid voortgezet om binnen de return portefeuille exposure naar de belangrijkste aandelenmarkten en vastgoed op te bouwen op een gecontroleerde, transparante en efficiënte wijze. Hiervoor is in beperkte mate gebruik gemaakt van passieve beursgenoteerde indextrackers, waarbij breed gespreide exposure tegen lage kosten werd verkregen. Het grootste deel van de return portefeuille in het segment ontwikkelde markten werd gealloceerd naar een passief discretionair wereldwijd aandelen mandaat. Hierdoor heeft het fonds meer grip en controle op de portefeuille, kan daarnaast het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid geïmplementeerd worden en zijn er tevens meer voordelen qua kosten en fiscaliteit dan bij indextrackers.

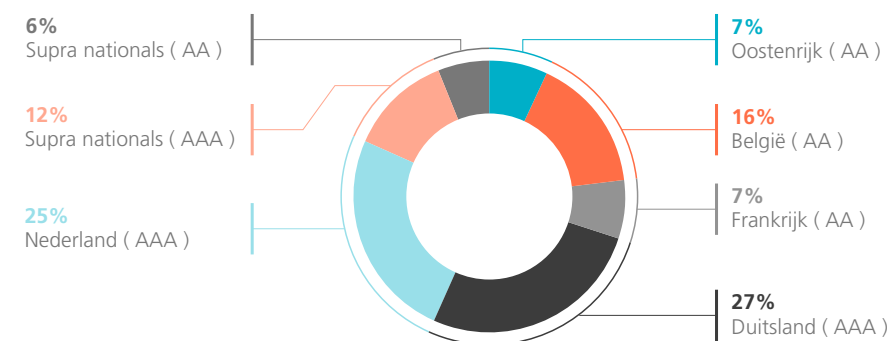
Grafiek 12 Rentehedge op basis van marktcurve



Grafiek 13 Rentehedge op basis van UFR



Grafiek 14 Verdeling matching portefeuille



Conform het beleggingsplan binnen de return portefeuille is via een institutioneel fonds belegd in woningen die naast een stabiel rendement ook inflatiecompensatie bieden.

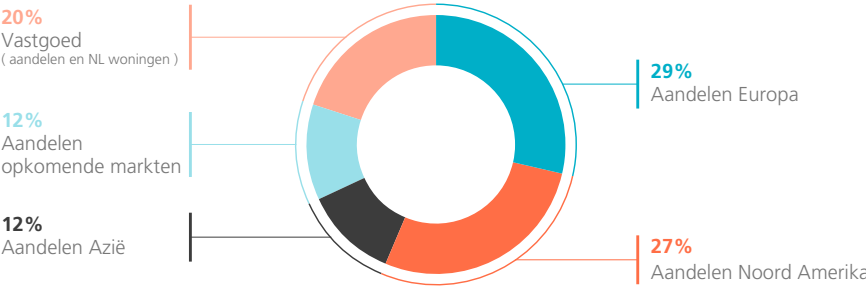
De matching portefeuille bestond in 2016 uit liquide in euro's luidende obligaties van overheden en supranationale instellingen met een minimale rating van AA. Deze portefeuille heeft als primair doel de afdekking van het renterisico en het sturen van de risicopositie van het fonds. Dit betreft een strategisch aangestuurde portefeuille met een semi-passief karakter.

In [grafiek 16](#) zijn de resultaten opgenomen voor de totale performance van de beleggingen van het fonds en van de belangrijkste deelcategorieën in relatie tot de vooraf afgesproken benchmark (norm).

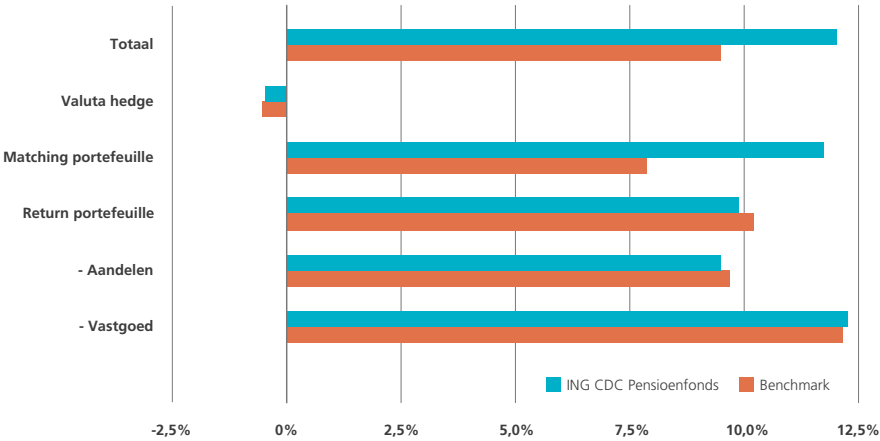
De resultaten op de return portefeuille liggen in lijn met de vooraf vastgestelde norm (benchmark). De rendementen (zowel gerealiseerd als benchmark) zijn na aftrek van vermogensbeheerkosten welke niet door de werkgever worden vergoed (zie ook hetgeen hierna onder het kopje vermogensbeheerkosten is vermeld).

De beperkte afwijking van de benchmark is toe te rekenen aan het feit dat de return portefeuille vrijwel passief is ingericht: concreet houdt dit in dat de posities van de benchmark en de portefeuille maar beperkt van elkaar afwijken. Voor de matching portefeuille ligt het resultaat boven de benchmark als gevolg van een hogere rentehedgepositie, debiteurensselectie (“landen”), looptijdpositionering (“langere looptijd”) en een positieve ontwikkeling van de rente van de staatsobligaties in portefeuille ten opzichte van de euro swap curve (benchmark, welke tevens wordt gebruikt voor verdiscontering van de verplichtingen).

Grafiek 15 Verdeling return portefeuille



Grafiek 16 Rendementen portefeuille en benchmark 2016



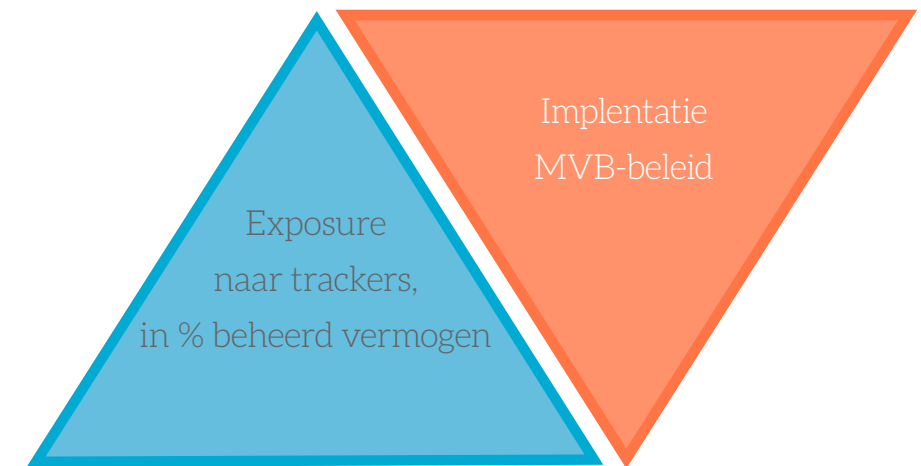
Maatschappelijk Verantwoord Beleggen

ING CDC Pensioenfonds heeft als belangrijkste doelstelling ervoor te zorgen dat er rendement wordt behaald om de opbouw van de pensioenen te realiseren en zo mogelijk deze te indexeren, maar realiseert zich tegelijkertijd zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het fonds heeft bij de start de uitgangspunten voor maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) vastgesteld en heeft dit beleid in 2016 verder uitgediept en ontwikkeld.

Implementatie van dit beleid vindt gefaseerd plaats, mede doordat het een nieuw pensioenfonds betreft waardoor het beleid in de opbouwfase niet altijd direct volledig uitvoerbaar is, maar uiteraard wel te allen tijde binnen de wettelijke kaders valt. Verdere implementatie is mede afhankelijk van de omvang van het fonds, de gekozen beleggingsvormen, categorieën en types c.q. stijlen waarvoor gekozen is. Voor het verantwoord beleggen beleid zijn de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties (VN) een belangrijk uitgangspunt. Dit is een initiatief van de VN dat de belangrijkste internationale verdragen over mens en milieu bundelt.

ING CDC Pensioenfonds belegt in aandelen, obligaties en vastgoed. Sinds de aanvang van het fonds in 2014 voldoet de matching portefeuille aan de uitgangspunten van het MVB-beleid door niet te beleggen in de door de Verenigde Naties en/of Europese uitgesloten landen maar alleen in de AAA en/of AA gewaardeerde Europese landen en semi-overheidsdebiteuren.

In de return portefeuille werd aanvankelijk exposure in de beleggingscategorieën aandelen en beursgenoteerd vastgoed verkregen door de aankoop van beursgenoteerde Exchange Traded Funds (ETF's, ook wel (index)"trackers" genoemd). Een nadeel van beleggen in deze trackers is dat het beleggings- en MVB-beleid bepaald wordt door de index manager en niet door de participerende beleggers. Dit is van het begin af aan onderkend door het fonds. Zodra de omvang van een ETF belegging het toelaat, worden discretionaire mandaten overwogen zodat het MVB-beleid meer effectief geïmplementeerd kan worden. Dit wordt in bijgaande tekening weergegeven.





Aandelen ontwikkelde markten

Sinds eind 2015 is meer dan 90% van de ETF's ontwikkelde aandelenmarkten omgezet in een discretionair mandaat. Door deze discretionaire structuur is het MVB-beleid verder ingevuld: het fonds past nu de uitsluitingenlijst toe op dit mandaat. Deze kernportefeuille is bovendien een lange termijn belegging en functioneert daarbij in feite als “permanent capital”, waardoor het aandeelhouderschap een duurzaam karakter ontwikkelt. Dit kan op termijn (bij voldoende omvang) ruimte bieden voor een actievere rol.

Corporate governance wordt echter vooralsnog niet actief uitgeoefend in dit onderdeel van de portefeuille. In uitzonderingsgevallen (belangrijke ontwikkelingen als overnames etc.) beraadt het fonds zich op de mogelijkheid tot stemmen. In 2016 heeft een dergelijke situatie zich niet voorgedaan. Het fonds denkt dat voor werkelijke invloed het belang in de onderneming substantiëler moet zijn of dat er sprake moet zijn van een meer geconcentreerde (actieve) aandelenportefeuille.

Nederlandse woningen

ING CDC Pensioenfonds participeert in twee Nederlandse woningfondsen waar het thema duurzaamheid integraal onderdeel uitmaakt van het beleggingsbeleid. Beide fondsen nemen deel aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB), een onafhankelijke wetenschappelijke benchmark die het duurzaamheidsbeleid van vastgoedfondsen en -portefeuilles wereldwijd beoordeelt. Op basis van de GRESB score kunnen vastgoedmanagers hun duurzaamheidsbeleid tegen het licht houden en verbeteringen doorvoeren. Beide woningfondsen spelen een leidende rol op het terrein van duurzaamheid. ING CDC Pensioenfonds stimuleert dit verder door een actieve rol als aandeelhouder en/of lid van het Investment Committee van deze fondsen. In bijgaande tabel wordt de implementatie van het MVB-beleid samengevat.

	Corporate governance (inclusief proxy voting)	Uitsluiting
Matching portefeuille		
AAA of AA (semi-) overheids obligaties: intern beheerd	N.v.t.	Volledige implementatie uitsluitingslijst
Return portefeuille		
Niet-beursgenoteerd vastgoed (Nederlandse woningen): - Altera - ASR	Actieve implementatie - Duurzaamheidsbeleid integraal onderdeel van beleggingsbeleid - Stemmen op AvA's - Zitting in Investment Committee bij ASR	N.v.t.
Beursgenoteerde aandelen (ontwikkelde landen) - SSgA	- Geen actieve uitoefening stemrecht - Alleen bij urgente cases	Volledige implementatie uitsluitingslijst
Beursgenoteerde aandelen (opkomende & ontwikkelde landen) - ETF's	- Geen invloed op implementatie bij fondsbeleggingen - Beleid, inclusief MVB-beleid en corporate governance, wordt bepaald door index manager - In het algemeen nemen index managers geen bedrijven op die onderdeel uitmaken van de sanctielijst van de Verenigde Naties	
Beursgenoteerde vastgoedaandelen - ETF's		



Vermogensbeheerkosten

Voor de presentatie van en toelichting op de integrale kosten van het vermogensbeheer volgt het fonds de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Ten aanzien van de (fictieve) transactiekosten van obligaties is een nadere interpretatie gegeven aan deze aanbevelingen. In overeenstemming met deze aanbevelingen worden de vermogensbeheerkosten onderverdeeld in (vaste) beheerkosten, bewaarloon en overige kosten. In totaal bedroegen deze kosten in 2016 € 2.135 (= 0,26% van het gemiddeld belegd vermogen).

In de jaarrekening zijn, conform de daarvoor geldende richtlijnen, alleen de direct in rekening gebrachte kosten van beheer en het bewaarloon als vermogensbeheerkosten verantwoord. De direct op het rendement in mindering gebrachte vermogensbeheerkosten zijn in de jaarrekening niet apart zichtbaar en worden waar nodig zo nauwkeurig mogelijk geschat, in overeenstemming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Deze kosten betreffen in hoofdzaak de kosten van ‘spreads’ (verschil tussen aan- en verkoopkoersen bij obligaties en valutatransacties) en de transactiekosten die worden gemaakt door vermogensbeheerders van de beleggingsfondsen waarin wordt deelgenomen in de return portefeuille.

Als vermogensbeheerkosten niet direct toewijsbaar zijn aan de matching portefeuille of de return portefeuille, worden ze verdeeld op basis van de strategische mix.

De direct in rekening gebrachte vermogensbeheerkosten worden nagenoeg geheel door de werkgever betaald, evenals de kosten van het bestuursbureau.

Kostensoort	Totaal 2016	33% Zakelijk	67% Vastrentend	Totaal 2015
Vermogensbeheerkosten	2.135	1.056	1.079	1.549
Transactiekosten	868	308	560	695
Beheerkosten	1.267	748	519	854
Vermogensbeheerkosten	2.135	1.056	1.079	1.549
Direct in rekening gebrachte vermogensbeheerkosten	584	269	314	668
Op rendement in mindering gebrachte vermogensbeheerkosten	1.552	787	765	880
Gemiddeld belegd vermogen	817.300			483.764
Kosten in basispunten	26			32
Transactiekosten	11			14
Beheerkosten	15			18

4.3 Financieel beleid / actuariële paragraaf

In een CDC-pensioenregeling wordt de jaarlijkse feitelijke premie berekend volgens een vaste methode. De door ING CDC Pensioenfonds ontvangen premie over het boekjaar 2016 was € 279 miljoen. De actuele financiële positie van een pensioenfonds wordt uitgedrukt in de dekkingsgraad. Deze geeft aan in hoeverre het fonds op de lange termijn aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële positie van het fonds. De dekkingsgraad van ING CDC Pensioenfonds daalde gedurende 2016 gestaag, vooral door de forse daling van de marktrente.

Ontwikkeling voorziening pensioenverplichtingen

De toename van de voorziening pensioenverplichtingen over het jaar 2016 bedraagt € 344.911. Vanwege het zeer jonge karakter van het fonds is de grootste oorzaak van de toename van de voorziening pensioenverplichtingen de toevoeging uit hoofde van nieuwe opbouw ad € 223.742. Daarnaast zorgde de wijziging van de rentecurve gedurende 2016 voor een toename van de verplichtingen met € 111.080.

Wederom door het jonge karakter van het fonds zorgt het saldo van de binnenkomende waardeoverdrachten ten opzichte van de uitgaande waardeoverdrachten voor een stijging van de voorziening pensioenverplichtingen met € 4.490. Immers, binnenkomende waardeoverdrachten vertegenwoordigen in het algemeen een waarde van vele jaren opbouw in een ander pensioenfonds, terwijl uitgaande waardeoverdrachten slechts de opbouw in het fonds vanaf 1 januari 2014 omvatten.

De voorziening toekomstige kosten is bedoeld om toekomstige administratiekosten te dekken. Bij elke pensioenuitkering valt een stukje van deze voorziening vrij. In 2016 was de toevoeging aan deze voorziening € 4.239, terwijl er € 9 van deze voorziening vrijviel bij de uitkeringen.

x € 1 mln	2016	2015
Voorziening per 1 januari	524,3	249,9
Inkoop nieuwe aanspraken	223,7	218,5
Wijziging rentecurve	111,1	46,8
Benodigde interesttoevoeging	-0,4	0,8
Binnenkomende waardeoverdracht	5,3	8,4
Uitgaande waardeoverdracht	-0,8	-0,5
Toename voorziening toekomstige kosten	4,2	4,1
Vrijval excassokosten	-0,0	-0,0
Uitkeringen	-1,1	-0,2
Actuarieel resultaat op sterfte	-2,5	-2,9
Actuarieel resultaat op arbeidsongeschiktheid	1,1	-1,5
Actuarieel resultaat op mutaties	-0,0	-0,0
Toeslagverlening	0,0	1,0
Wijziging actuariële grondslagen/methoden	4,3	0,0
Overige mutaties technische voorzieningen	-0,0	0,0
Voorziening per 31 december	869,2	524,3

Het actuarieel resultaat op sterfte laat een verlies van € 21 zien op langlevensrisico en een winst van € 2.489 op kortlevensrisico. Een verlies op langlevensrisico betekent dat de deelnemers langer leven dan op grond van de sterftegrondslagen van het fonds wordt verwacht. Een winst op het kortlevensrisico betekent dat minder vaak een partnerpensioen is toegekend dan op grond van de grondslagen van het fonds kan worden verwacht.

Het actuarieel resultaat op arbeidsongeschiktheid komt voort uit zowel een negatief resultaat op arbeidsongeschiktheid voor de inloopgroep arbeidsongeschiktheid als een negatief resultaat op arbeidsongeschiktheid voor de reguliere deelnemers.

De inloopgroep ontstond toen het fonds begin 2014 werd opgericht. Het fonds heeft toen het risico op arbeidsongeschiktheid overgenomen voor de deelnemers die op dat moment al ziek of (partieel) arbeidsongeschikt waren. Hiertoe heeft het fonds een koopsom ontvangen van zowel Pensioenfonds ING als van de werkgever. De schade door toegekende premievrije voortzettingen is hoger dan op basis van de grondslagen voor de voorziening inlooprisico arbeidsongeschiktheid werd verwacht. Dit zorgt voor een negatief resultaat op arbeidsongeschiktheid in 2016 voor het deel van het resultaat dat betrekking heeft op de inloopgroep.

Voor wat betreft de reguliere voorziening uitlooprisico arbeidsongeschiktheid geldt dat in 2014 een risicopremie is betaald, bedoeld om de schades voor arbeidsongeschiktheid in 2016 te dekken (na 104 weken wachttijd). De risicopremie 2014 die vrijvalt uit de voorziening voor uitlooprisico arbeidsongeschiktheid is onvoldoende om de schades in boekjaar 2016 mee te dekken.



De wijziging van de actuariële grondslagen betreft de wijziging van de overlevingstafel en de wijziging van de gehanteerde ervaringssterfte.

Op 13 september 2016 presenteerde het Actuarieel Genootschap haar nieuwste overlevings-tafel, AG2016. Deze overlevingstafel omvat de meest recente inschatting voor wat betreft huidige en toekomstige sterftekansen van de gehele Nederlandse bevolking. Het effect van de nieuwe overlevingstafel op de voorziening pensioenverplichtingen is een stijging met € 4.193.

De populatie van het fonds is gemiddeld genomen gezonder dan de gehele Nederlandse bevolking. Op de overlevingstafel van het Actuarieel Genootschap wordt dan ook een correctie toegepast voor wat betreft het verschil in sterftepatroon tussen de gehele Nederlandse bevolking en de populatie van het fonds. Dit noemen we ervaringssterfte.

De actuariële adviseur van het fonds heeft in het derde kwartaal van 2016 onderzoek gedaan naar deze ervaringssterfte en hierover een advies uitgebracht. Het fonds heeft hierop besloten om per eind oktober 2016 de sterftegrondslagen te wijzigen in AG 2016 met de meest recente inschatting rondom ervaringssterfte. Het effect van de nieuwe ervaringssterfte op de voorziening pensioenverplichtingen is een stijging met € 118.

Systematiek gedempte kostendekkende premie

De Pensioenwet stelt dat de ontvangen premie de kosten van de pensioenopbouw moet dekken. In dit verband schrijft de Pensioenwet voor dat de feitelijke premie die pensioenfondsen moeten ontvangen tenminste gelijk is aan de gedempte kostendekkende premie. De gedempte kostendekkende premie, zoals deze door ING CDC Pensioenfonds wordt gehanteerd, is de premie gebaseerd op een voortschrijdend gemiddelde van de rente van de afgelopen zestig maanden.

De jaarlijkse feitelijke premie die het fonds ontvangt, wordt berekend volgens een vaste methode. Er worden twee premieberekeningen gemaakt:

- ▲ De gedempte kostendekkende premie plus een opslag voor voorwaardelijke toeslagverlening.
- ▲ De zuiver kostendekkende premie berekend op basis van de rentetermijnstructuur (RTS) per 31 december van het voorafgaande jaar zoals voorgeschreven door De Nederlandsche Bank (DNB).

Het fonds ontvangt de hoogste van deze twee premies.

In de jaarrekening (vanaf [pagina 116](#)) is de opbouw van de verschillende premies nader uiteen gezet.



Ontvangen premie dekt de kosten

Aan het begin van 2016 is de ex ante premie (exclusief uitvoeringskosten) berekend als percentage van de pensioengrondslag. Het resultaat van deze berekening was als volgt:

	Percentage pensioengrondslag	
Gedempte kostendeekkende premie	29,9	Maximum van deze twee premies is 32,5% van de pensioengrondslag
Zuiver kostendeekkende premie	32,5	

De door ING betaalde premie is derhalve berekend op basis van de zuiver kostendeekkende premie. Van deze totale premie krijgt de werkgever een deel terug doordat de werknemers een eigen bijdrage betalen waarvan de hoogte vastligt in de cao.

De door het fonds ontvangen premie over boekjaar 2016 is € 279 miljoen (inclusief kostenvergoeding). De kostendeekkende premie op basis van de Pensioenwet bedraagt € 217 miljoen (inclusief kostenvergoeding). De ontvangen premie voldoet hiermee aan de eis die de Pensioenwet stelt dat de ontvangen premie de kosten van de pensioenopbouw moet dekken.

Herverzekering

ING CDC Pensioenfonds heeft het overlijdensrisico en het arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd bij Zwitserleven. Deze verzekering dekt het overlijdensrisico en het arbeidsongeschiktheidsrisico boven het eigen risico van het fonds.

Resultaat op de premie

x € 1 mln	2016	2015
Ontvangen premie	278,0	271,0
Benodigd voor pensioenopbouw	-212,0	-206,3
Beschikbaar voor kosten	-7,0	-7,1
Risicopremie overlijdensrisico	-4,2	-4,9
Risicopremie arbeidsongeschiktheid	-7,6	-7,4
Totale benodigde premie	230,8	225,7
Resultaat op premie	47,2	45,3

Resultaat op waardeoverdracht

Het fonds heeft een verlies van € 271 op waardeoverdrachten geboekt in 2016.

Dit resultaat bestaat uit een verlies op inkomende waardeoverdrachten van € 333 en een winst op uitgaande waardeoverdrachten van € 62. Omdat het fonds nog maar drie jaar geleden is gestart, is het volume van de inkomende waardeoverdrachten groter dan het volume van de uitgaande waardeoverdrachten. Het fonds lijdt om twee redenen verlies op inkomende waardeoverdrachten:

1. De grondslagen op basis waarvan het fonds haar verplichtingen berekent zijn zwaarder dan de grondslagen waarop de wettelijke overdrachtswaarde wordt bepaald.
2. Het merendeel van de in 2016 geboekte waardeoverdrachten is aangevraagd in 2015. Voor deze waardeoverdrachten worden de wettelijke grondslagen van 2015 gehanteerd, en deze waren lichter dan de wettelijke grondslagen van 2016.

Ontwikkeling dekkingsgraad

De actuele financiële positie van een pensioenfonds wordt uitgedrukt in de dekkingsgraad. De dekkingsgraad is de verhouding tussen het aanwezige vermogen en de contante waarde van de pensioenaanspraken en -rechten (de pensioenverplichtingen). Deze geeft dus voor ING CDC Pensioenfonds aan in hoeverre het fonds op de lange termijn aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële positie van het fonds. Een voldoende hoge dekkingsgraad is bijvoorbeeld noodzakelijk om het pensioen onder voorwaarden te kunnen verhogen met toeslagen. Hierdoor behoudt pensioen, als het goed gaat met de financiële positie van het fonds, zijn waarde bij inflatie.

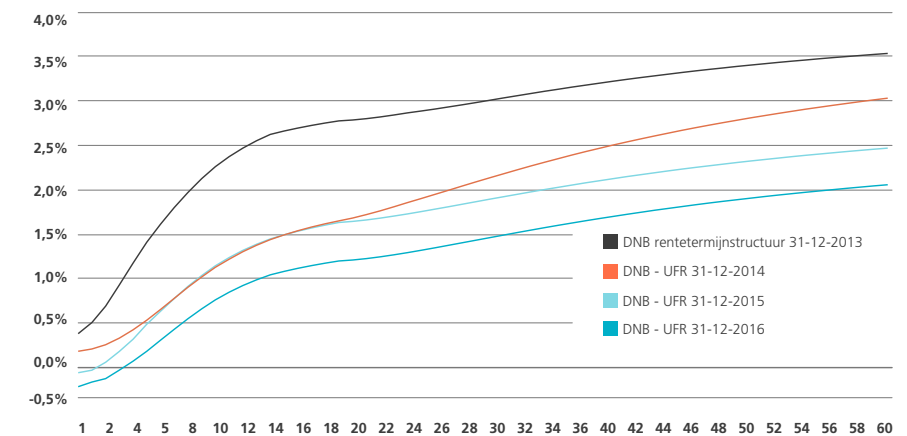
De balans bepaalt in belangrijke mate de dekkingsgraad van een 'rijp' pensioenfonds. De premie heeft nauwelijks invloed. Bij een startend pensioenfonds, zoals ING CDC Pensioenfonds, is juist het omgekeerde het geval. De balans is in opbouw met nog te ontvangen premies. De premie bepaalt dan zeker in het begin in (zeer) hoge mate de dekkingsgraad. Aan het einde van het jaar stond de dekkingsgraad die wordt berekend met de door DNB voorgeschreven rentecurve op 106,6%. De beleidsdekkingsgraad kwam ultimo 2016 uit op 103,7%.

De dekkingsgraad van ING CDC Pensioenfonds daalde gedurende 2016. Dat kwam vooral door de forse daling van de marktrente. Dit effect werd enigszins gedompt door gestegen aandelenkoersen.

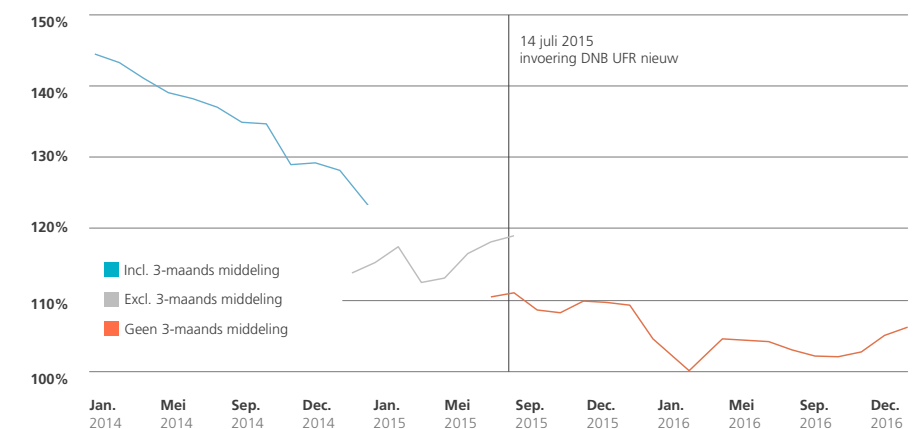
Aan het begin van elk boekjaar wordt de premie voor het komende jaar vastgesteld. Gedurende 2016 nam de buffer in de premie door de dalende marktrente af.

Grafiek 17 toont de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB. De ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende 2016 is te zien in **grafiek 18**.

Grafiek 17 Rentetermijnstructuur



Grafiek 18 Dekkingsgraad o.b.v. DNB rentestructuur





Per eind 2016 publiceert ING CDC Pensioenfonds zijn reële dekkingsgraad. Bij de berekening van de reële dekkingsgraad wordt rekening gehouden met de beleidsdekkingsgraad die nodig is voor een toekomstbestendige indexatie op basis van een verwacht prijsindexcijfer van 2%. Met andere woorden: als de reële dekkingsgraad gelijk is aan 100%, dan is de beleidsdekkingsgraad voldoende om toekomstbestendig een indexatie van 2% per jaar toe te kennen.

Dekkingstekort

Eind 2016 had ING CDC Pensioenfonds een beleidsdekkingsgraad die lager was dan het minimaal vereist eigen vermogen². Daardoor had het fonds een dekkingstekort.

In de Regeling Financieel Toetsingskader is bepaald hoe het minimaal vereist eigen vermogen wordt berekend. In het kort komt het erop neer dat de minimaal vereiste dekkingsgraad gelijk is aan 104% plus een opslag voor overlijdensrisico en arbeidsongeschiktheidsrisico. Voor de berekening van de opslag voor overlijdensrisico en arbeidsongeschiktheidsrisico heeft ING CDC Pensioenfonds gedeeltelijke vrijstelling gekregen van DNB, aangezien deze rekenwijze voor een jong fonds onredelijk uitpakt. De minimaal vereiste dekkingsgraad voor het fonds is 104,4% terwijl de beleidsdekkingsgraad per eind 2016 103,7% was.

Een dekkingstekort heeft, anders dan een reservetekort, geen onmiddellijke gevolgen. Pas als dit dekkingstekort vijf jaar onafgebroken aanhoudt, zal het fonds verplicht zijn om maatregelen te nemen.

²Het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) is de ondergrens van het vereist eigen vermogen. Als een pensioenfonds gedurende vijf jaar niet over het MVEV heeft beschikt moet het binnen zes maanden maatregelen nemen waardoor het in een keer weer aan het MVEV voldoet.



Herstelplan

Sinds 30 september 2015 heeft ING CDC Pensioenfonds een reservetekort omdat de beleidsdekkingsgraad (op dat moment 117%) was gedaald tot onder het voorgeschreven minimum (toen 118%).

Om de beleidsdekkingsgraad te herstellen op het gewenste niveau heeft het fonds een herstelplan ingediend bij DNB. Uit de berekeningen in het herstelplan op basis van het voorgeschreven DNB-model verwacht het fonds de vereiste beleidsdekkingsgraad ruim binnen de gestelde termijn van 10 jaar te bereiken. Dit betekent dat het fonds op dit moment geen aanvullende maatregelen hoeft te nemen, zoals het verder beperken van toeslagverlening of zelfs het verlagen van pensioenen. Zolang het fonds een reservetekort heeft, moet het elk jaar opnieuw bepalen of de dekkingsgraad binnen de wettelijke termijn kan herstellen en of er aanvullende maatregelen nodig zijn. Dit is in 2016 gebeurd en leverde geen aanleiding voor bijstellingen of aanvullende maatregelen.

Haalbaarheidstoets

In het eerste kwartaal van 2016 heeft ING CDC Pensioenfonds de eerste jaarlijkse haalbaarheidstoets uitgevoerd. Deze haalbaarheidstoets analyseert of:

- ▲ Het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau voldoende aansluit bij de door het fonds gekozen ondergrens.
- ▲ Het pensioenresultaat op fondsniveau in het slechtweerscenario niet te veel afwijkt van het gemiddeld verwachte pensioenresultaat.

De wettelijk voorgeschreven berekeningshorizon is 60 jaar en de doorrekening wordt uitgevoerd op basis van een uniforme scenarioset die DNB elk kwartaal ter beschikking stelt. Verder wordt verondersteld dat zowel de pensioenregeling als de premiestelling gedurende de berekeningshorizon niet wijzigen.



Het bestuur heeft in overleg met de sociale partners de volgende grenzen vastgesteld voor wat betreft het pensioenresultaat:

- ▲ Het gemiddeld verwachte pensioenresultaat op fondsniveau: minstens 90%.
- ▲ De spreiding tussen het gemiddeld verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in een slechtweerscenario: maximaal 25%.

Het gemiddeld verwachte pensioenresultaat op fondsniveau is in deze toets 100%, wat ruim boven de ondergrens van 90% is. De spreiding tussen het gemiddeld verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in een slechtweerscenario is 20%, wat ruim onder de bovengrens van 25% is.

Uitvoeringskosten

De kosten van het fonds, exclusief die voor vermogensbeheer, waren in 2016 totaal € 2.800, dat is € 190,30 (2015: € 193,46) per deelnemer. De werkgever heeft deze kosten volledig vergoed, naast het werkgeversdeel in de pensioenpremie. De werkgever vergoedt de vermogensbeheerkosten gedeeltelijk, zie ook wat over vermogensbeheerkosten is vermeld op [pagina 39](#) en [pagina 137](#).

Uitgesplitst naar de verschillende functies in het fonds zijn deze:

	2016	2015
Administratie*	1.426	1.363
Kosten bestuursbureau**	790	1.006
Kosten bestuur	72	66
Overige governance kosten	114	88
Communicatie	262	237
Accountantscontrole	31	37
Certificering actuaris	26	25
Actuariel advies	28	73
Juridisch en fiscaal advies	11	27
Contributies en bijdragen	41	5
Overige kosten	-	8
Totaal	2.800	2.935

* De stijging van de administratiekosten wordt grotendeels veroorzaakt doordat t/m mei 2015 geen BTW over de diensten van AZL berekend werd.

** Van de totale kosten bestuursbureau ad € 1.173 (2015: € 1.337) heeft € 383 (2015: € 331) betrekking op vermogensbeheer en € 790 (2015: € 1.006) op de uitvoeringskosten.



4.4 Communicatiebeleid

ING CDC Pensioenfonds vindt het belangrijk transparant te zijn over al zijn activiteiten: openheid over het gevoerde beleid, de resultaten, de consequenties voor de deelnemers en de deelnemers bewust maken van hun eigen pensioensituatie. Het jaar 2016 stond in het teken van de versobering van de financiering van de pensioenregeling, de impact van de aanhoudend lage (reken)rente op de ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad, de ruimte die er was om toeslag te verlenen en het reservetekort. Het fonds communiceerde bij herhaling hierover in directe, eerlijke en duidelijke kernboodschappen. In de zomer kwamen Pensioen 1-2-3 en het deelnemersportaal beschikbaar. In het najaar werd het risicobewustzijn bij deelnemers onderzocht, gevolgd door een klanttevredenheids-onderzoek bij deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. De resultaten gaven inzicht in de mate waarin het fonds voldoet aan de verwachtingen.

Beleid 2016

In het communicatiebeleid zijn onderwerpen zoals de missie, visie, kernboodschappen, doelgroepen en middelen opgenomen.

Missie

ING CDC Pensioenfonds streeft naar het zorgvuldig uitvoeren van de CDC-pensioenregeling die door sociale partners (ING als werkgever en de bonden namens de werknemers) is overeengekomen. Deze uitvoering bestaat uit het:

- ▲ Het voeren van een pensioenadministratie (verplichtingen/opgebouwde aanspraken) van deelnemers.
- ▲ Het prudent beleggen van de premies.
- ▲ Eerlijke en begrijpelijke communicatie.

Visie

Het fonds wil transparant zijn over al zijn activiteiten:

- ▲ Openheid over gevoerd beleid.
- ▲ Openheid over de resultaten.
- ▲ Openheid over de consequenties voor de deelnemers.
- ▲ Deelnemers bewust maken van hun pensioensituatie.

Kernboodschappen

In 2016 stelde het fonds de volgende kernboodschappen op:

- ▲ **Reservetekort:** sinds de start van het fonds in 2014, is de dekkingsgraad voortdurend gedaald. Vooral de nieuwe rekenrente (juli 2015) van De Nederlandsche Bank had veel impact: de dekkingsgraad daalde in één keer met ruim 8%-punt. Dit leidde op 30 september 2015 tot een reservetekort. Hierbij is de beleidsdekkingsgraad (12-maands voortschrijdend gemiddelde van de actuele dekkingsgraad) van het fonds lager dan de wettelijk voorgeschreven dekkingsgraad.
- ▲ **Herstelplan:** het fonds heeft vervolgens een plan opgesteld om binnen de wettelijke termijn van 10 jaar te herstellen. Herstel kan voortkomen uit bijvoorbeeld de buffer in de premie, overrendementen op de beleggingen en de beperking van de toeslagen. Is het herstel binnen de periode niet voldoende, dan zijn aanvullende maatregelen nodig.
- ▲ **Verwachtingen:** de inhoud van het herstelplan is gebaseerd op voorgeschreven veronderstellingen over de rente- en rendementsverwachtingen. Maar één ding is zeker: zowel de rente als de rendementen zijn veranderlijk en onvoorspelbaar. Als de werkelijkheid van de verwachtingen afwijkt, zal het herstel anders verlopen dan voorzien. Herstel kan sneller dan verwacht plaatsvinden, maar ook langzamer.

- ▲ [Aanpassing pensioenovereenkomst](#): de sociale partners hebben de pensioenovereenkomst aangepast. Hierdoor is het risico toegenomen dat de premie op termijn ontoereikend is.
- ▲ [Invloed op pensioen](#): geschetste ontwikkelingen hebben een negatieve invloed op pensioen, zowel nominaal als in kans op toeslagverlening. Dit betekent dat het pensioenresultaat lager kan zijn dan verwacht.

Doelgroepen

In de verslagperiode is een gewogen mix van pensioencommunicatie en corporate communicatie ingezet, afgestemd op de behoeften van de gesegmenteerde doelgroepen:

- ▲ Ruim 14.000 medewerkers die vanwege hun arbeidsrelatie met ING sinds 1 januari 2014 pensioen opbouwen in de CDC-pensioenregeling. Een onderscheid kan worden gemaakt op basis van:
 - ▲ Leeftijd (20-35 jarigen, 35-45 jarigen, 45-58 jarigen en 58-67 jarigen).
 - ▲ Medewerkers die belangrijke veranderingen meemaken in hun leefsituatie, zoals ontslag, huwelijk, scheiding en arbeidsongeschiktheid.
 - ▲ Engelstalige medewerkers.
- ▲ Ruim 4.000 gewezen deelnemers en een kleine groep pensioengerechtigden die aanspraken bij het fonds hebben opgebouwd en periodiek informatie ontvangen over hun pensioen.
- ▲ Interne stakeholders (verantwoordingsorgaan, visitatiecommissie, werkgevers, HR, Ondernemingsraad, platform pensioencommunicatie).
- ▲ Externe stakeholders (De Nederlandsche Bank (DNB), de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en vakorganisaties).

Communicatie wordt zoveel als mogelijk afgestemd met Pensioenfonds ING.



Online tools

Het fonds stimuleert deelnemers hun pensioen actief te monitoren zodat zij bewust worden van en inzicht krijgen in wat de pensioenregeling inhoudt, of het voldoende is en wat hun handelingsperspectief is. Daarbij heeft men de keuze uit de volgende online tools:

- ▲ **De pensioenplanner** geeft inzicht in de pensioensituatie (is het straks voldoende) en de impact van pensioenkeuzes op het pensioen.
- ▲ **Het deelnemersportaal** geeft inzicht in het pensioen bij ING CDC Pensioenfonds (o.a. UPO) en toegang tot het zelf online regelen van pensioenzaken.
- ▲ **Pensioen 1-2-3** geeft een gelaagd overzicht en inzicht in de CDC-pensioenregeling.
- ▲ **Mijnpensioenoverzicht.nl** geeft inzicht in AOW, opgebouwd en te bereiken pensioen, pensioen voor nabestaanden en life events.

Activiteitenkalender 2016

In 2016 zijn de volgende communicatieactiviteiten uitgevoerd.

Eerste kwartaal

De wijziging door DNB van de rekenrente in juli 2015 was voor de sociale partners aanleiding om hun afspraken over de pensioenpremie aan te passen. In het kwartaalbericht werd stilgestaan bij de gevolgen en het advies voor deelnemers:

- ▲ De ontwikkelingen hebben een negatieve invloed op de pensioenen.
- ▲ Het pensioenresultaat is lager dan je had verwacht.
- ▲ Stel voor jezelf vast wat je later nodig hebt.



Het fonds communiceerde het besluit om over 2015 een toeslag van 0,19% te verlenen. Verder werd aandacht besteed aan het herstelplan dat op 25 februari door DNB werd goedgekeurd. Hieruit bleek dat het fonds op dat moment geen aanvullende maatregelen hoefde te nemen, zoals het verder beperken van toeslagverlening of het verlagen van pensioenen. Het herstelplan had geen gevolgen voor waardeoverdrachten.

Actuele ontwikkelingen en trends rondom pensioen en de financiële positie van het fonds kregen de aandacht in de tweede editie van de digitale nieuwsbrief ‘Special’. Tenslotte ging in het eerste kwartaal een nieuwe functionaliteit van de Pensioenplanner live, namelijk ‘eerder stoppen met werken’.

Tweede kwartaal

Het tweede kwartaal stond in het teken van de implementatie van de Wet Pensioencommunicatie. Doel van de wet is om deelnemers beter in staat te stellen een goede financiële planning voor later te maken. Verder krijgt men meer inzicht in risico's en keuzes en is de CDC-pensioenregeling beter vergelijkbaar met andere regelingen. Op 1 juli 2016 gingen in dat kader Pensioen 1-2-3 en het deelnemersportaal ‘Mijn Pensioen’ live. Voorafgaand werd de klankbordgroep geraadpleegd.

In april stemde het bestuur in met het besluit van de sociale partners om de pensioenovereenkomst te wijzigen. Het effect van dit besluit werd kenbaar gemaakt in de begeleidende brief bij de Uniforme Pensioenoverzichten (UPO's) die in juni werden verzonden aan de medewerkers.

Derde kwartaal

In het derde kwartaal ging ING CDC Pensioenfonds in gesprek met medewerkers. Tijdens de Financieel fit Lunch break op de locatie Acanthus in Amsterdam, konden medewerkers op de gezamenlijke informatiestand van ING CDC Pensioenfonds en Pensioenfonds ING vragen stellen over pensioen, de demo van de Pensioenplanner bekijken en kennis maken met enkele bestuursleden.

Verder gaf de klankbordgroep feedback op de online tool van Pensioen 1-2-3 en vond het jaarlijkse tevredenheidsonderzoek plaats, dit keer uitgebreid met vragen over het risicobewustzijn. De Uniforme Pensioenoverzichten (UPO's) voor gewezen deelnemers werden verzonden, voorzien van een bijsluiter om de digitale tools van het fonds, de Pensioenplanner en Mijn Pensioen, onder de aandacht te brengen.

De Pensioenplanner werd voorzien van een nieuwe functionaliteit 'totaalplaatje of gesplitst'. Hiermee kunnen bezoekers met aanspraken bij meerdere pensioenfondsen (ING CDC Pensioenfonds, NN CDC Pensioenfonds, Pensioenfonds ING) via hun werkgever, de uitkomst van de (combinatie van) keuzes op pensioen als totaal of gesplitst per fonds bekijken.

Vierde kwartaal

Conform eerdere samenwerkingstrajecten zoals de Pensioenplanner, startte ING CDC Pensioenfonds samen met NN CDC Pensioenfonds en Pensioenfonds ING een IT-project om toegang tot de afzonderlijke deelnemersportalen ('Mijn Pensioen') van de fondsen te centraliseren. Doel is om bezoekers met 1 inlog (DigiD) toegang te geven tot de afzonderlijke deelnemersportalen zodat op 1 plek ('one stop shopping') overzicht en inzicht wordt verkregen in de pensioenaanspraken die bij meerdere pensioenfondsen zijn opgebouwd.



Men kan van het ene portaal naar de andere navigeren, de Pensioenplanner bezoeken en de persoonlijke pensioenzaken regelen die meerdere pensioenfondsen raken (bijvoorbeeld adreswijziging). Dit alles in een beveiligde omgeving. De lancering van deze faciliteit staat voor het einde van het eerste kwartaal van 2017 gepland.

In de najaarseditie van de Special stond het thema beleggen centraal in de vorm van de video ‘Hoge rendementen komen niet vanzelf’, een artikel over het beleggingsbeleid bij (potentiële) crises en aandacht voor de vraag waarom pensioenfondsen beleggen. Tevens werd stilgestaan bij de gevolgen van de aanpassing van de pensioenovereenkomst op de pensioenen en de gemaakte keuzes met betrekking tot het nieuwe bestuursmodel per 1 januari 2017.

Tenslotte kreeg de stijging van de AOW- en pensioenleeftijd en de uitkomst van het TNS NIPO benchmark onderzoek aandacht in de nieuwsflits van december. Het fonds breidde deelname aan de Financial fit bijeenkomsten uit door middel van interactieve workshops.

Resultaten

In 2016 zijn er zes onderzoeksmethoden ingezet om de realisatie van de communicatie-doelstellingen te monitoren.

Webstatistieken

Het aantal bezoekers is in 2016 gestegen naar gemiddeld 1.300 per maand. Een stijging van 300 ten opzichte van 2015. Opvallend is het hoge percentage aan nieuwe bezoekers, namelijk 65% van het totaal. Onderwerpen zoals het besluit op het gebied van de toeslagverlening, de kwartaalberichten en deelnemen aan de discussie in de klankbordgroep leidden tot een toename van het bezoek aan de desbetreffende pagina.



Klankbordgroep

In 2016 gaf de klankbordgroep van ING CDC Pensioenfonds feedback op drie communicatiemiddelen: de welkomstbrief, de online tool Pensioen 1-2-3 en de concept interface tussen de afzonderlijke deelnemersportalen van de pensioenfondsen. Het fonds gebruikt de suggesties van de klankbordgroep om de functionaliteit en relevantie van de middelen te verbeteren.

Digitale nieuwsbrieven

In 2016 zijn digitale nieuwsbrieven verstuurd met actueel nieuws over het fonds, pensioeninformatie gerelateerd aan life events en opinies. Doel is het verwerven van periodieke en directe zichtbaarheid bij de deelnemers. Uit de statistieken blijkt dat circa 65% van de deelnemers en circa 70% van de abonnees de nieuwsbrieven opent c.q. leest. Het fonds zet flitspeilingen in om de relevantie en begrijpelijkheid van de nieuwsflitsen te meten. Ook kunnen respondenten aangeven of ze de pensioenplanner al hebben bezocht.

Pensioenplanner

Vanaf de livegang van de pensioenplanner houdt het fonds de aantallen bezoekers bij. Het streven was om eind 2016 minstens 30% unieke bezoekers te mogen verwelkomen op de planner. Met een score van 37% heeft het fonds deze doelstelling ruimschoots gehaald. De digitale nieuwsbrieven die voortdurend aandacht besteden aan het nut en de noodzaak om de planner te bezoeken, hebben hier een positieve bijdrage aan geleverd.

TNS NIPO benchmark onderzoek

In de periode van 30 augustus tot en met 2 oktober 2016 nodigde ING CDC Pensioenfonds 8.177 medewerkers van ING uit om deel te nemen aan een online TNS NIPO benchmark onderzoek. Dit leidde tot een respons van 7% (579 medewerkers).

De belangrijkste bevindingen op basis van dit onderzoek zijn:

	Doelstelling	Resultaten		
	2016	2016	2015	2014
Algemene tevredenheid over fonds uitgedrukt in rapportcijfer	7,0	7,2	7,1	7,0
Tevredenheid over pensioenloket (bereikbaar, gemak juiste persoon vinden, deskundig, vriendelijk, nakomen afspraken, kennis persoonlijke situatie)	7,0	6,4	6,8	7,3
Is tevreden over informatiemiddelen (begrijpelijk, hoeveelheid informatie, belang van informatie en vormgeving)	73%	73%	73%	75%
Herkent merkwaarden betrouwbaar, eerlijk, persoonlijk, realistisch en open	60%	56%	65%	*
Heeft vertrouwen in fonds	65%	61%	65%	*
Is bekend met risico's die samenhangen met de financiële situatie van fonds	80%	70%	*	*
Weet dat het eigen verantwoordelijkheid is om te zorgen voor voldoende inkomen na pensionering	75%	80%	76%	*
Weet dat pensioen per 1 januari 2016 is aangepast	50%	66%	*	*

*KPI is in betreffend jaar niet (volledig) gemeten

Het komend jaar zal het fonds zich inspannen om te behouden wat goed gaat en te verbeteren waar mogelijk. Het pensioenloket speelt daarbij een sleutelrol.

Aanvullend onderzoek

In aanvulling op het TNS NIPO benchmark onderzoek, zette het fonds een telefonische/online enquête in om de tevredenheid van deelnemers met de dienstverlening van het pensioenloket te meten. Ook kwam de bekendheid met de aanpassing van de financiering van de pensioenregeling per 1 januari 2016 aan bod.

De gewezen deelnemers en pensioengerechtigden kregen vergelijkbare vragen voorgelegd over de klanttevredenheid evenals over de bekendheid met de merkwaarden van het fonds en de kwaliteit van de communicatie. Hieruit kwamen de volgende scores voort:

	Gewezen deelnemers		Pensioengerechtigden	
	Doelstelling	2016	Doelstelling	2016
Algemene tevredenheid over fonds uitgedrukt in rapportcijfer	7,0	6	7,0	8,1
Tevredenheid over pensioenloket (bereikbaar, gemak juiste persoon vinden, deskundig, vriendelijk, nakomen afspraken, kennis persoonlijke situatie)	7,0	5,9	7,0	7,8
Is tevreden over informatiemiddelen (begrijpelijk, hoeveelheid informatie, belang van informatie en vormgeving)	70%	74%	70%	83%
Herkent merkwaarden van het fonds	50%	57%	50%	65%

4.5 Integraal risicomanagement

Pensioenuitvoering brengt risico's met zich mee. Daarbij gaat het om financiële en niet-financiële risico's. Integraal risicomanagement is een kerntaak van het pensioenfondsbestuur. Het omvat de vaststelling van strategisch risicobeleid, de handhaving van dit beleid en het inrichten van risicomanagementprocessen om de feitelijk gelopen risico's te monitoren en om in te spelen op toe- en afname van risico's.

Risicomanagement maakt deel uit van de besluitvormingsprocessen van het bestuur van het fonds, van het dagelijks werk van het bestuursbureau, van de aan derden uitbestede processen en het toezicht daarop. Een onafhankelijke integraal risicomanager ziet toe op de handhaving van het risicobeleid en rapporteert en adviseert direct aan het bestuur van ING CDC Pensioenfonds.

Risico's op de bestuursagenda

Elk kwartaal bespreekt het bestuur van ING CDC Pensioenfonds het integrale risicobeleid en de risico-ontwikkeling op basis van daarvoor opgestelde rapportages. Maandelijks bespreekt de integraal risicomanager met de bestuursleden van het cluster finance & risk de ontwikkeling van de risico's en de getroffen maatregelen om risico's te mitigeren. Iedere bestuursvergadering informeert de integraal risicomanager het bestuur over de laatste ontwikkelingen en meldt hij eventuele incidenten. In 2016 is veel aandacht besteed aan:

- ▲ **Beleggingsrisico en renterisico:** vanwege de scherpe daling van de rente in de eerste helft van het jaar daalde de dekkingsgraad onder de 105%. Met scenario-analyses en "stress-testen" is getoetst of wijzigingen in het beleggingsbeleid nodig waren.
- ▲ **Beleggingsbeleid en financieringsbeleid:** met een nieuwe ALM studie zijn de uitgangspunten van het beleggingsbeleid en het financieringsbeleid opnieuw getoetst en herbevestigd.

- ▲ **Uitbestedingsrisico:** de beoordeling van de beheersing van operationele risico's door de uitbestedingspartners is een belangrijk aandachtspunt. In het vierde kwartaal is na een intensieve evaluatie en selectie besloten een nieuwe uitbestedingspartner te kiezen voor de bewaring van effecten en voor de daaraan verbonden dienstverlening (zoals beleggingsadministratie, rapportages en onderpandbeheer).

Risicobeleid ING CDC Pensioenfonds

De ALM-studie is in 2016 geactualiseerd en met deze studie heeft het bestuur in het vierde kwartaal van 2016 het strategisch beleggingsbeleid vastgesteld voor 2017. De risicohouding die ten grondslag ligt aan het strategisch beleggingsbeleid is in overleg met de sociale partners en het verantwoordingsorgaan vastgesteld in 2015 en is in 2016 niet gewijzigd. Het herverzekeringsbeleid is geëvalueerd en besloten is tot een verlenging van de herverzekering met drie jaren.

FIRM risicobeleid

ING CDC Pensioenfonds gebruikt voor de indeling van risico's en het risicobeleid in de fondsdocumenten de hoofdindeling van het model Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank (DNB). Volgens dit model zijn er twee soorten risico's:

- ▲ **Financiële risico's:** matching risico, marktrisico, krediet- en tegenpartijrisico en verzekeringstechnisch risico.
- ▲ **Niet-financiële risico's:** uitbestedingsrisico, IT risico, juridisch risico, operationeel risico, integriteitsrisico, reputatierisico en omgevingsrisico.



Financiële risico's

De financiële risico's komen in belangrijke mate tot uiting in het totale solvabiliteitsrisico van ING CDC Pensioenfonds. Anders gezegd: het risico dat het fonds nu of in de toekomst onvoldoende financiële middelen heeft om zijn pensioendoelstellingen waar te maken. De pensioendoelstellingen van het fonds zijn een combinatie van de nominale opbouw-ambitie en het streven om jaarlijks toeslagen te verlenen op basis van prijsinflatie. Deze pensioendoelstellingen zijn vastgelegd in het pensioenreglement en in de overige fondsdocumenten.

Als maatstaven om de ontwikkeling van het solvabiliteitsrisico te bewaken, gebruikt ING CDC Pensioenfonds het op balansniveau vereist eigen vermogen³ en de 'tracking error' op de nominale pensioenverplichtingen bij verschillende tijdshorizonnen. De 'tracking error' is een statistische maatstaf die een indicatie geeft van mogelijke uitkomsten van het beleggingsbeleid op de dekkingsgraad en de waarschijnlijkheid van die uitkomsten.

De bereidheid om financiële risico's te lopen komt concreet tot uitdrukking in het beleid voor het beperkt afdekken van renterisico en valutarisico en het beleid met betrekking tot het beleggen in obligaties, aandelen en vastgoed. Voor ieder van deze risico's zijn richtlijnen vastgelegd in het beleggingsplan. De optelsom van deze financiële risico's komt tot uitdrukking in het vereist eigen vermogen van (circa) 21% en in de toegestane 'tracking error' van (circa) 8%.

³Het vereist eigen vermogen is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste zou moeten beschikken. Als een fonds niet over dit vermogen beschikt, is sprake van een tekortsituatie en moet het fonds een herstelplan indienen bij DNB. De hoogte van het vereist eigen vermogen is afhankelijk van het risicoprofiel van het fonds volgend uit het strategisch beleggingsbeleid.

Deze maatstaven geven het bestuur een indicatie van het risico op korte termijn (1 jaar) en betekenen dat met een statistische waarschijnlijkheid van 97,5% in een jaar tijd het maximale verlies aan dekkingsgraad niet groter is dan 21%. De bereidheid tot het nemen van beleggingsrisico's is in overeenstemming met de afspraken in de pensioenovereenkomst, de CDC-premiefinanciering en de pensioenambities. De risicohouding wordt periodiek met de sociale partners en het verantwoordingsorgaan afgestemd.

De belangrijkste financiële risico's die ING CDC Pensioenfonds loopt zijn:

- ▲ **Renterisico:** door rentedalingen neemt de dekkingsgraad af. Dit renterisico wordt voor 60% afgedekt. Een afname van de DNB rekenrente met 1%-punt leidt tot een daling van de dekkingsgraad met circa 9%-punt.
- ▲ **Aandelenrisico en vastgoedrisico:** koersverliezen op aandelen en vastgoedbeleggingen kunnen leiden tot een afname van de dekkingsgraad. In 2016 was circa 35% van het vermogen in deze categorieën belegd. Dit betekent dat bij 10% koersverlies de dekkingsgraad circa 3,5%-punt daalt.
- ▲ **Valutarisico:** er wordt wereldwijd in aandelen en vastgoed belegd. Het hieraan verbonden valutarisico wordt in totaal⁴ voor circa 70% afgedekt. Verzwakking van vreemde valuta met 10% ten opzichte van de euro kan leiden tot een verlies aan dekkingsgraad met 1%-punt.
- ▲ **Actuariële risico's:** als deelnemers gemiddeld langer leven dan is verondersteld bij de premiestelling of als sprake is van een grotere toename van arbeidsongeschiktheid dan verondersteld, kan het fonds dekkingsgraad verliezen. Dit risico wordt beheerst door in de premiestelling en in het vaststellen van de voorzieningen met prudente grondslagen te rekenen. In 2016 zijn deze grondslagen geactualiseerd naar aanleiding van de nieuw gepubliceerde actuariële prognosetafels. Daarnaast is het fonds herverzekerd voor het geval zich grote verliezen voordoen ten aanzien van arbeidsongeschiktheid of sterfte. De herverzekering is in 2016 geëvalueerd en met drie jaar verlengd.

⁴ Alleen de zes belangrijkste valuta worden afgedekt binnen een range van 80% - 110%. De overige valuta worden niet afgedekt. In totaal kan het afdekkingspercentage daardoor lager dan 80% zijn.

- ▲ **Premierisico:** de CDC-premie wordt aan het begin van het jaar vastgesteld voor het hele jaar. Als gedurende het jaar de rente daalt ten opzichte van de rekenrente waartegen de premie is berekend, leidt dit tot een lagere bijdrage van de premie aan de solvabiliteit van het fonds.

Om de feitelijke ontwikkeling van de financiële risico's te monitoren maakt het fonds gebruik van een op dagelijkse basis bijgewerkte beleggingenadministratie, maand-rapportages, periodieke scenario-analyses en per deelrisico vastgestelde limieten, richtlijnen en restricties. Deze liggen vast in het beleggingsplan en in de overeenkomsten met externe uitvoerders. Het bestuursbureau ziet toe op de naleving ervan en de risicomanager rapporteert hierover maandelijks aan het bestuur.

Niet-financiële risico's

De niet-financiële risico's komen voor in de interne processen van het fonds en in de uitbestede processen, zoals rapportages, administratie, betalingen, vermogensbeheer, bewaarneming van effecten en communicatie. Aangezien de meeste en belangrijkste processen zijn uitbesteed, gaan we alleen daar nader op in.

Uitbestedingsrisico

Door de relatief hoge uitbestedingsgraad bestaat er een uitbestedingsrisico. Om dit risico te beheersen heeft ING CDC Pensioenfonds een uitbestedingsbeleid opgesteld en daarnaast zijn er richtlijnen voor de selectie en monitoring van externe managers vastgelegd. Operationeel risicomanagement is daarin een kritische factor. Het beleid van het fonds voor de niet-financiële risico's is, om deze waar mogelijk te vermijden of door effectieve controle- en beheersingsmaatregelen zoveel mogelijk te verminderen. Het bestuursbureau is zodanig ingericht dat er continu toezicht is op de externe uitvoerders.



Verantwoord risico

Het fonds voert een CDC-pensioenregeling uit met een op jaarbasis vastgestelde premie. Daarin zoekt het steeds de balans tussen bescherming van de nominale pensioenen en het nastreven van rendement om pensioenen te kunnen verhogen met toekomstige toeslagen om de koopkracht bij inflatie te behouden.



4.6 Governance

Onder governance wordt verstaan de wijze van besturen van het fonds, de gedragscode en het toezicht op het fonds. De governance van ING CDC Pensioenfonds komt onder meer tot uitdrukking in:

- ▲ De verschillende organen van het fonds, waarin vertegenwoordigers van de werkgever en werknemers deelnemen.
- ▲ De fondsdocumenten (zoals onder andere statuten, actuariële en bedrijfstechnische nota, de gedragscode).
- ▲ De invulling en uitvoering van het pensioen-, vermogens- en risicobeheer in procedures en bevoegdheden.

Bestuur van het pensioenfonds

Transitiebestuur

ING CDC Pensioenfonds heeft een paritair bestuursmodel, met een bestuur dat bestaat uit vertegenwoordigers van de werkgevers en de werknemers. Bij de oprichting is gekozen voor een transitiebestuur waarvan de zittingstermijn, na tussenverlenging, eindigde op 31 december 2016. Het transitiebestuur is ingericht naar de eisen van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen en de Code Pensioenfondsen (de Code).

Bestuursvergaderingen

Het bestuur heeft in 2016 maandelijks vergaderd. Elke bestuursvergadering werd afgesloten met een apart overleg tussen het bestuur en de integraal risicomanager. Daarnaast vonden telefonische vergaderingen en besluitvorming via e-mail plaats. Twee weken voor de bestuursvergaderingen kwamen de portefeuillehouders en het bestuursbureau bijeen ter voorbereiding van de bestuursvergaderingen.



In 2016 is onder andere over de volgende onderwerpen vergaderd:

- ▲ De ontwikkeling van de dekkingsgraad van het fonds tegen de achtergrond van de financiële markten en de dalende rente (terugkerend onderwerp in elke vergadering).
- ▲ De statutenwijziging.
- ▲ Het beleggingsbeleid, waaronder maatschappelijk verantwoord beleggen en het beleggingsplan 2017.
- ▲ Het communicatiebeleid en de implementatie van communicatiemiddelen t.g.v. de Wet pensioencommunicatie.
- ▲ Het beloningsbeleid.
- ▲ De toeslagverlening.
- ▲ De zelfevaluatie.
- ▲ De inrichting van het nieuwe bestuursmodel vanaf 1 januari 2017.
- ▲ De vorm en inrichting van de Raad van Toezicht.

Vergaderingen portefeuillehouders

Elke 2e woensdag van de maand vonden er overleggen plaats van de portefeuillehouders voor de clusters balansbeheer, finance & risk en pensioen & communicatie. Aan elk portefeuillehoudersoverleg namen medewerkers van het bestuursbureau deel, waardoor er intensief en direct, zowel in de breedte als in de diepte, overleg kon worden gevoerd met deskundigen. Tijdens deze vergaderingen werden de rapportages, dossiers en stukken ter besluitvorming in het voltallige bestuur voorbereid. Deze werkwijze heeft voor een belangrijk deel bijgedragen aan de efficiency van de bestuursvergaderingen.



Vergaderingen met belanghebbenden

Het bestuur heeft in 2016 op regelmatige basis met de sociale partners, het verantwoordingsorgaan en de werkgever overlegd. Tijdens deze overleggen werden de volgende onderwerpen besproken:

- ▲ De stand van zaken van het fonds in algemene zin.
- ▲ De financiële markten en de ontwikkeling van de dekkingsgraad.
- ▲ De wijzigingen in de governance vanaf 1 januari 2017: de bestuurlijke samenstelling en de instelling van de Raad van Toezicht.
- ▲ De uitkomsten van de haalbaarheidstoets.
- ▲ Het herstelplan.
- ▲ De kostenontwikkeling ten opzichte van het budget van het fonds.

Klachten- en geschillencommissie

De klachten- en geschillencommissie, waarin twee portefeuillehouders van het cluster pensioen & communicatie zitting hebben, hoefde in 2016 niet bijeen te komen.

Uitbestedingsbeleid

Omdat aan uitbesteding risico's verbonden zijn, heeft het bestuur beleid vastgesteld voor het beheersen van deze risico's. In opdracht van het bestuur monitort het bestuursbureau de uitvoering. Uitgangspunt is dat het bestuur altijd verantwoordelijk blijft voor de uitvoering en beheersing van het door het fonds te voeren beleid. Het bestuur heeft op basis van de monitoring en rapportages door het bestuursbureau maandelijks getoetst of de partijen die deze werkzaamheden uitvoeren, voldoen aan het vastgestelde beleid.



Geschiktheid bestuursleden

Op grond van de eisen van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen en de Code Pensioenfondsen (de Code) dient iedere bestuurder geschikt te zijn. Geschikt zijn betekent dat hij of zij voldoende kennis heeft om ontwikkelingen te begrijpen en te duiden en bij concrete vraagstukken in staat is om een oordeel te vormen. Daarnaast dient een bestuurder over het vermogen te beschikken om strategisch te denken en verantwoordelijkheid te nemen. Daarbij is het van belang dat hij of zij open staat voor meningen en ideeën van alle stakeholders en deze binnen het bestuur bespreekt om tot een afweging te komen. De bestuurders zijn hierop getoetst door De Nederlandsche Bank (DNB). Tot slot maken besluitvaardigheid en resultaatgerichtheid een onmisbaar onderdeel uit van de vaardigheden waarover een bestuurder dient te beschikken. Het bestuur handelt voor alle belanghebbenden van het fonds en weegt bij zijn besluitvorming de belangen van de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgever op een zorgvuldige en evenwichtige wijze af.

Kennis en kunde

Bestuursleden namen in het verslagjaar deel aan diverse seminars, themadagen en bijeenkomsten. Verder bieden de vergaderingen van de portefeuillehouders ruimte om uitgebreid in te gaan op inhoudelijke vraagstukken.

Diversiteit

ING CDC Pensioenfonds hecht aan diversiteit in het bestuur, in het verantwoordingsorgaan en in het toezichtorgaan. In 2015 heeft het bestuur het diversiteitsbeleid vastgesteld. De kern van dit beleid is dat het bestuur diversiteit in de verschillende gremia van groot belang acht. Daarom wordt bij het bemensen van het bestuur en commissies consequent diversiteit als een belangrijk punt onder de aandacht gebracht. Uitgangspunt hierbij is dat het fonds streeft naar diversiteit in leeftijd en geslacht, waarbij deskundigheid prevaleert.

Partijen die kandidaten voordragen, worden gevraagd te letten op diversiteit in leeftijd en geslacht. Dit was ondermeer aan de orde bij de vervulling van de vacature in het verantwoordingsorgaan, de voordracht voor een nieuw bestuurslid per 1 januari 2017 en de werving van leden voor de nieuwe Raad van Toezicht.

Naleving Code Pensioenfondsen (Code)

Op 1 januari 2014 werd de Code van kracht en nadien op onderdelen aangescherpt. In de Code staan normen voor goed pensioenfondsbestuur die richting geven aan de governance. Het doel van de Code is het bewustzijn van goed pensioenfondsbestuur te stimuleren bij bestuurders, leden van het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan. Het bestuur inventariseerde in hoeverre het de normen in de Code naleeft.

In de tabel hiernaast is aangegeven of het fonds de normen van de Code Pensioenfondsen toepast.

Met betrekking tot de diversiteitsnormen (1) ten minste één man en één vrouw en (2) ten minste één lid onder de 40 jaar in de fondsorganen, heeft het bestuur besloten deze normen minder specifiek te formuleren dan zoals opgenomen in de Code. Het bestuur heeft de volgende uitgangspunten voor het diversiteitsbeleid vastgesteld: het fonds streeft naar diversiteit in leeftijd en geslacht, waarbij deskundigheid prevaleert.

Algemeen (norm)	Status naleving ING CDC Pensioenfonds
Taken en werkwijze bestuur (1-9)	Voldaan
Taak en werkwijze belanghebbendenorgaan (10-13)	Niet van toepassing
Taken en werkwijze intern toezicht (14-16)	Voldaan
Verantwoording afleggen (17-22)	Voldaan
Integraal risico-management (23-24)	Voldaan
Communicatie en transparantie (25-26)	Voldaan
Verantwoord beleggen (27-29)	Voldaan
Uitvoering, uitbesteding en kosten (30-37)	Voldaan
Rol accountant en actuaris (38-39)	Voldaan
Klachten en geschillen (40-41)	Voldaan
Melding onregelmatigheden (42-44)	Voldaan
Benoeming, ontslag en schorsing (45-47)	Voldaan
Geschiktheid (48-58)	Voldaan
Stemverhouding (59)	Voldaan
Zittingsduur en herbenoeming (60-64)	Voldaan
Diversiteit (65-71)	Het fonds vult de norm minder specifiek in: diversiteit wordt nadrukkelijk nagestreefd, deskundigheid prevaleert.
Integer handelen (72-76)	Voldaan
Beloningsbeleid (77-81)	Voldaan
Compliance (82-83)	Voldaan



Zelfevaluatie

Tijdens een zelfevaluatie van het bestuur, onder externe begeleiding, geven bestuurders elkaar feedback en worden sterke en te ontwikkelen punten van bestuurders en het bestuur benoemd. In 2016 heeft het bestuur het functioneren in 2015 geëvalueerd. Daarnaast heeft het bestuur tijdens een werkconferentie in november nogmaals specifiek gekeken naar zijn functioneren.

De evaluatie van het functioneren van het bestuur in 2016 staat voor het najaar van 2017 geagendeerd.

Controle

Compliance officer

De werkzaamheden van de externe compliance officer zijn gestart in het eerste kwartaal van 2016. Het bestuur besprak elk kwartaal met de compliance officer de bevindingen op de naleving van de gedragscode en de controle op het naleven van de wet- en regelgeving op het gebied van compliance.

Accountant en actuaris

De verklaring van de controlerend accountant staat op [pagina 162](#). De actuariële verklaring is te lezen op [pagina 158](#).

Verantwoording

Verantwoordingsorgaan

Gedurende 2016 vond er maandelijks overleg plaats tussen de voorzitter van het bestuur en de voorzitter van het verantwoordingsorgaan.



In 2016 zijn de volgende adviesaanvragen en consultatieverzoeken door het verantwoordingsorgaan behandeld:

1. Consultatie in verband met het voorgestelde nieuwe bestuursmodel per 1 januari 2017.
2. Aanvaarding gewijzigde pensioenovereenkomst en aanpassing risicohouding.
3. Communicatiebeleidsplan 2016.
4. Instelling Raad van Toezicht per 1 januari 2017.
5. Inrichting van de Raad van Toezicht.
6. Wijziging beloningsbeleid.

In de reactie op de onder 1 benoemde consultatie, heeft het verantwoordingsorgaan zijn zienswijze weergegeven en aandachtspunten benoemd. Ten aanzien van de onder 2 tot en met 6 genoemde adviesaanvragen, heeft het verantwoordingsorgaan positief geadviseerd onder de benoeming van enkele aandachtspunten.

Een samenvatting van de uitgebrachte adviezen, bevindingen en het oordeel van het verantwoordingsorgaan en de reactie van het bestuur hierop is te vinden op [pagina 97](#).

Intern toezicht

Visitatiecommissie

De visitatie over 2016 is uitgevoerd in het laatste kwartaal van 2016. De visitatiecommissie heeft als opdracht om vooral te oordelen over de volgende onderwerpen:

- ▲ De wijze waarop follow up is gegeven aan de aanbevelingen van de visitatie over 2015.
- ▲ In algemene zin de aanwezigheid van countervailing power binnen het bestuur, vooral de ontwikkeling van de deskundigheidsbevordering.
- ▲ Evaluatie van het proces om te komen tot een nieuw bestuursmodel.
- ▲ Het naleven van de Code Pensioenfondsen.



- ▲ Wat betreft de governance: de werking van de commissiestructuur in verhouding tot het bestuursbureau en het bestuur.
- ▲ Risk management en beleggen in een langdurige periode van lage rentes.
- ▲ Communicatie: beleid en implementatie.
- ▲ De toekomst van het fonds en in het bijzonder de samenwerking tussen ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds.

Een samenvatting van de bevindingen van de visitatiecommissie en de reactie van het bestuur hierop staat op [pagina 83](#).

Extern toezicht

In de eerste jaren na de oprichting van ING CDC Pensioenfonds heeft het bestuur regelmatig overlegd met De Nederlandsche Bank (DNB). In 2016 is de frequentie van het overleg tussen het bestuur en DNB verder verlaagd. In het voorjaar werd één maal overlegd waarbij voornamelijk de wijzigingen in de bestuursstructuur per 1 januari 2017 en het risicomanagement onderwerp van gesprek waren. Met de Autoriteit Financiële Markten (AFM) heeft geen overleg plaatsgevonden.

DNB en de AFM legden het fonds geen toezichtmaatregelen op in de verslagperiode.

Nieuw bestuursmodel

Sinds september 2015 hebben de besturen van ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds gewerkt aan het vorm geven van het bestuur na de transitieperiode, dus vanaf 1 januari 2017. Daartoe zijn de overwegingen met betrekking tot de voorlopige keuze voor het toekomstig bestuursmodel aan alle stakeholders voorgelegd en is hen om hun mening en inbreng gevraagd. Vervolgens is een consultatieronde gehouden met alle stakeholders.



Dit waren over het algemeen plezierige gesprekken. Uit de consultatieronde bleek dat alle stakeholders konden instemmen met de voorkeur van het bestuur voor een paritair bestuursmodel. Er zijn wel diverse opmerkingen gemaakt over de inhoud van de notitie en wensen geuit voor wijziging op het punt van de verdere uitwerking van het model. Dit gaf aanleiding om opnieuw te kijken naar een toekomst waarin beide werkgevers, ING en NN Group, vooralsnog gelijkblijvende belangen hebben gezien de duur van de Pensioenovereenkomst, de omvang van het bestuur, het vraagstuk van de personele unies, de zetelverdeling, de diversiteit in het bestuur, de voordracht van de bestuursleden, de omvang en samenstelling van het verantwoordingsorgaan en de inrichting van het intern toezicht. Daarover heeft intensief overleg plaatsgevonden met alle stakeholders en dat heeft uiteindelijk in mei 2016 geleid tot de volgende, breed gedragen, keuzes:

- ▲ Een paritair bestuursmodel.
- ▲ Twee besturen met ieder acht bestuurders, waarvan vier voorgedragen door de werkgevers en vier voorgedragen door de werknemers. De uitbreiding van zeven naar acht bestuursleden was noodzakelijk omdat DNB voor ondernemingspensioenfondsen “one man, one vote” als uitgangspunt neemt en gewogen stemverhoudingen niet meer zijn toegestaan.
- ▲ In beginsel hebben zeven bestuursleden zitting in beide besturen, daarnaast hebben ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds ieder 1 bestuurder voorgedragen door de vakbonden die geen lid is van het andere bestuur.
- ▲ Blijvend gezamenlijke bestuursvergaderingen, waardoor “eenheid in beleid en operatie” zo veel mogelijk gewaarborgd wordt.
- ▲ Een Raad van Toezicht bestaande uit drie leden, die geheel onafhankelijk zijn. De Raad van Toezicht vervangt de visitatiecommissie, waarmee vooruit wordt gelopen op de aangekondigde wetswijziging die een visitatiecommissie voor ondernemingspensioenfondsen verbiedt.



- ▲ Een verantwoordingsorgaan bestaande uit vier leden, waarvan twee vertegenwoordigers van de werkgever en tweevertegenwoordigers van de deelnemers.
- ▲ 1 bestuursbureau dat beide besturen ondersteunt.

Belangrijke argumenten om tot deze keuze te komen zijn een efficiënte en kostengunstige uitvoering van de pensioenregelingen. Tot 2019 kennen beide fondsen (nagenoeg) dezelfde pensioenregeling, en heeft het realiseren van efficiency een hogere prioriteit dan het een eigen gezicht geven van de beide CDC pensioenfondsen en hun besturen. Voor stakeholders geeft dat uiteindelijk de doorslag.

Direct na de definitieve keuze voor het nieuwe bestuursmodel is begonnen met het opstellen van een implementatie- en transitieplan. Hierin zijn de verschillende stappen op de weg naar de invoering van het nieuwe bestuursmodel nader uitgewerkt, zowel qua inhoud als qua tijdsplanning. Het tweede half jaar van 2016 is vervolgens besteed aan die implementatie. Belangrijke activiteiten in dat verband waren:

- ▲ Het melden van het voorgenomen governance model aan DNB. Deze heeft daartegen geen bezwaar gemaakt.
- ▲ Het verwerken van de voorgenomen wijzigingen in concept statuten en alle andere benodigde documenten.
- ▲ Het opstellen van profielschetsen voor nieuwe kandidaten van de fondsorganen.
- ▲ Het opstellen van een geschiktheidsplan en geschiktheidsmatrix voor de bestuursleden, inclusief het (eventueel) opleiden en bijscholen van bestuurders.
- ▲ Het werven en selecteren van kandidaten voor de Raad van Toezicht.
- ▲ Het verzoek om voordracht van een nieuw bestuurslid door NN Group.



- ▲ Het opstellen van een schema van aftreden van bestuursleden, waarbij ernaar wordt gestreefd om uit oogpunt van continuïteit te voorkomen dat alle leden van de twee besturen gelijktijdig, of zeer kort na elkaar, (moeten) aftreden.
- ▲ Het uitwerken hoe de overgang plaatsvindt van het huidige transitiebestuur naar het definitieve bestuur.

Deze activiteiten waren behoorlijk tijdrovend, maar konden gelukkig op tijd worden afgerond, zonder dat de overige activiteiten van het bestuur eronder hebben geleden. Zodoende kon het definitieve bestuur op 1 januari 2017 aantreden en werd per die datum ook de Raad van Toezicht geïnstalleerd.



4.7 Verwachte ontwikkelingen komend jaar

Het jaar 2017 staat in het teken van de nieuwe governance en het vinden van de juiste balans tussen bestuur, verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht. Een volgende uitdaging is de nieuwe pensioenregeling vanaf 1 januari 2019. Mochten de sociale partners een andere opzet van de regeling wensen, dan dient het bestuur tijdig daarvan op de hoogte te zijn om deze bijtijds te kunnen implementeren. Daarom hecht het bestuur veel waarde aan een intensieve communicatie met alle stakeholders: het verantwoordingsorgaan, de Raad van Toezicht, de werkgever en de vakorganisaties. In de uitvoering staat de overgang naar een andere custodian centraal. In 2017 zal het ING CDC Pensioenfonds het digitaal communiceren met de (gewezen) deelnemers verder intensiveren.

Wijziging pensioenregeling

De huidige pensioenovereenkomst die sociale partners hebben gesloten eindigt per 1 januari 2019. Sociale partners (werkgever en vakorganisaties) hebben het bestuur toegezegd dat zij uiterlijk eind 2017 duidelijkheid zullen verschaffen hoe de CDC-pensioenregeling en financiering er na 1 januari 2019 uit komen te zien. Het fondsbestuur heeft aangegeven dat het de sociale partners graag wil ondersteunen bij het opstellen van de regeling door hen adequaat te informeren over de mogelijke consequenties van keuzes voor de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden, met behoud van ieders verantwoordelijkheden.

In de discussie over een nieuwe pensioenovereenkomst zullen ongetwijfeld ook de uitkomsten van de lopende discussie over de herziening van het pensioenstelsel een rol gaan spelen. Het bestuur zal de ontwikkelingen op dat front daarom intensief blijven volgen.



Wijziging AOW-leeftijd

Met de verhoging van de AOW-leeftijd wijzigt per 1 januari 2018 de fiscaliteit rondom pensioenopbouw. Vanaf die datum wordt de pensioenrichtleeftijd 68 jaar. Het fonds is hierbij afhankelijk van de keuzes die de sociale partners maken. Mocht de pensioenrichtleeftijd in de regeling naar 68 jaar gaan, dan ligt het voor de hand om de liggende aanspraken om te zetten naar 68 jaar. Deze aanpassing heeft impact op alle juridische documenten, de pensioenadministratie en de communicatie naar (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden toe. Mocht de pensioenrichtleeftijd in de pensioenregeling 67 jaar blijven, dan zullen andere aanpassingen nodig zijn, waaronder wellicht een iets lager opbouwpercentage, om te zorgen dat de regeling niet fiscaal bovenmatig wordt.

Vermogensbeheer en custodian

In het eerste kwartaal van 2017 zal het fonds wisselen van custodian (van Kasbank naar State Street). Voor het bestuur en met name het bestuursbureau behelst dit niet alleen wijziging van een uitbestedingsrelatie, het heeft ook impact op de interne processen van de organisatie. De verwachting is dat het wisselen van custodian tot ver in 2017 aandacht zal vergen.

Governance

Per 1 januari 2017 kent het fonds een nieuw governance-model. Daarmee wijzigen de verhoudingen tussen bestuur, verantwoordingsorgaan en intern toezicht. Het komend jaar zal bijzondere aandacht uitgaan naar de onderlinge afstemming tussen en de taakinvulling door deze organen.



Pensioencommunicatie

De Wet pensioencommunicatie vergroot de mogelijkheid voor pensioenfondsen om via digitale kanalen met deelnemers te communiceren. Dat betekent dat het fonds documenten digitaal mag aanbieden die het voorheen per post verstuurde. De deelnemer kan overigens blijven kiezen voor fysieke documenten. Digitale verzending en het 24/7 beschikbaar hebben van pensioeninformatie sluit echter goed aan bij de mensen die pensioen opbouwen en hebben opgebouwd bij ING CDC Pensioenfondsen.

Het fonds heeft de ambitie om zo veel mogelijk digitaal te communiceren. Dit is in het belang van de deelnemers, omdat het fonds zoveel mogelijk inzicht wil geven in het te bereiken pensioeninkomen en de mogelijkheden om dat pensioeninkomen aan te vullen wanneer dat tegenvalt. In 2016 is het Deelnemersportaal beschikbaar gesteld. In 2017 zullen stapsgewijs de mogelijkheden van het digitaal verzenden en raadplegen van persoonlijke documenten worden uitgebreid. Dit is ook in het belang van de onderneming die immers de uitvoeringskosten voor haar rekening neemt.

Amsterdam, 24 mei 2017

Namens het bestuur van Stichting ING CDC Pensioenfondsen,

A.L. Hollenkamp
Voorzitter

J.M.M. Boers
Secretaris



5

Verslag visitatiecommissie

5. Verslag visitatiecommissie

Stichting ING CDC Pensioenfonds heeft onderstaande visitatiecommissie verzocht een visitatie uit te voeren.

De Wet versterking bestuur pensioenfondsen geeft aan dat de visitatiecommissie toezicht houdt op het beleid en de algemene gang van zaken, adequate risicobeheersing en op evenwichtige belangenafweging.

De Code Pensioenfondsen voegt daaraan toe: de visitatiecommissie draagt bij aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. Daarnaast hanteert de visitatiecommissie het normenkader zoals geformuleerd in de VITP-Toezichtcode. Naast de hierboven vermelde zaken betreft de visitatiecommissie de volgende onderwerpen bij haar toezicht: het functioneren van de governance, het functioneren van het bestuur, transparante en begrijpelijke communicatie, de naleving van de Code Pensioenfondsen en cultuur en gedrag.

Naast de wettelijke taken van de visitatiecommissie heeft het bestuur van het fonds, na overleg met het verantwoordingsorgaan, de volgende opdracht meegegeven:

1. Follow up visitatie 2015.
2. Algemeen: countervailing power binnen het bestuur, met name de ontwikkeling van de deskundigheidsbevordering.
3. Evaluatie van het proces om te komen tot een nieuw bestuursmodel.
4. Governance: werking commissiestructuur-bestuursbureau-bestuur.
5. Risk management en belegging in een langdurige periode van lage rentes.
6. Communicatie: beleid en implementatie.
7. Toekomst van het fonds: samenwerking ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds.



De visitatiecommissie heeft bovenstaande onderwerpen meegenomen in het onderzoek dat uitgevoerd is. In de rapportage zijn deze op verschillende plekken terug te vinden, bij de hoofdstukken governance, risicomanagement, beleggingen, uitbestedingen en communicatie.

Het volgende visitatietraject is doorlopen:

- ▲ Analyse van de documenten.
- ▲ Interview met de portefeuillehouders Balansbeheer.
- ▲ Interview met de portefeuillehouders Finance & Risk.
- ▲ Interview met de portefeuillehouders Pensioen & Communicatie.
- ▲ Interview met de directeur van het bestuursbureau.
- ▲ Interview met het MT van het bestuursbureau.
- ▲ Interview met het bestuur van het pensioenfonds.
- ▲ Interview met het verantwoordingsorgaan.
- ▲ Telefonisch overleg met de compliance officer.
- ▲ Telefonisch overleg met de certificerend actuaris (Milliman).
- ▲ Telefonisch overleg met de accountant (Mazars).
- ▲ Onderling overleg (driemaal) van de visitatiecommissie over de voorlopige bevindingen en het rapport.
- ▲ Bespreking conceptrapport met (een afvaardiging van) het bestuur.
- ▲ Oplevering definitief rapport en samenvatting voor het jaarverslag 2016.
- ▲ Verantwoording over het visitatieproces aan het verantwoordingsorgaan en toelichting op het rapport.

De visitatie heeft betrekking op de periode januari 2016 tot en met november 2016.



De visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de controlerend accountant, de certificerend actuaris en de toezichthouders.

Hieronder volgen de belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen:

Evaluatie vorige visitatie

De hands-on aanbevelingen ('quick wins') zijn overgenomen en uitgevoerd. Niet alle aanbevelingen zijn om moverende redenen opgevolgd. Het verantwoordingsorgaan is wel betrokken bij het opvolgen van de aanbevelingen n.a.v. het visitatierapport, maar kan hier nauwgezetter mee omgaan.

De aanbevelingen worden uitgewerkt en staan op de bestuursagenda.

Aanbevelingen:

- ▲ Scherp de aandacht voor de opvolging van de aanbevelingen aan; dit geldt zeker voor de governance aanbevelingen.
- ▲ Voor het VO is het van belang dat zij de aanbevelingen nauwgezetter volgen; per aanbeveling een eigen standpunt innemen kan hierbij helpen.

Financiële opzet

De financiële opzet blijft tot 2019 deugdelijk en consistent. Door de toenemende heterogeniteit binnen de populatie van ING CDC Pensioenfonds zal het belang van evenwichtige belangenafweging gaan toenemen. De evenwichtige belangenafweging bij beleidsvoering en besluitvorming dient daarom de komende jaren meer bestuurlijke aandacht te krijgen.

Aanbeveling:

- ▲ Stel triggers vast die aangeven wanneer bij voorgenomen beleid en besluitvorming de evenwichtige belangenafweging expliciet getoetst dient te worden.

Risicomanagement financieel en niet-financieel: de inrichting, controle en toezicht

Het risicomanagement is van hoog niveau. De inrichting en het eigenaarschap rondom risicomanagement zijn gestructureerd en de rapportage is ook helder, tijdig en eenduidig.

Aanbevelingen:

- ▲ Laat periodiek steekproefsgewijs lijncontroles (Quinto P) op het administratieve verwerkingsproces uitvoeren bij de uitbestedingspartners (i.c. AZL).
- ▲ Toets expliciet de risicohouding van de deelnemers.

Uitbestedingsbeleid en bestuursbureau

Het bestuur is in staat zijn verantwoordelijkheid te nemen op het gebied van uitbestede activiteiten, mede door een ter zake kundige ondersteuning.

Het bestuursbureau is in vergelijking met de vorige visitatie meer in balans, mede door de aanstelling van een nieuwe directeur.

Aanbeveling:

- ▲ Organiseer een grondige en zorgvuldige evaluatie van de rollen en taken in de aansturing van het bestuursbureau nu de nieuwe directeur een klein jaar geleden is aangetreden.

Beleggingsbeleid: risico's versus ambitieniveau

De deskundigheid van het bestuur is met de instelling van het portefeuillehoudersoverleg toegenomen. Er is meer diepgang in de discussies en dit leidt tot een betere besluitvorming. Op vastgoedgebied krijgt MVB duidelijk vorm, maar het MVB-beleid wordt niet verder aangescherpt en het is geen speerpunt in het beleid voor de nabije toekomst, ondanks de aandacht van het brede publiek hiervoor.



De verplichtingenkant van de balans krijgt voldoende aandacht en wordt in het portefeuillehoudersoverleg behandeld. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de ontwikkeling van de renteafdekking, derivaten en de rentecurve.

Aanbevelingen:

- ▲ Heroverweeg het MVB-beleid en breng dit explicieter in lijn met het MVB-beleid van de werkgever.
- ▲ Bespreek het MVB-beleid in het communicatiepanel als onderwerp.

Governance van het fonds, de samenwerking tussen verschillende organen en evenwichtige belangenafweging

Het bestuur heeft een zorgvuldig traject doorlopen om de transitieperiode af te sluiten en een overgang van transitie naar consolidatie te creëren. Daarbij is uitvoerig gekeken naar het bestuursmodel en de impact die deze overgang kan hebben op het bestuursmodel.

Na discussies onderling en met sociale partners is er om diverse redenen besloten om het huidige bestuur, uitgebreid met één bestuurslid, het werk te laten voortzetten. Wel zal in 2017 een Raad van Toezicht worden geïnstalleerd.

Het portefeuillehoudersoverleg werkt naar behoren. Het is mogelijk om diepgaander overleg te voeren en de adviezen richting bestuur zijn kwalitatief verbeterd. De voorzitter bewaakt, doordat hij zelf niet in het portefeuillehoudersoverleg zit, de balans tussen het bestuur en het portefeuillehoudersoverleg. Een evaluatie van het portefeuillehoudersoverleg zal in november plaats vinden.



De verhouding met het VO is structureel en constructief.

Er is een nieuwe compliance officer aangesteld en de compliance officer pakt zijn werk grondig aan.

De Code Pensioenfondsen wordt in het jaarverslag behandeld, maar verdient een wat uitgebreidere uitwerking in een afzonderlijk document.

Aanbevelingen:

- ▲ Leg een procesdocument aan van de overgang van transitie­model naar consolidatiemodel met daarin de genomen besluiten en argumenten.
- ▲ Onderzoek de bezetting van het portefeuillehoudersoverleg Balansbeheer en Finance & Risk om overlap qua bemensing en onderwerpen te voorkomen en om de countervailing power in het bestuur aan te scherpen. Gedacht kan worden aan een roulatiesysteem.
- ▲ Onderzoek of de output van het portefeuillehoudersoverleg efficiënter naar het bestuur kan (met voorleggers en managementsamenvattingen) en veranker de argumentatie van het portefeuillehoudersoverleg in de bestuursnotulen.
- ▲ Maak een apart document van de Code Pensioenfondsen, volgens het principe ‘pas toe of leg uit’.

Communicatiebeleid en uitvoering

Er is een gestructureerd communicatiebeleid. De persoonlijke pensioeninformatie is goed toegankelijk en het pensioenbewustzijn wordt bevorderd. Aandachtspunt blijft goede monitoring van de doelstellingen die het bestuur heeft geformuleerd. De berichten die goed worden beschreven in de specials, zijn slecht vindbaar op de website. Ook is het bestuur terughoudender dan noodzakelijk om ‘slecht nieuws’ expliciet te brengen.



Aanbevelingen:

- ▲ Geef invulling aan het voornemen om het TNS NIPO onderzoek verder uit te diepen.
- ▲ Maak de relevante artikelen uit de Specials goed vindbaar op de website.
- ▲ Overweeg om de Q&A's, die beschikbaar zijn bij AZL, ook op de website te plaatsen.

Ten slotte

Een belangrijke verandering in de governance is het aanstellen van een Raad van Toezicht (RvT). De visitatiecommissie wenst het bestuur, de RvT en het VO veel succes met het uitvoeren van hun taken en bevoegdheden in de nieuwe constellatie. De visitatiecommissie is graag bereid om (desgewenst) een overdrachtsgesprek met de nieuwe RvT te voeren.

De visitatiecommissie vraagt het bestuur om meer aandacht te geven aan zelfreflectie met betrekking tot het functioneren van het bestuur. Kernwoorden daarbij zijn; countervailing power, dominantie, lerend vermogen, open blik, luisterend vermogen.

De visitatiecommissie heeft de indruk dat slechts een deel van het bestuur regelmatig externe bijeenkomsten, zoals die van de pensioenfederatie en de externe toezichthouders, bezoekt. Het bezoeken van die bijeenkomsten bevordert het inzicht in de ontwikkelingen (niet alleen extern, maar ook bij andere pensioenfondsen) en zorgt ervoor dat trends eerder worden onderkend.



Dit rapport heeft betrekking op het functioneren van het bestuur van het ING CDC Pensioenfonds. Het bestuur heeft grotendeels een personele unie met het NN CDC Pensioenfonds. Met betrekking tot het bestuurlijk functioneren in die brede context brengt de visitatiecommissie het volgende onder de aandacht:

Het bestuur heeft beide fondsen vanaf hun oprichting drie jaar geleden beschouwd als nagenoeg identiek in hun kenmerken. Daardoor behandelt het bestuur beide fondsen ook bij voorliggende besluitvorming en bij de wijze van uitvoering als identiek, tenzij nadrukkelijk een specifiek verschil wordt geïdentificeerd.

De visitatiecommissie ziet nadrukkelijk ook de andere kant van de medaille. Beide fondsen hebben hun eigen kenmerken als het gaat om de samenstelling van het deelnemersbestand, de schaalgrootte, de risicohouding bij de sociale partners, de investment beliefs in relatie tot de missie en visie van de aangesloten werkgevers, de informatiebehoefte inzake communicatie-uitingen en strategische thema's in het overleg met de sociale partners. Voor zover die verschillen simultane strategische en beleidsmatige keuzes alsmede een simultane wijze van uitvoering niet in de weg staan, kan het bestuur dienovereenkomstig handelen en op die manier een hoge mate van efficiency bereiken.



Beide benaderingen zijn principieel verschillend, al zijn beide fondsen op dit moment waarschijnlijk nog voldoende homogeen om een min of meer gelijk beleid te voeren. Om niet te worden verrast door snel toenemende verschillen tussen de beide fondsen, adviseert de visitatiecommissie om nu al in iedere voorlegger een aparte paragraaf op te nemen waarin wordt onderbouwd of er al dan niet een onderscheid tussen beide fondsen moet worden gemaakt.

De visitatiecommissie dankt het bestuur, het bestuursbureau en het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds voor de positieve en open medewerking.

[De visitatiecommissie](#)

Erwin Capitain (voorzitter)

Henriëtte de Lange

Gerard van de Kuilen

Amsterdam, december 2016



Reactie bestuur

Het bestuur wil de visitatiecommissie allereerst bedanken voor en de wijze waarop zij tijdens de transitieperiode haar taak heeft vervuld en via opbouwende kritiek heeft bijgedragen aan een beter functioneren van het bestuur.

Het bestuur heeft kennis genomen van het verslag van de visitatiecommissie. Deze visitatie is de laatste in een reeks, aangezien per 1 januari 2017 de Raad van Toezicht in functie is getreden. Het bestuur constateert dat de visitatiecommissie zich wederom een gedegen beeld heeft gevormd van de gang van zaken binnen het fonds. Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor de kritische en opbouwende wijze waarop ook deze laatste visitatie is uitgevoerd. Het bestuur juicht het initiatief van de visitatiecommissie toe om haar kennis en inzichten aan de Raad van Toezicht over te dragen.

In essentie kan het bestuur zich vinden in de waarnemingen en aanbevelingen van de visitatiecommissie. Hierna wordt meer in detail op de resultaten van de visitatie ingegaan.

Evaluatie vorige visitatie

De visitatiecommissie beveelt aan dat de opvolging van de aanbevelingen van de visitatiecommissie nauwgezetter wordt gevolgd door bestuur en verantwoordingsorgaan. Zowel in het bestuur als in de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan wordt de opvolging vanaf nu periodiek geagendeerd.

Financiële opzet

De visitatiecommissie concludeert dat de toenemende heterogeniteit binnen de populatie van het fonds vraagt om meer aandacht voor evenwichtige belangenafweging. Het bestuur overweegt conform de aanbeveling van de visitatiecommissie triggers vast te stellen voor het expliciet toetsen van dit aspect van de evenwichtige belangenafweging.

Risicomanagement

Geconstateerd wordt dat het risicomanagement van een hoog niveau is. Het advies luidt om periodiek steekproefsgewijze lijncontroles op het verwerkingsproces uit te voeren bij de pensioenadministrateur. Vanuit een oogpunt van risicomanagement vindt periodiek overleg plaats tussen de risicomangers van het pensioenfonds en de uitvoerder AZL. De genoemde lijncontroles maken standaard onderdeel uit van de audits die AZL op haar processen toepast. Mochten zich bevindingen voordoen, worden deze door de risicomangers besproken.

Verder adviseert de commissie de risicohouding van deelnemers te toetsen. De komende tijd zal het bestuur zo'n onderzoek in overweging nemen. Daarbij zal ook gekeken worden naar nut en noodzaak van dit soort onderzoeken.

Uitbestedingsbeleid en bestuursbureau

Geadviseerd wordt om een grondige en zorgvuldige evaluatie van de rollen en taken in de aansturing van het bestuursbureau uit te voeren. Het bestuur heeft deze evaluatie inmiddels ter hand genomen.

Beleggingsbeleid

Wat betreft het beleggingsbeleid luidt het advies om het beleid inzake maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) nadrukkelijker in lijn te brengen met dat van de onderneming. Ondanks dat het bestuur van mening is dat het op dit vlak een eigen verantwoordelijkheid heeft, zal in 2017 de uitwisseling van standpunten hierover nader ter hand worden genomen. De toegevoegde waarde van het bespreken van het MVB-beleid in het communicatiepanel trekt het bestuur in twijfel.



Governance

De visitatiecommissie adviseert om het besluitvormingsproces van transitie- naar consolidatiebestuur te beschrijven en daarbij aandacht te schenken aan de argumentatie. Het bestuur zal het proces en de afwegingen in een beknopt document vastleggen.

Verder luidt het advies om voor leden van het portefeuillehoudersoverleg Balansbeheer en Finance & Risk een roulatieschema op te stellen, zodat overlap qua mensen en onderwerpen wordt voorkomen en de countervailing power in het bestuur wordt aangescherpt. Het bestuur heeft hier nog geen standpunt over bepaald, maar zal het in overweging nemen. Het bestuur onderschrijft het advies om beleidsvoorstellen die in een portefeuillehoudersoverleg behandeld zijn in het bestuur te behandelen op basis van een voorlegger en managementsamenvattingen. Het bestuur onderschrijft de idee om de argumenten uit het portefeuillehoudersoverleg in het verslag van de bestuursvergadering vast te leggen.

Het advies voor het opstellen van een nader uitgewerkt document “Code Pensioenfondsen” volgens het principe “pas toe of leg uit”, heeft het bestuur inmiddels opgepakt. De verwachting luidt dat dit aan het begin van tweede kwartaal van 2017 wordt afgerond.

Communicatie

Het advies van de visitatiecommissie om het TNS/NIPO onderzoek verder uit te diepen is inmiddels uitgevoerd.

Geadviseerd wordt om de artikelen uit de Specials op de website beter vindbaar te maken. Dit wordt meegenomen bij geplande aanpassingen van de website.

Het advies om – reeds beschikbare – Q&A's op de website te plaatsen wordt voor onderwerpen die zich daartoe lenen opgepakt.

Ten slotte

Door de grote mate van overeenkomsten tussen ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds kan er efficiency worden behaald. De visitatiecommissie onderschrijft dit, maar geeft wel aan dat beide fondsen ook eigen kenmerken hebben. Het bestuur volgt deze aanbeveling op en zal op de voorlegger aangeven of er al dan niet een onderscheid tussen de fondsen moet worden gemaakt.

Amsterdam, 26 april 2017



6

Oordeel verantwoordingsorgaan



6. Oordeel verantwoordingsorgaan

6.1 Samenstelling verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) van het fonds is in 2014 ingesteld en bestaat uit vier leden. Lex Steenbergen heeft met ingang van september 2016 zijn functie als lid en voorzitter van het VO neergelegd, aangezien hij door ING was voorgedragen voor benoeming per 1 januari 2017 als niet-uitvoerend bestuurder bij Pensioenfonds ING. Lex Steenbergen is opgevolgd door Walter Scheepmaker. Elena Kalthoff is door het VO benoemd tot voorzitter. Het VO dankt Lex Steenbergen voor zijn constructieve bijdrage.

De samenstelling van het VO:

- ▲ Elena Kalthoff-Seferiadis (voorzitter)
- ▲ Willem Steenhoven
- ▲ Margreet Rog-Stokkink
- ▲ Walter Scheepmaker

Elena Kalthoff-Seferiadis en Margreet Rog-Stokkink zijn benoemd namens de deelnemers. Willem Steenhoven en Walter Scheepmaker zijn benoemd namens de werkgever.

6.2 Verrichte werkzaamheden

Het VO heeft in 2016 zes maal regulier vergaderd en tweemaal een regulier overleg gehad met het bestuur. Structureel vindt er maandelijks ook een voorzittersoverleg plaats. De voorzitter van het bestuur en de directeur van het bestuursbureau informeren de voorzitter van het VO over de ontwikkelingen in het fonds.

Het VO heeft in het kader van de jaarrekening 2015 overlegd met de certificerend actuaris, de accountant, de visitatiecommissie en het bestuur. Voorts zijn er inmiddels twee bijeenkomsten geweest met de visitatiecommissie over de rapportering van de visitatiecommissie over 2016.

Daarnaast zijn er diverse bijeenkomsten geweest over het nieuwe bestuursmodel per 1 januari 2017. Als gevolg van de nieuwe governance heeft het bestuur in juni 2016 een werkgroep Raad van Toezicht ingesteld, waarbij een lid van het VO was afgevaardigd. Voorts heeft het VO in juli 2016 een opleidingsmiddag georganiseerd en een zelfevaluatie gehouden.

Onder meer de volgende onderwerpen zijn tijdens de vergaderingen in het VO besproken:

- ▲ Ontwikkeling dekkingsgraad.
- ▲ Het herstelplan.
- ▲ De toeslagverlening.
- ▲ De ontwikkeling van de pensioenpremie.
- ▲ ALM-studie, mede gelet op de (actuele) ontwikkelingen.
- ▲ Aanpassingen pensioenovereenkomst en wijziging risicohouding.
- ▲ Rapportage visitatiecommissie.
- ▲ Het nieuwe bestuursmodel na afloop van de transitieperiode van het fonds¹ en het instellen van een Raad van Toezicht.
- ▲ Raad van Toezicht: profielschets, reglement, beloningsbeleid en selectie.
- ▲ Beloningsbeleid.

¹ De transitieperiode is de periode vanaf de datum van oprichting van het nieuwe fonds tot en met 31 december 2016.

- ▲ Samenwerking Pensioenfonds ING (PFI).
- ▲ Beleggingsbeleid in het bijzonder maatschappelijk verantwoord beleggen (minimaal in lijn brengen met het beleid van ING).
- ▲ Uitbestedingsbeleid in het bijzonder de selectie van een nieuwe custodian.
- ▲ Communicatiebeleid.
- ▲ Doelstellingen voor het fonds over de middellange & lange termijn (e.g. houdbaarheid huidige methodiek & ontwikkelingen nieuwe pensioenregelingen).
- ▲ Kweekvijver nieuwe bestuurders en VO-leden.

In het kader van de permanente educatie hebben de leden van het VO op individueel niveau activiteiten ontplooid, met als uitgangspunt dat alle leden van het VO minimaal over geschiktheidsniveau A dienen te beschikken.



6.3 Door VO uitgebrachte adviezen en bindende voordracht

Het bestuur heeft over de volgende onderwerpen een advies gevraagd/heeft het VO geconsulteerd. Daarnaast heeft het VO een bindende voordracht aan het bestuur gedaan ter benoeming van drie kandidaten voor de Raad van Toezicht.

- ▲ Consultatie
 - ▲ Het nieuwe bestuursmodel
- ▲ Adviezen
 - ▲ Aanpassing pensioenovereenkomst en risicohouding
 - ▲ Communicatiebeleid en uitvoerend beleidsplan 2016
 - ▲ Instellen van een Raad van Toezicht (algemeen)
 - ▲ Instellen Raad van Toezicht (profielschets, beloningsbeleid en reglement).
 - ▲ Aanpassing beloningsbeleid
- ▲ Bindende voordracht ter benoeming leden Raad van Toezicht
 - ▲ Bindende voordracht drie kandidaten

Het VO heeft over deze onderwerpen een positief advies uitgebracht. In de adviezen zijn voor zover nodig ook de door het VO gesignaleerde aandachtspunten benoemd. Deze zijn met het bestuur besproken.

6.4 Oordeel VO

6.4.1 Algemeen oordeel

Het VO is van oordeel dat het bestuur op een zorgvuldige wijze invulling heeft gegeven aan het pensioen-, financieel, actuarieel en risicobeleid. Voorts onderschrijft het VO het voornemen van het bestuur om de sociale partners daar waar nodig en mogelijk, te ondersteunen bij het inzichtelijk maken van de gevolgen van de nieuwe ING pensioen-regeling per 1 januari 2019.

Verder vraagt het VO aan het bestuur aandacht voor het duidelijk vastleggen / communiceren van de evenwichtige belangenafweging. Ook adviseert het VO het bestuur om het beleid inzake maatschappelijk verantwoord beleggen nader uit te werken en de risicohouding van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden te toetsen.

Het VO verwacht dat op termijn de personele unie tussen het fonds en het NN CDC Pensioenfonds niet toekomstvast is omdat de verschillen tussen deze fondsen op termijn steeds groter zullen worden. Het VO is van mening dat hieraan nadrukkelijker bestuurlijke aandacht moet worden besteed.

Verder werd het jaar 2016 gekenmerkt door de aanpassing van het bestuursmodel en de instelling van een Raad van Toezicht. Het VO hecht aan diversiteit binnen het bestuur, het VO en de Raad van Toezicht en roept het bestuur op om hiervoor aandacht te blijven vragen bij de voordragende partijen.

6.4.2 Pensioen-, financieel, actuarieel en risicobeleid

Ontwikkeling dekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad van het fonds is per einde boekjaar 2016 lager dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. Er is sprake van een dekkingstekort. Pas als het dekkingstekort onafgebroken vijf jaar aanhoudt moet het fonds verplicht maatregelen nemen. Het VO wordt maandelijks nauwgezet op de hoogte gehouden over de dekkingsgraad.

Herstelplan

Het fonds heeft sinds eind september 2015 een reservetekort omdat het niet voldoet aan de wettelijk voorgeschreven buffer, waardoor er een herstelplan van kracht is. In dit herstelplan laat het fonds zien hoe het naar verwachting binnen een wettelijk termijn van 10 jaar weer de voorgeschreven buffer heeft. De herstelkracht van dit jonge fonds is met name afhankelijk van de premie-inkomsten. Het bestuur heeft de ontwikkeling en de actualisatie van het herstelplan met het VO besproken.

Toeslagverlening

Het bestuur heeft gelet op het wettelijk bepaalde minimum, een beleidsdekkingsgraad boven 110%, en de financiële positie ultimo september 2016 (het peilmoment voor het besluit) geen toeslag over 2016 kunnen verlenen.

Ontwikkeling van de pensioenpremie

De huidige pensioenovereenkomst eindigt per 31 december 2018. De sociale partners hebben toegezegd om eind 2017 duidelijkheid aan het fonds te verschaffen over de pensioenregeling en de financiering daarvan vanaf 1 januari 2019. Het bestuur is voornemens om de sociale partners waar mogelijk inzage te verschaffen in de gevolgen van eventuele keuzes. Ook bij de in 2016 uitgevoerde ALM-studie is rekening gehouden met de gevolgen van de eventuele keuzes van de sociale partners. Het bestuur informeert het VO periodiek over de ontwikkelingen op dit vlak.

6.4.3 Aanpassing pensioenovereenkomst en wijziging risicohouding fonds

Contractueel is bepaald dat bij invoering van de c-UFR door DNB dit na onderlinge afstemming van de sociale partners, tot een wijziging van het premieformularium leidt. Hiervoor moest de pensioenovereenkomst worden aangepast. Deze aanpassing van de pensioenovereenkomst is door het fonds doorgevoerd na toetsing, in het bijzonder op financiële haalbaarheid. Dit heeft ook geleid tot aanpassing van de risicohouding van het fonds bij een slechtweerscenario. De stevig ingezette advisering van het bestuur om de sociale partners te attenderen op wellicht onbedoelde verhoogde risico's heeft het VO ondersteund. Het VO heeft positief geadviseerd over de aanvaarding door het fonds van de gewijzigde pensioenovereenkomst en de daarmee samenhangende aanpassing van de risicohouding van het fonds.

Risicobeleid

Het VO is van oordeel dat het bestuur bij het nemen van besluiten en het bepalen van het beleid, conform het risicobeleid op een adequate wijze rekening houdt met de risico's en de beheersing daarvan. Het VO wordt hierover structureel geïnformeerd.

6.4.4 Beleggingsbeleid

Algemeen

In 2016 is, gelet op de renteontwikkeling, de beleidsdekkingsgraad gedaald, wel vertoonde de marktwaarde dekkingsgraad eind 2016 een licht herstel. Het fonds blijft bij haar beleggingsbeleid vasthouden aan het vooropgezette plan, het zogeheten ingroeipad. Het VO onderschrijft het door het fonds gevoerde beleid ondanks de uitdagende markt-omstandigheden, dit in combinatie met de start eind 2016 van een ALM-studie waarin ook de strategische uitgangspunten voor het beleggingsbeleid zijn meegenomen.

Risicohouding

Het fonds heeft de risicohouding van de deelnemers niet getoetst. Omdat de risico's bij een CDC-regeling zoals het fonds die uitvoert, bij de (gewezen) deelnemers en pensioen-gerechtigden rusten, adviseert het VO het bestuur dit wel te doen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het beleid van het fonds inzake maatschappelijk verantwoord beleggen is vergeleken met hetgeen in de sector gebruikelijk is, beperkt van opzet. Het VO verzoekt het bestuur gelet op het maatschappelijk belang, om dit beleid nader uit te werken, in welk verband het VO ook wijst op het beleid van ING.

6.4.5 Governance

Nieuw bestuursmodel

Per 1 januari 2017 is de transitiefase van het fonds beëindigd, hetgeen noopte tot een herziening van de fondsgovernance. In verband hiermee heeft het bestuur voorstellen gedaan en de werkgever, ondernemingsraad, vakbonden en het VO, hierover geconsulteerd.

Het uiteindelijke gekozen model, is het huidige paritaire model, uitgebreid met een Raad van Toezicht. Het VO onderschrijft de gevolgde werkwijze en de gemaakte keuze: het fonds is zo afhankelijk van de premie-inkomsten, dat een passende vertegenwoordiging van de sociale partners in het bestuur van essentiële betekenis is. Voorts heeft dit model de afgelopen periode bewezen naar behoren te functioneren.

Het VO heeft het bestuur te kennen gegeven dat het hecht aan diversiteit binnen het bestuur, het VO en de Raad van Toezicht; leeftijd (jong/oud), geslacht (man/vrouw) en deelnemers (werknemers/ex werknemers). Het VO ziet deze afspiegeling onvoldoende terug in de huidige samenstelling van het bestuur en heeft het bestuur opgeroepen deze kwestie actief onder de aandacht te brengen bij de voordragende partijen.



Tussen de besturen van het fonds en NN CDC Pensioenfonds bestaat op dit moment een nagenoeg volledige personele unie. Zolang de pensioenovereenkomsten van NN Group en ING gelijklopend zijn, kan hiermee efficiency worden behaald. Het VO verwacht echter dat op termijn deze personele unie niet toekomstvast is omdat de verschillen tussen NN CDC Pensioenfonds en het fonds op termijn steeds groter zullen worden.

Instellen Raad van Toezicht

Per 1 januari 2017 is ter vervanging van de visitatiecommissie een Raad van Toezicht ingesteld bij het fonds. Het VO onderschrijft dit en verwacht dat de Raad van Toezicht door de nauwe betrokkenheid bij het fonds een positieve bijdrage aan de governance kan leveren.

Het VO is betrokken geweest bij de selectie van de kandidaten en heeft hiertoe een bindende voordracht gedaan aan het bestuur. Het bestuur heeft op basis van deze voordracht de leden van de Raad van Toezicht per 1 januari 2017 benoemd.

Beloningsbeleid

In 2016 is het beloningsbeleid van het fonds herzien. De beloning is geënt op een normvergoeding van € 135.000,- per jaar op fulltime basis en wordt jaarlijks geïndexeerd met de consumentenprijsindex. Het VO onderschrijft deze herzieningen om de volgende redenen: (1) het beloningsbeleid was sinds de oprichting van het fonds niet meer aangepast; (2) de beloning staat in een redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid; (3) de beloning is passend gelet op de onderneming waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert; en (4) de hoogte van de beloning staat een kritische opstelling van het intern toezicht niet in de weg.

Evenwichtige belangenafweging

Een van de belangrijkste opdrachten aan het bestuur is om zorg te dragen voor een evenwichtige belangenafweging. Het VO constateert dat de besluitvorming van het bestuur zorgvuldig is en dat de belangen van betrokkenen worden meegewogen. Deze belangenafweging blijkt echter niet altijd (adequaat) uit de stukken en de communicatie-uitingen. Het VO roept het bestuur derhalve op om duidelijker te laten blijken dat deze afweging heeft plaatsgevonden.

6.4.6 Uitbestedingsbeleid: in het bijzonder de selectie van de custodian

Het VO is op diverse momenten geïnformeerd bij de keuzes die het bestuur op het terrein van de selectie van een nieuwe custodian heeft gemaakt. Het VO heeft waardering voor de voortvarendheid waarmee het bestuursbureau dit project vooruit heeft gebracht.

6.4.7 Communicatiebeleid

Het communicatiebeleid van het fonds is ambitieus maar realistisch. De informatie op de CDC-website is duidelijker en de maandelijkse CDC-nieuwsflitsen en de specials geven adequate informatie over de financiële positie van het fonds, de pensioenregeling en relevante achtergronden. Ook vormen de werkgever, PFI en het fonds een communicatieplatform om de inhoud en timing van communicatie op elkaar af te stemmen.

Wel merkt het VO op dat het fonds terughoudend is met communicatie over slecht nieuws. Voorts wijst het VO erop dat het fonds ervoor moet waken dat in de verhouding met de sociale partners duidelijk moet zijn wie waarover moet communiceren en dat afspraken hierover ook moeten worden opgevolgd.



6.5 Tot slot

Er is sprake van een constructieve samenwerking tussen het bestuur en het VO.

Het VO wil in dat verband ook zijn waardering uitspreken voor de ondersteuning door het bestuursbureau.

Het jaar 2017 kondigt zich aan als een jaar met vele uitdagingen. Het VO wenst het bestuur daarbij alle mogelijke succes en rekt voor het komende jaar weer op een goede samenwerking met zowel het bestuur, bestuursbureau alsmede met de nieuw aangetreden Raad van Toezicht.



Reactie van het bestuur op het oordeel van het verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) spreekt in haar oordeel over een constructieve samenwerking tussen het bestuur en het VO. Het bestuur heeft die samenwerking ook in 2016 weer als zodanig ervaren: kritisch en opbouwend.

Over veel onderwerpen is overleg gevoerd of is advies uitgebracht. Het VO licht er een aantal uit. Op deze onderwerpen wil het bestuur graag nader ingaan.

Evenwichtige belangenafweging: Het VO mist soms de expliciete melding dat het bestuur bij het nemen van besluiten de belangen op een evenwichtige wijze heeft gewogen. Het bestuur beseft dat die expliciete vermelding soms ontbreekt, maar wenst te benadrukken dat tot nu toe nog steeds sprake is van een relatief gezien homogene groep deelnemers en opgebouwde pensioenaanspraken. Het is helder dat dit de komende tijd gestaag zal veranderen. Het bestuur neemt het advies van het VO ter harte om uitdrukkelijk aan te geven of er sprake is van evenwichtige belangenafweging en zo ja, hoe die heeft plaats gevonden.

Maatschappelijk verantwoord beleggen: Het VO constateert dat het beleid inzake maatschappelijk verantwoord beleggen beperkt van opzet is. Het bestuur wijst erop dat bij de start van het fonds de uitgangspunten voor maatschappelijk verantwoord beleggen zijn vastgesteld. In 2016 is dit beleid verder uitgediept en ontwikkeld. Implementatie vindt gefaseerd plaats, mede doordat het een fonds in opbouw betreft waardoor het beleid in de opbouwfase niet altijd direct volledig uitvoerbaar is. Verdere implementatie is mede afhankelijk van de omvang van het fonds en de gekozen beleggingsvormen.



Het bestuur heeft het voornemen om in 2017 nadrukkelijk te kijken naar de parallellen in het beleid van de werkgever ING en ING CDC Pensioenfonds.

Risicohouding: Nagenoeg alle risico's liggen bij een CDC-pensioenregeling bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Dit is voor het VO reden om te adviseren om te toetsen wat de risicohouding is onder deelnemers. Het bestuur zal dit voorstel in overweging nemen. Een belangrijke afweging zal zijn wat de toegevoegde waarde van zo'n onderzoek is bij het vormgeven van de huidige en toekomstige pensioenregeling.

Governance: Het VO gaat in op de personele unie tussen de besturen van ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds. Het VO is van mening dat deze unie niet toekomstvast is omdat de verschillen tussen de fondsen steeds groter zullen worden.

Het bestuur onderkent deze ontwikkeling. Op termijn zullen de aangesloten ondernemingen ING en NN Group ieder een eigen weg bewandelen en is de kans aanwezig dat de pensioenregelingen uiteen zullen lopen. Tot op dit moment is dat echter niet het geval: nog steeds profiteren beide fondsen van “eenheid in beleid en operatie”.

De besturen van ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds hebben de partijen die over de pensioenregeling per 1 januari 2019 gaan onderhandelen gevraagd om tijdig inzicht te geven in de opzet en uitvoering van de nieuw af te sluiten pensioenregeling. Dit om tijdig de uitvoering ter hand te nemen, maar ook om tijdig te bezien welke consequenties dat heeft voor de governance van de fondsen. Nu per 1 januari 2017 de governance van de fondsen is aangepast door de uitbreiding van het bestuur met een achtste bestuurslid en de instelling van de Raad van Toezicht, biedt dat het bestuur de ruimte om plannen te ontwikkelen voor de periode vanaf 2018.



Diversiteit: Het VO geeft verder aan aandacht te hechten aan diversiteit binnen de gremia van de verschillende fondsorganen. Het bestuur onderschrijft dat streven, maar benadrukt dat kwaliteit bij de keuze voor personen prevaleert.

Communicatie: Het VO merkt ook op dat het bestuur terughoudend is met communicatie over slecht nieuws. Het bestuur herkent dat niet. In maandelijkse en kwartaalsgewijze communicatie-uitingen wordt zo veel mogelijk op een open en eerlijke wijze weergegeven wat de stand van zaken is. Verder waakt het bestuur ervoor om vroegtijdig te communiceren over besluiten die pas op een later tijdstip genomen worden. Het bestuur wenst dan ook vast te houden aan het huidige, transparante en realistische communicatiebeleid.

Nieuwe pensioenregeling: Tot slot is het verheugend dat het VO steun geeft aan het aanbod van het bestuur aan de sociale partners om behulpzaam te zijn bij het toetsen van een mogelijke toekomstige pensioenregeling op mogelijke effecten voor deelnemers.

Amsterdam, 24 mei 2017



Rapport Raad van Toezicht



Toezichtkader

De Raad van Toezicht is per 1 januari 2017 geïnstalleerd. De taak van de Raad wordt bepaald door het wettelijk kader, inclusief de Code Pensioenfondsen en de statuten en reglementen van het fonds.

De Raad past tevens de VITP-Toezichtcode toe. Toepassing is niet wettelijk verankerd, maar wel aanbevolen door de VITP (Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector). De toepassing is op basis van het principe “pas toe of leg uit”. De Raad heeft deze toezichtcode toegepast bij de organisatie en opzet van de uit te voeren toezicht door het te hanteren normenkader vast te stellen.

Conform hoofdstuk 5 van deze toezichtcode betreft de Raad de volgende onderwerpen in haar toezicht: het functioneren van de governance, het functioneren van het bestuur, transparante en begrijpelijke communicatie, de naleving van de Code Pensioenfondsen en cultuur en gedrag.

Tevens past de Raad deze toezichtcode toe door bij de afronding van de werkzaamheden vast te stellen of en hoe de normen van deze code zijn nageleefd.



Samenstelling van de Raad

De Raad bestaat uit drie personen. De search en selectie zijn door een extern bureau uitgevoerd op basis van vooraf vastgestelde profielschetsen, met daarin opgenomen eisen ten aanzien van geschiktheid/deskundigheid, competenties, onafhankelijkheid en beschikbaarheid. De heer Capitain, lid van de visitatiecommissie is als kandidaat geselecteerd. Er is vastgesteld dat er geen belemmeringen bestaan voor de onafhankelijkheid van de Raad noch voor de overige bepalingen uit de toezichtcode. Beide functies behelzen immers intern toezicht. En op deze wijze is er een zekere mate van continuïteit in het interne toezicht.



Toezicht over 2016

2016 is qua toezicht te zien als een overgangsjaar, aangezien de benoeming van de Raad pas na afloop van het jaar heeft plaats gevonden. In 2016 heeft de visitatiecommissie gefungeerd. Deze commissie is in 2014 geïnstalleerd.

Deze visitatiecommissie heeft over haar werkzaamheden in 2016 gerapporteerd. De samenvatting van haar rapport is opgenomen in het jaarverslag. Het volledige rapport staat op de website van het fonds.

De Raad heeft op 24 april 2017 een bespreking gehad met de visitatiecommissie en toelichtingen gekregen op de observaties, bevindingen en aanbevelingen.

De Raad heeft ter zake de vaststelling van het jaarverslag en de jaarrekening over 2016 overleg gevoerd met het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de accountant en de certificerende actuaris.

Op grond hiervan heeft de Raad op 24 mei 2017 het besluit tot vaststelling van het jaarverslag en de jaarrekening goedgekeurd.



Toezicht over 2017

De Raad kan beschikken over alle bestuursstukken van het fonds en heeft – in overleg met het bestuur – toegang tot alle gremia en het bestuursbureau van het fonds. De Raad heeft recht van overleg met de externe accountant, de adviserende actuaris, de certificerende actuaris, de compliance officer en met partijen waaraan activiteiten zijn uitbesteed.

De Raad zal jaarlijks ten minste viermaal vergaderen en verder zo vaak als nodig is. Vaste agendapunten zijn de kwartaalrapportage en daarnaast besluiten die de goedkeuring van de Raad behoeven. Daarnaast vergadert de Raad ten minste viermaal per jaar met het bestuur en ten minste tweemaal per jaar met het verantwoordingsorgaan. De voorzitter van de Raad participeert in het maandelijkse voorzittersoverleg (met de voorzitters van het bestuur en het verantwoordingsorgaan). Leden van de Raad wonen jaarlijks een aantal bestuursvergaderingen en/of portefeuilleoverleggen bij. De Raad zal proactief geïnformeerd worden over belangrijke beleidsbeslissingen van het fonds, ook als die niet de goedkeuring van de Raad behoeven.

De Raad zal zich in 2017 in eerste instantie richten op verdere kennismakingen, op een oriëntatie op de organisatie en het beleid van het fonds, met als aandachtspunten de governance, missie en strategie, het beleid op hoofdlijnen, inclusief de uitbesteding, de financiële positie van het fonds en de cultuur binnen de organisatie.

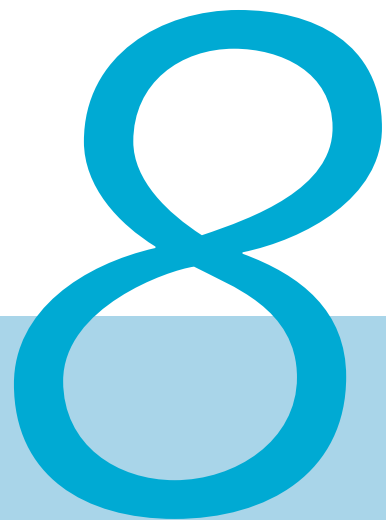
De Raad zal zich periodiek laten informeren over de voortgang in de follow-up van de bevindingen en aanbevelingen van de visitatiecommissie over 2016.

Amsterdam, 24 mei 2017

Irene Vermeeren, voorzitter

Pim Baljet

Erwin Capitain



Jaarrekening

8. Jaarrekening

Alle bedragen in deze jaarrekening zijn in duizenden euro, tenzij anders vermeld.

Balans

(na bestemming saldo)

Activa

	31-12-2016	31-12-2015
Beleggingen voor risico pensioenfonds [1]		
Vastgoed	73.939	37.526
Aandelen	281.967	152.813
Vastrentende waarden	565.295	379.579
Derivaten	1.887	348
	923.088	570.266
Vorderingen en overlopende activa [2]	8.467	6.695
Liquide middelen [3]	5.411	3.054
Totaal activa	936.966	580.015

Passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Reserves		
Fondsvermogen [4]	57.207	51.191
	57.207	51.191
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds		
Technische voorziening pensioenverplichtingen [5]	866.427	520.197
Technische voorziening AO [6]	2.742	4.061
	869.169	524.258
Kortlopende schulden en overlopende passiva [7]	10.590	4.566
Totaal passiva	936.966	580.015

[.] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.



Staat van baten en lasten

		2016	2015
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	[8]		
Directe beleggingsopbrengsten		18.867	11.504
Indirecte beleggingsopbrengsten		53.961	-15.820
Directe kosten van vermogensbeheer		-967	-668
		71.861	-4.984
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	[9]	278.799	271.654
Saldo van overdrachten van rechten	[10]	4.219	6.193
Pensioenuitkeringen	[11]	-1.080	-241
Mutatie overige voorzieningen	[12]		
Pensioenopbouw		-223.742	-218.477
Indexering en overige toeslagen		0	-954
Kanssystemen		-347	676
Rentetoevoeging		440	-755
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		1.060	238
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten		-4.230	-4.121
Wijzigen marktrente		-110.676	-45.885
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-4.490	-7.921
Wijziging actuariële uitgangspunten		-4.273	0
Overige mutaties voorziening		28	5
		-346.230	-277.194
Mutatie technische voorziening AO	[13]	1.319	2.845
Herverzekering	[14]	-72	-67
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	[15]	-2.800	-2.935
Overige baten en lasten	[16]	0	0
Saldo van baten en lasten		6.016	-4.729

[...] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.



Kasstroomoverzicht

	2016		2015
Pensioenactiviteiten			
Ontvangsten			
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	279.235		267.289
Uitkeringen uit herverzekering	0		0
Overgenomen pensioenverplichtingen	5.554		6.607
Overige	0		0
	284.789		273.896
Uitgaven			
Uitgekeerde pensioenen	-1.073		-229
Premies herverzekering	-1.070		-67
Overgedragen pensioenverplichtingen	-72		-416
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.355		-2.981
Overige	0		0
	-4.570		-3.693
Totaal pensioenactiviteiten		280.219	270.203
Beleggingsactiviteiten			
Ontvangsten			
Verkopen en aflossingen beleggingen	214.806		315.459
Directe beleggingsopbrengsten	18.868		7.953
		233.674	323.412
Uitgaven			
Aankopen beleggingen	-510.525		-596.153
Kosten van vermogensbeheer	-1.011		-659
	-511.536		-596.812
		-277.862	-273.400
Mutatie liquide middelen		2.357	-3.197
Saldo liquide middelen 1 januari		3.054	6.251
Saldo liquide middelen 31 december		5.411	3.054

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

ING CDC Pensioenfonds heeft bij de samenstelling van het bestuursverslag, de jaarrekening en de overige gegevens Titel 9 Boek 2 BW en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving toegepast, in het bijzonder RJ610 ‘Pensioenfondsen’.

Waardering

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien. De financiële gevolgen van een herziening worden verwerkt in de periode(n) waarop de herziening betrekking heeft.

Criteria voor opname

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post nog af te wikkelen transacties. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.



Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Algemene grondslagen

De activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hierna een andere grondslag wordt vermeld. Activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de middenkoers per balansdatum. Alle baten en lasten worden ten gunste of ten laste van het resultaat gebracht, rekening houdend met de overlopende posten per balansdatum. Baten en lasten voortvloeiend uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koersen op transactiedatum. Waar nodig vindt waardevermindering plaats voor het risico van onvolwaardigheid van het actief.

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds

Alle beleggingen zijn voor risico van het fonds. De beleggingen worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Vaststelling van deze reële waarde vindt plaats op basis van de onderstaande uitgangspunten. De uit de waarderingsgrondslagen voortvloeiende gerealiseerde en ongerealiseerde waarderingsverschillen op beleggingen en op derivaten worden als indirecte beleggingsopbrengsten ten gunste of ten laste van het resultaat gebracht.



Vastgoed

▲ Beursgenoteerd indirect vastgoed

Participaties in vastgoedbeleggingsfondsen met een beursnotering worden gewaardeerd tegen de ultimo verslagperiode laatst bekende beurskoers.

▲ Niet-beursgenoteerd indirect vastgoed

Participaties in vastgoedbeleggingsfondsen die geen beursnotering kennen, worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente taxaties op kwartaalbasis. Het fonds toetst de geschiktheid van de gehanteerde grondslagen, schattingen en veronderstellingen die gehanteerd worden bij de taxaties.

Vastrentende waarden

▲ Obligaties

Beursgenoteerde obligaties worden gewaardeerd tegen de ultimo verslagperiode laatst bekende beurskoers.

Aandelen

▲ Beursgenoteerde aandelen

Beursgenoteerde aandelen worden gewaardeerd tegen de ultimo verslagperiode laatst bekende beurskoers.

▲ Beleggingsinstellingen in aandelen

Participaties in beleggingsfondsen in aandelen met een beursnotering worden gewaardeerd tegen de ultimo verslagperiode laatst bekende koers.



Derivaten

Derivaten, die zijn afgesloten voor risicoafdekking en die deel uitmaken van de beleggingsportefeuille, zijn separaat gerubriceerd onder de categorie Derivaten.

De derivatenposities met een negatieve waardering zijn opgenomen onder de post kortlopende schulden en overlopende passiva.

▲ Valutaderivaten

De reële waarde van valutatermijntransacties wordt bepaald op basis van de ultimo verslagperiode geldende marktnotering voor de resterende looptijd. Indien geen marktnotering beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van in de markt gangbare waarderingsmodellen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking, worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Reserves

▲ Algemene reserve

Aan de algemene reserves wordt het resultaat over het kalenderjaar toegevoegd dan wel onttrokken.

Technische voorzieningen

De technische voorzieningen worden actuariael bepaald als de contante waarde van de opgebouwde pensioenrechten van de verzekerden met inachtneming van onder meer de volgende verzekeringstechnische grondslagen:

- ▲ **Interest:** de DNB-rentecurve ultimo 2016, die is gepubliceerd door DNB.
- ▲ **Sterfte:** Prognosetafel AG2016, met een fonds specifieke leeftijdsafhankelijke correctiefactor op de sterftekansen (ervaringssterfte¹). Voor ingegaan wezenpensioen wordt de sterftekans verwaarloosd.
- ▲ **Gehuwdheid:** bij de vaststelling van de voorziening voor partnerpensioen wordt uitgegaan van de gehuwdheidsfrequenties zoals opgenomen in de AG-tafel 1985-1990, verhoogd met 2,5 procentpunt. Omdat genoemde tabel met frequenties slechts loopt tot en met leeftijd 65, is de gehuwdheidsfrequentie vanaf 65 constant gehouden. Waar sprake is van recht operschikking van ouderdoms- en partnerpensioen, wordt op de pensioendatum een partnerfrequentie van 100% verondersteld. Na pensionering wordt voor het partnerpensioen uitgegaan van de werkelijke gehuwdheid van de deelnemer.
- ▲ **Niet ingegaan wezenpensioen:** een voorziening wordt gevormd ter grootte van 2% van de voorziening voor het latent partnerpensioen voor deelnemers en gewezen deelnemers.
- ▲ **Uitkeringen:** de uitkeringen worden continu betaalbaar verondersteld.
- ▲ **Leeftijden:** de leeftijd van de (gewezen) deelnemer, de pensioengerechtigde, de nabestaande of de wees wordt in jaren en maanden nauwkeurig vastgesteld.
- ▲ **Leeftijdsverschil:** het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- ▲ **Kosten:** in de voorziening pensioenverplichtingen is een excassovoorziening begrepen van 2% van de netto voorziening.

¹ Op de overlevingstafel van het Actuarieel Genootschap wordt een correctie toegepast voor wat betreft het verschil in sterftepatroon tussen de gehele Nederlandse bevolking en de populatie van het fonds. Het fonds heeft per eind oktober 2016 de sterftegrondslagen gewijzigd in AG 2016 met de meest recente inschatting rondomervaringssterfte (na advies van de actuariael adviseur van het fonds). Het effect van de nieuwe overlevingstafel op de voorziening pensioenverplichtingen is een stijging met € 4,1 miljoen. Het effect van de nieuwe overlevingstafel op de voorziening pensioenverplichtingen is een stijging met € 0,1 miljoen.

- ▲ **Arbeidsongeschiktheid:** de technische voorziening voor (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers is vastgesteld als de contante waarde van de bereikbare pensioenaanspraken. Daarbij wordt geen rekening gehouden met revalideringskansen (dus 100% reservering voor de toekomstige premievrijgestelde opbouw).

De voorziening pensioenverplichtingen omvat tevens de voorziening 'uitlooprisico arbeidsongeschiktheid'. Deze voorziening dient ter dekking van toekomstige arbeidsongeschiktheidsschades. De voorziening is gelijk aan de som van de opslag voor premievrijstelling in de feitelijke premie over de laatste twee verstreken jaren.

Overige technische voorzieningen

- ▲ Inlooprisico arbeidsongeschiktheid. Bij de start van ING CDC Pensioenfonds was een groep deelnemers reeds ziek of gedeeltelijk arbeidsongeschikt. Indien één van deze deelnemers ontslagen wordt vanwege een toekenning van een IVA-uitkering, wordt de pensioenopbouw van deze deelnemer premievrij voortgezet binnen ING CDC Pensioenfonds. De voorziening inlooprisico arbeidsongeschiktheid is gevormd voor premievrije voorzetting van pensioenopbouw van deze groep.

Herverzekeringen

- ▲ Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.
- ▲ 2 jaar na afloop van de contractperiode wordt door de verzekeraar bepaald aan de hand van de overlijdenskapitalen en arbeidsongeschiktheidskapitalen of er uitkering plaatsvindt uit hoofde van overlijdensrisico / arbeidsongeschiktheidsrisico.
- ▲ Op het herverzekeringscontract is geen winstdeling van toepassing.



Kortlopende schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Resultaatbepaling

Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden mede begrepen de verdiende interest en de dividenden op aandelen. De dividenden worden als opbrengst verantwoord op het tijdstip dat de koers van het desbetreffende aandeel ex-dividend noteert. Tot de indirecte beleggingsopbrengsten behoren zowel de gerealiseerde als de niet-gerealiseerde koers- en valutakoersresultaten van beleggingen. Activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de per balansdatum geldende middenkoersen. De daarbij optredende waarderingsverschillen worden in de staat van baten en lasten verantwoord. Alle transacties in vreemde valuta worden verantwoord tegen de op de transactiedatum laatst bekende middenkoersen.

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

De CDC-premie wordt jaarlijks berekend op basis van een vaste premieformule. Deze CDC-premie wordt vervolgens uitgedrukt in een percentage van de pensioengrondslag. De feitelijke premieheffing in een boekjaar geschiedt vervolgens op basis van dit vaste percentage. In 2016 bedraagt het premiepercentage 32,5%. De werkgever betaalt de totale premie aan het fonds. Van deze totale premie krijgt de werkgever een deel terug doordat de werknemers een eigen bijdrage aan de werkgever betalen waarvan de hoogte vast ligt in de cao.

De uitvoeringskosten en de directe beleggingskosten worden apart van de hierboven vermelde premie door de werkgever vergoed.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Onder de toelichting onder technische voorzieningen zijn de grondslagen voor de mutatie voorziening pensioenverplichtingen opgenomen.

Grondslagen voor de opstelling van de risico-informatie (RJ610)

Het fonds belegt onder meer via beleggingsfondsen. De nadere risico-informatie die uit hoofde van de regelgeving (RJ610) wordt gerepresenteerd, is mede ontleend aan de onderliggende gegevens van die beleggingsfondsen. De beleggingen in die beleggingsfondsen zijn betrokken in de rubriceringen.

Grondslagen voor de opstelling van het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht geeft inzicht in de herkomst en aanwending van kasmiddelen. De kasstromen zijn gerubriceerd naar kasstroom uit pensioenactiviteiten, kasstroom uit beleggingsactiviteiten en overige mutaties. Bij het opstellen van het kasstroomoverzicht is de directe methode gehanteerd.



Toelichting op de balans

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen / Verstrekingen	Verkopen aflossingen	Gerealiseerde beleggingsresultaten	Niet gerealiseerde beleggingsresultaten	Stand ultimo 2016
Vastgoed						
Indirecte vastgoedbeleggingen	37.526	33.637	-786	68	3.494	73.939
	37.526	33.637	-786	68	3.494	73.939
Aandelen						
Aandelen (rechtstreeks en via beleggingsfondsen)	152.813	130.780	-23.192	1.580	19.986	281.967
	152.813	130.780	-23.192	1.580	19.986	281.967
Vastrentende waarden						
Obligaties	379.579	346.107	-192.140	12.405	19.344	565.295
	379.579	346.107	-192.140	12.405	19.344	565.295
Derivaten						
Valutaderivaten	-3.007	0	-108	108	-3.024	-6.031
	-3.007	0	-108	108	-3.024	-6.031
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	566.911	510.524	-216.226	14.161	39.800	915.170
Derivaten opgenomen onder kort- lopende schulden en overige passiva	3.355					7.918
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	570.266					923.088



Ultimo 2016	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Overige waarderingsmethoden	Totaal
Vastgoed	26.771	0	47.168	73.939
Aandelen	281.966	0	1	281.967
Vastrentende waarden	565.295	0	0	565.295
Derivaten	0	-6.031	0	-6.031
	874.032	-6.031	47.169	915.170

Ultimo 2015	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Overige waarderingsmethoden	Totaal
Vastgoed	14.700	0	22.826	37.526
Aandelen	152.813	0	0	152.813
Vastrentende waarden	379.579	0	0	379.579
Derivaten	0	-3.007	0	-3.007
	547.092	-3.007	22.826	566.911

In de bovenstaande opstelling zijn de beleggingen ingedeeld naar waarderingsmethode, welke hieronder kort zijn toegelicht. In de opstelling zijn de posities in overlopende posten inzake beleggingen buiten beschouwing gelaten.

- ▲ **Directe marktnotering:** De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.
- ▲ **Afgeleide marktnotering:** Actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.
- ▲ **Overige waarderingsmethoden:** De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Verpanding

Het fonds heeft eind 2016, evenals in 2015, geen securities lending toegepast. Bij het afsluiten van derivaten contracten wordt onderpand gevraagd of gegeven. Van de totale obligatieportefeuille is per 31 december 2016 € 6,0 mln (2015: € 3,0 mln) uitgegeven als onderpand.



Toelichting op de balans

	31-12-2016	31-12-2015
[2] Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	0	0
Vorderingen inzake overlopende intrest en dividend	8.045	6.625
Verzekeringsmaatschappijen	0	0
Overige	422	70
Totaal vorderingen en overlopende activa	8.467	6.695

De vorderingen op de aangesloten ondernemingen blijven onder de wettelijke maxima.

De vorderingen en overlopende activa hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

[3] Liquide middelen		
Depotbanken	4.293	1.778
ING Bank N.V.	1.118	1.276
	5.411	3.054

De liquide middelen zijn ter vrije beschikking van het fonds.



	2016		2015	
Reserves				
[4] Fondsvermogen				
Stand per 1 januari	51.191		55.920	
Saldobestemming boekjaar	6.016		-4.729	
Stand per 31 december		57.207		51.191

	31-12-2016		31-12-2015	
Het minimaal vereist vermogen bedraagt	907.295	104,4%	547.446	104,4%
Het feitelijk vereist vermogen bedraagt	1.050.076	120,8%	629.572	120,1%
Het strategisch vereist vermogen bedraagt	1.049.582	120,8%	620.597	118,4%
De dekkingsgraad is		106,6%		109,8%
De beleidsdekkingsgraad is		103,7%		112,9%

De dekkingsgraad is vastgesteld als het totaal eigen vermogen gedeeld door de totale technische voorzieningen.

De beleidsdekkingsgraad is het 12-maands gemiddelde van de dekkingsgraad.



		2016	2015
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds			
[5] Technische voorziening pensioenverplichtingen			
Stand per 1 januari	520.197	243.003	
Het verloop van de voorziening is als volgt:			
Pensioenopbouw	223.742	218.477	
Indexering en overige toeslagen	0	954	
Kanssystemen	347	-676	
Rentetoevoeging	-440	755	
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-1.060	-238	
Toevoeging voor pensioenuitvoeringskosten	4.230	4.121	
Wijzigen marktrente	110.676	45.885	
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	4.490	7.921	
Wijziging actuariële uitgangspunten	4.273	0	
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-28	-5	
Stand per 31 december	866.427	520.197	

De duratie (modified duration) van de voorziening bedraagt 30,7 (2015: 30,5).

De rentetoevoeging is gelijk aan de 1-jaarsrente voor de voorziening pensioenverplichtingen. Voor 2016 is deze gelijk aan -0,06% (2015: 0,16%).



	2016		2015	
[6] Overige technische voorziening				
Technische voorziening arbeidsongeschiktheid				
Stand per 1 januari	4.061		6.906	
Mutatie	-1.319		-2.845	
Stand per 31 december		2.742		4.061
Totaal technische voorzieningen		869.169		524.258
De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is als volgt opgebouwd:				
	31-12-2016		31-12-2015	
Actieve deelnemers	706.722		445.705	
Gewezen deelnemers	114.715		43.195	
Pensioengerechtigden	13.401		7.327	
Overige	34.331		28.031	
	869.169		524.258	
[7] Kortlopende schulden en overlopende passiva				
	31-12-2016		31-12-2015	
Derivaten	7.918		3.355	
Schulden inzake beleggingen	54		99	
Belastingen en sociale premies	17		10	
Schulden aan aangesloten ondernemingen	823		195	
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	387		2	
Te verrekenen (of vooruitontvangen) voorschot uitvoeringskosten	515		739	
Uitkeringen	617		4	
Overige schulden	259		162	
		10.590		4.566

Het fonds brengt de werkelijke uitvoeringskosten in rekening bij de werkgever.

Van het 2016 voorschot is € 515 (2015: € 739) niet aangewend en wordt gerestitueerd.

Alle kortlopende schulden en overlopende passiva hebben een looptijd korter dan 1 jaar.



Niet in de balans opgenomen vorderingen en verplichtingen

Door het fonds zijn verplichtingen aangegaan met betrekking tot de periode na 31 december 2016. Deze investeringsverplichtingen zijn aangegaan uit hoofde van de beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed en bedragen € 59,9 mln.

Verder is er een meerjarige overeenkomst gesloten met een service organisatie tot en met 2021 voor het verlenen van administratiediensten voor een bedrag van € 1,4 mln per jaar.



Toelichting op de staat van baten en lasten

		2016	2015
[8]	Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen		
Directe beleggingsopbrengsten			
Vastgoed		2.945	998
Aandelen		6.080	2.619
Vastrentende waarden		10.437	7.481
Derivaten		0	0
Overige beleggingen		-586	-276
Banken		-5	-1
Aangesloten ondernemingen		-11	79
Waardeoverdrachten		7	52
Overig		0	0
Totaal directe beleggingsopbrengsten		18.867	11.504



	2016	2015
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Vastgoed	3.562	-19
Aandelen	21.566	5.466
Vastrentende waarden	31.749	-15.843
Derivaten	-2.916	-5.424
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	53.961	-15.820
Kosten van vermogensbeheer		
Beheerloon	-584	-337
Personeelskosten met betrekking tot vermogensbeheer	-383	-331
Totaal directe kosten vermogensbeheer	-967	-668
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen	71.861	-4.984

De totale kosten van het vermogensbeheer bedragen naar schatting € 2.135 (2015: € 1.549). Deze bestaan uit de direct in rekening gebrachte kosten vermogensbeheer en de kosten van het bestuursbureau die toe te wijzen zijn aan vermogensbeheer, zoals hierboven vermeld. Daarbij komen de overige op het rendement in mindering gebrachte kosten vermogensbeheer van € 1.169 (2015: € 880). De vermogensbeheerkosten zijn als volgt toe te rekenen aan de verschillende categorieën:

Vermogensbeheerkosten	2.135
Vastrentende waarden	1.079
Aandelen	647
Derivaten	64
Beursgenoteerd vastgoed	109
Niet-beursgenoteerd vastgoed	236



Het grootste deel van de kosten beheerloon € 410 (2015: € 275) wordt door de werkgever vergoed.
De personeelskosten met betrekking tot vermogensbeheer worden volledig door de werkgever vergoed.
Deze vergoeding is verantwoord onder de premies.

	2016	2015
[9] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Pensioenpremie werkgevers	275.214	268.118
Kostenvergoeding	3.585	3.536
Inkoopsommen	0	0
	278.799	271.654

De kostenvergoeding bevat een vergoeding voor de pensioenuitvoerings- en administratiekosten (na vrijval excassokostenvoorziening ad € 9) van € 2.791 (2015: € 2.930), de personeelskosten met betrekking tot de vermogensbeheerkosten € 383 (2015: € 331) en het grootste deel van de directe kosten vermogensbeheer € 411 (2015: € 275).

	2016	2015
Feitelijke premie	278.005	271.048
Kostendeekkende premie	272.806	271.470
Gedempte kostendeekkende premie	217.144	207.938

De aan het begin van 2016 geraamde te betalen premie heeft geresulteerd in een vast (doorsnee)premiepercentage in boekjaar 2016 van 32,5% (2015: 31,1%) van de pensioengrondslagsom exclusief uitvoeringskosten. De feitelijke premie ad € 278.005 (2015: € 271.048) is gebaseerd op dit premiepercentage. De samenstelling is vrijwel gelijk aan de componenten in de kostendeekkende premie.



De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Actuarieel benodigd	228.053	222.670
Opslag in stand houden vereist vermogen	41.962	45.870
Opslag voor uitvoeringskosten	2.791	2.930
	272.806	271.470

De gedempte kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Actuarieel benodigd	181.041	169.990
Opslag in stand houden vereist vermogen	33.312	35.018
Opslag voor uitvoeringskosten	2.791	2.930
	217.144	207.938

[10]	Saldo van overdrachten van rechten	2016	2015
	Overgenomen pensioenverplichtingen	4.937	6.607
	Overgedragen pensioenverplichtingen	-718	-414
		4.219	6.193



[11]	Pensioenuitkeringen	2016		2015	
	Pensioenen				
	Ouderdomspensioen	-136		-49	
	Partnerpensioen	-245		-143	
	Wezenpensioen	-61		-48	
	Invalideitspensioen	0		0	
	Subtotaal	-442		-240	
	Andere uitkeringen				
	Afkoopsommen	-638		-1	
	Overige	0		0	
	Subtotaal	-638		-1	
	Totaal pensioenuitkeringen	-1.080		-241	
[12]	Mutatie technische voorziening pensioenverplichtingen	2016		2015	
	Pensioenopbouw	-223.742		-218.477	
	Indexering en overige toeslagen	0		-954	
	Kanssystemen	-347		676	
	Rentetoevoeging	440		-755	
	Onttrekking voor pensioenuitkeringen	1.060		238	
	Toevoeging voor pensioenuitvoeringskosten	-4.230		-4.121	
	Wijzigen marktrente	-110.676		-45.885	
	Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-4.490		-7.921	
	Wijziging actuariële uitgangspunten	-4.273		0	
	Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	28		5	
		-346.230		-277.194	



		2016	2015
[13]	Mutatie technische voorziening AO		
	Kanssystemen	1.759	3.723
	Rentetoevoeging	2	-8
	Wijzigen marktrente	-404	-870
	Wijziging actuariële uitgangspunten	-38	0
	Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	0	0
		1.319	2.845
[14]	Herverzekering		
	Premies herverzekering	-72	-67
	Uitkeringen uit herverzekering	0	0
		-72	-67



		2016	2015
[15]	Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
	Administratie	-1.426	-1.363
	Personeelkosten	-1.172	-1.337
	Kosten bestuur	-72	-66
	Overige governance kosten	-114	-88
	Communicatie	-262	-237
	Accountantscontrole van de jaarrekening	-31	-37
	Actuaris certificering	-26	-25
	Actuarieel advies	-28	-73
	Juridisch en fiscaal advies	-11	-27
	Contributies en bijdragen	-41	-5
	Overige kosten	0	-8
		-3.183	-3.266
	Personeelskosten met betrekking tot vermogensbeheer	383	331
	Totaal pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.800	-2.935

De pensioenuitvoerings- en administratiekosten worden volledig vergoed door de werkgever. Deze vergoeding is verantwoord onder de premies. De kosten van het bestuursbureau van € 1.172 (2015: € 1.337) hebben voor € 383 (2014: € 331) betrekking op vermogensbeheer.

De kosten van accountantscontrole en certificering actuaris zijn de kosten die betrekking hebben op het boekjaar 2016, ongeacht of deze kosten daadwerkelijk in 2016 gemaakt zijn.



	2016	2015
[16] Overige baten en lasten		
Overige	0	0
Totaal overige baten en lasten	0	0
Saldo van baten en lasten	6.016	-4.729

Bezoldiging bestuursleden

De bestuursleden van ING CDC Pensioenfonds hebben in 2016 tezamen vergoedingen ontvangen van € 72 (2015: € 66).

Personeel

Gedurende het boekjaar 2016 had ING CDC Pensioenfonds geen personeelsleden in dienst. ING CDC Pensioenfonds en NN CDC Pensioenfonds hebben een gezamenlijk bestuursbureau. De werknemers van het bestuursbureau zijn in dienst bij ING Bank Personeel B.V.. Het bestuursbureau wordt aangestuurd door en rapporteert rechtstreeks aan het bestuur van het fonds.

Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen het fonds, de werkgever, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Er zijn door het fonds geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurders die in dienst zijn (of na 2013 zijn geweest) bij de onderneming, nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement.

Risicoparagraaf

In de risicoparagraaf in het bestuursverslag is het beleid rond de integrale risicobeheersing toegelicht. Hierna worden een aantal specifieke financiële risico's nader toegelicht en gekwantificeerd in overeenstemming met de solvabiliteitsvoorschriften die gelden voor pensioenfondsen. Deze solvabiliteitsvoorschriften komen tot uitdrukking in het vereist eigen vermogen. Dit vereist eigen vermogen wordt berekend op basis van een door DNB voorgeschreven standaardmodel, waarbij rekening wordt gehouden met alle beleggingsrisico's en actuariële risico's van het pensioenfonds. Voor het pensioenfonds is het vereist eigen vermogen een belangrijke maatstaf in de monitoring van risico's en de eventuele bijstellingen van het beleggingsbeleid. De berekeningen van het vereist eigen vermogen zijn daarnaast onder meer van belang voor de (beoordeling van de) premiestelling, het herstelplan bij een reservetekort en voor de haalbaarheidstoets. Het vereist eigen vermogen wordt berekend op basis van het strategische beleggingsbeleid en ook op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille op balansdatum. In dit DNB standaardmodel worden de risicofactoren aangeduid als S1 tot en met S10. Per risicofactor wordt uitgerekend welke buffer het pensioenfonds nodig heeft. Omdat niet ieder risico zich gelijktijdig zal voordoen, wordt in het model rekening gehouden met het zogenaamde diversificatie-effect. Het totaal van de afzonderlijke risicofactoren en het diversificatie-effect is het wettelijk voorgeschreven vereist eigen vermogen, waarbij de berekening die wordt uitgevoerd op basis van het strategisch beleggingsbeleid wettelijk leidend is. Indien het aanwezige eigen vermogen, zoals uitgedrukt in de beleidsdekkingsgraad, lager is dan het vereist eigen vermogen, is sprake van een reservetekort. Bij ING CDC Pensioenfonds is dat het geval vanaf ultimo september 2015 en is om die reden een herstelplan van kracht. Ultimo 2016 is het aanwezige eigen vermogen, zoals uitgedrukt in de beleidsdekkingsgraad, eveneens lager dan het minimaal vereist eigen vermogen, waardoor er daarnaast sprake van een dekkingstekort.

	VEV 31-12-2016		VEV 31-12-2015	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	64.116	7,4%	42.460	8,1%
Aandelen en vastgoed risico (S2)	111.726	12,9%	55.302	10,5%
Valutarisico (S3)	17.062	2,0%	8.352	1,6%
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0%	0	0,0%
Kredietrisico (S5)	41.021	4,7%	17.671	3,4%
Verzekeringstechnisch risico (S6)	39.541	4,5%	24.123	4,6%
Liquiditeitsrisico (S7)	0	0,0%	0	0,0%
Concentratierisico (S8)	0	0,0%	0	0,0%
Operationeel risico (S9)	0	0,0%	0	0,0%
Actief beheer risico (S10)	0	0,0%	0	0,0%
Diversificatie-effect	-93.053	-10,7%	-51.569	-9,8%
Vereist eigen vermogen	180.413	20,8%	96.339	18,4%
Aanwezige dekkingsgraad		106,6%		109,8%
Beleidsdekkingsgraad		103,7%		112,9%
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,4%		104,4%
Strategisch vereiste dekkingsgraad		120,8%		118,4%
Feitelijk vereiste dekkingsgraad		120,8%		120,1%

De dekkingsgraad wordt berekend door het totaal van de activa voor risico van het pensioenfonds (minus de passiefposten kortlopende schulden en overlopende passiva) te delen door de voorziening pensioenverplichtingen (plus overige technische voorzieningen). De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdende gemiddelde dekkingsgraad.



De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is per 31 december 2016 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een reservetekort verkeert.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is per 31 december 2016 ook lager dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, waardoor het pensioenfonds tevens een dekkingstekort heeft.



Toelichting op de afzonderlijke risicofactoren

Renterisico (S1)

Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Het pensioenfonds kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de looptijd van de beleggingen. De gemiddelde looptijd komt tot uitdrukking in de zogenaamde duratie. Onderstaande duratie cijfers geven meer inzicht.

Duratie van de vastrentende waarden 21,8 (2015: 19,4)

Duratie van de pensioenverplichtingen 30,7 (2015: 30,5)

Voor de vaststelling van het renterisico worden de kasstromen van de rentegevoelige beleggingen afgezet tegen de kasstromen van de pensioenverplichtingen. Vervolgens worden beide kasstromen afgezet tegen door DNB voorgeschreven renteschokken. Op basis van deze renteschokken kan de impact op de pensioenverplichtingen en de impact op alle rentegevoelige beleggingen worden berekend. Overeenkomstig kan een renterisico-afdeckingspercentage worden berekend. Rentegevoeligheid is één van de belangrijkste factoren bij de bepaling van de allocatie van de beleggingsportefeuille. Strategisch dekt het fonds 60% van het renterisico van haar verplichtingen af.

Op basis van de vereist eigen vermogen berekeningen bedraagt de voorgeschreven buffer voor het feitelijk renterisico € 65.238 (7,5%) en voor het strategisch renterisico € 64.116 (7,4%) ultimo 2016.



Aandelen en vastgoed risico (S2)

Het pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen en in vastgoed in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door onder meer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar regio's en markten. De volatiliteit van de marktwaarden (prijsrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer.

De berekening van het vereist eigen vermogen voor aandelen- en vastgoedrisico's wordt uitgevoerd op basis van de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging. Voor beleggingen in ontwikkelde markten worden lagere buffers voorgeschreven dan voor beleggingen in opkomende markten. De buffer voor het feitelijk zakelijke waarden risico eind 2016 bedraagt € 110.142 (12,7%) en voor het strategisch zakelijke waarden risico € 111.726 (12,9%).

Valutarisico (S3)

Het valutarisico wordt veroorzaakt doordat de verplichtingen van het pensioenfonds in euro's luiden terwijl een deel van de beleggingen van het pensioenfonds in niet-euro luiden. Het pensioenfonds loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. Het pensioenfonds kiest er daarom voor om een gedeelte van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Het valutarisico wordt berekend over het risico dat wordt gelopen na afdekking en met gebruikmaking van de door DNB voorgeschreven schokken. Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten.



Totaal beleggingen naar valuta voor afdekking met derivaten	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Euro	666.901	72,9%	427.804	75,5%
Amerikaanse dollar	109.849	12,0%	60.802	10,7%
Britse pound sterling	31.530	3,4%	17.481	3,1%
Japanse yen	33.553	3,7%	18.255	3,2%
Overige valuta	79.368	8,7%	45.576	8,0%
Marktwaaarde valutaderivaten	-6.031	-0,7%	-3.007	-0,5%
	915.170	100,0%	566.911	100,0%
Totaal beleggingen naar valuta na afdekking met derivaten				
Euro	839.975	91,8%	528.161	93,2%
Amerikaanse dollar	13.195	1,4%	6.057	1,1%
Britse pound sterling	3.656	0,4%	1.164	0,2%
Japanse yen	4.880	0,5%	988	0,2%
Overige valuta	53.464	5,9%	30.541	5,4%
	915.170	100,0%	566.911	100,0%

Strategisch dekt het fonds 100%, met een range van 80% en 110%, van haar beleggingen in Amerikaanse dollar, Canadese dollar, Australische dollar, Britse pound sterling, Zwitserse franc en Japanse yen af. Beleggingen in overige valuta worden niet afgedekt.

Feitelijk heeft het fonds 69,1% van haar totale beleggingen in vreemde valuta afgedekt. Het feitelijk afdekkingspercentage is lager dan de strategische range omdat er naast de zes hierboven genoemde valuta, ook beleggingen zijn in andere valuta.

Hoogte buffer

De buffer voor het feitelijk valuta risico bedraagt € 18.860 (2,2%) en voor het strategisch valuta risico € 17.062 (2,0%).

Kredietrisico (S5)

Het pensioenfonds loopt het risico dat één of meerdere van haar tegenpartijen niet aan de afgesproken betalingen kan voldoen met als gevolg een afboeking op een (obligatie-) belegging. Hiervoor moet een buffer worden aangehouden waarvan de hoogte voor- namelijk afhangt van de kredietwaardigheid van de partijen waarin belegd wordt. Deze kredietwaardigheid komt tot uitdrukking in de ‘rating’ van een obligatie of tegenpartij. Een AAA rating impliceert dat aan de vastrentende waarden belegging het laagst mogelijke kredietrisico is verbonden. Het pensioenfonds belegt uitsluitend in vastrentende waarden met een AAA en AA ‘rating’. Kredietrisico dat is verbonden aan transacties in valutaderivaten wordt beheerst door het afsluiten van standaardcontracten met zorgvuldig geselecteerde tegenpartijen, het individueel beoordelen van de krediet- waardigheid van die tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Rating vastrentende waarden	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
AAA	360.869	63,8%	276.451	72,8%
AA	204.426	36,2%	103.128	27,2%
	565.295	100,0%	379.579	100,0%

Verdeling vastrentende waarden naar looptijd	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	0	0,0%	0	0,0%
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	0	0,0%	0	0,0%
Resterende looptijd > = 5 jaar	565.295	100,0%	379.579	100,0%
	565.295	100,0%	379.579	100,0%

Hoogte buffer

Op basis van de ratingverdeling van de beleggingen in vastrentende waarden is de voorgeschreven buffer voor het feitelijk kredietrisico eind 2016 € 42.368 (4,9%) en voor het strategisch kredietrisico € 41.021 (4,7%).

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnisch risico worden in principe alleen risico’s meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico’s als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langleven risico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico’s bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat.

De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Het pensioenfonds hanteert bij de bepaling van de technische voorzieningen de meest recente overlevingstafel: de AG Prognosetafel 2016. Deze overlevingstafel houdt rekening met de stijgende levensverwachting en is bovendien gecorrigeerd met ervaringssterfte.



Het pensioenfonds heeft een stop-loss herverzekering afgesloten ter dekking van het overlijdensrisico en het arbeidsongeschiktheidsrisico. Deze herverzekering dekt de risico's van sterfte en arbeidsongeschiktheid af, voor zover deze boven het afgesproken eigen risico uitkomen. Twee jaar na afloop van de contractperiode wordt door de verzekeraar bepaald aan de hand van de overlijdenskapitalen en arbeidsongeschiktheidskapitalen of er uitkering plaatsvindt uit hoofde van overlijdensrisico en/of arbeidsongeschiktheidsrisico. Op het herverzekeringscontract is geen winstdeling van toepassing.

Hoogte buffer

De buffer voor het feitelijk verzekeringstechnisch risico bedraagt € 39.541 (4,5%) en voor het strategisch verzekeringstechnisch risico € 39.541 (4,5%).

Concentratierisico (S8)

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de beleggingsportefeuille in regio's, economische sectoren of bij tegenpartijen. De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht.

Vastgoed

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Verdeling onroerende zaken per sector				
Kantoren	1.668	2,3%	892	2,4%
Winkels	3.814	5,2%	1.596	4,3%
Woningen	49.213	66,6%	23.931	63,8%
Participaties in vastgoed beleggingsfondsen	19.244	25,9%	11.107	29,5%
	73.939	100,0%	37.526	100,0%

Verdeling onroerende zaken per regio

Europa	51.773	70,0%	25.422	67,7%
Noord-Amerika	13.093	17,7%	7.384	19,7%
Pacific	8.480	11,5%	4.401	11,7%
Azië	307	0,4%	207	0,6%
Overige	286	0,4%	112	0,3%
	73.939	100,0%	37.526	100,0%

Aandelen

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Verdeling zakelijke waarden per regio				
Europa	106.094	37,6%	55.468	36,3%
Noord-Amerika	96.043	34,1%	54.136	35,4%
Pacific	43.301	15,4%	23.331	15,3%
Azië	28.207	10,0%	15.769	10,3%
Overige	8.322	2,9%	4.109	2,7%
	281.967	100,0%	152.813	100,0%



Vastrentende waarden

31-12-2016

31-12-2015

€

%

€

%

Verdeling vastrentende waarden per regio

Europa

565.295

100.0%

379.579

100.0%

565.295

100.0%

379.579

100.0%

Grote posten: Vastrentende waarden (inclusief opgelopen rente)
van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 2% van de totale
beleggingen voor risico pensioenfondsen

31-12-2016

31-12-2015

€

%

€

%

Staatsobligaties Duitsland

151.192

16,5%

130.917

23,1%

Staatsobligaties Nederland

139.989

15,3%

115.150

20,3%

Europese Investerings Bank

103.183

11,3%

23.577

4,2%

Staatsobligaties België

90.946

9,9%

82.545

14,6%

Staatsobligaties Frankrijk

40.340

4,4%

0

0,0%

Staatsobligaties Oostenrijk

39.644

4,3%

17.044

3,0%

Alle bovengenoemde vastrentende waarden zijn groter dan 5% van het totaal vastrentende waarden. Het fonds heeft geen posities in eenzelfde uitgevende instelling in vastgoed en aandelen groter dan 5% van de respectievelijke beleggingscategorie. Er is geen sprake van een zodanige concentratie van beleggingen bij risicovolle debiteuren, fondsen, regio's of markten dat hiervoor een extra buffer nodig is bovenop de reeds berekende (standaard-)schokken.



Actief beheer risico (S10)

Actief beheer risico ontstaat doordat vermogensbeheerders actief beheer voeren op (delen van) de beleggingsportefeuille. Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die worden ingenomen ten opzichte van strategische benchmarks. De mate van actief beheer wordt bepaald aan de hand van de toegestane afwijking, uitgedrukt in een statistische maatstaf, de ‘tracking error’. Een lage tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de gekozen benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk van de benchmark kan afwijken. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hoger actief beheer risico. Er is bij het pensioenfonds geen sprake van een zodanig actief beheer dat hiervoor een aanvullende buffer nodig is.

Er worden geen beleggingen uitgeleend. Beleggingen in de aan het fonds verbonden ondernemingen vinden uitsluitend plaats als onderdeel van de aandelenbeleggingen in fondsen en mandaten die overeenkomstig een vaste index worden beheerd door externe vermogensbeheerders, indien en voor zover de verbonden ondernemingen in die vaste index zijn opgenomen.

Diversificatie-effect

Het DNB standaardmodel schrijft per risico een buffer voor. Omdat niet alle risico’s zich gelijktijdig (in volle omvang) voordoen wordt rekening gehouden met een risico-verlagend effect van spreiding. Bij het pensioenfonds is dit voor de feitelijke beleggingsportefeuille eind 2016 -€ 95.241 (-11,0%) en voor de strategische beleggingsportefeuille -€ 93.053 (-10,7%).

Bestemming saldo van baten en lasten

Het saldo van baten en lasten wordt, conform de statuten en de ABTN, als volgt verdeeld:

Bestemming van het saldo	2016	2015
Fonds vermogen	6.016	-4.729
	6.016	-4.729

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen relevante gebeurtenissen na balansdatum.

Amsterdam, 24 mei 2017
Namens het bestuur van Stichting ING CDC Pensioenfonds,

A.L. Hollenkamp
Voorzitter

J.M.M. Boers
Secretaris



9

Overig



9. Overig

9.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting ING CDC Pensioenfonds te Amsterdam is aan Milliman Pensioenen v.o.f. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting ING CDC Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Milliman Pensioenen v.o.f..

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 4,6 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 140 duizend te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- ▲ de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- ▲ de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- ▲ het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van artikel 132. Het pensioenfonds beschikt niet over het vereist eigen vermogen.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat voor het eerste jaareinde.



Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting ING CDC Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie van Stichting ING CDC Pensioenfonds is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 24 mei 2017

Drs. R.K. Sagoenie AAG
verbonden aan Milliman Pensioenen v.o.f.



9.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van Stichting ING CDC Pensioenfonds

Verklaring over de jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting ING CDC Pensioenfonds (hierna ook: “het pensioenfonds”) te Amsterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting ING CDC Pensioenfonds op 31 december 2016 en van de staat van baten en lasten over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2016;
2. de staat van baten en lasten over 2016; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie ‘Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening’.



Wij zijn onafhankelijk van Stichting ING CDC Pensioenfonds zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 4,6 miljoen. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en de technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit dat deze bepalend is bij de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan hen tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 140.000,- rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Waardering van beleggingen

De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan naast beursgenoteerde effecten uit beleggingen in beleggingsfondsen en derivaten.

In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 1 van de toelichting op de balans per 31 december 2016 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.

De beoordeling van de reële waarde van deze beleggingen is significant voor onze controle.

Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:

- ▲ Beoordelen van de juiste werking van interne beheersingsmaatregelen ten aanzien van vermogensbeheer. Voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening hebben wij gebruikgemaakt van de ontvangen ISAE 3402 type II rapportage van service-organisatie;



- ▲ Versturen van instructies aan de accountant van de service-organisatie die belast is met de controle van het vermogensbeheerverslag opgesteld door de service-organisatie naar aanleiding van de administratie van de beleggingen;
- ▲ Het evalueren van de uitgevoerde werkzaamheden van de accountant van de service-organisatie op basis van kennisname van zijn rapportages en de onderliggende dossiers;
- ▲ Toetsen of de in de jaarrekening opgenomen toelichting adequaat is in de context van het van toepassing zijnde stelsel van financiële verslaggeving.

Waardering van de technische voorzieningen

De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.

In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In het onderdeel ‘risicobeheer’ (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet, inclusief onzekerheden.

Bij de vaststelling van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerend actuaris. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerend actuaris en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken.

Door ons is tevens nagegaan of:

- ▲ de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerend actuaris worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel belang zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregeling door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld;
- ▲ de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's;
- ▲ de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast;
- ▲ de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd. Het afstemmen met gegevens van externe partijen waaronder de werkgever, maakt deel uit van de interne beheersing.

Volledigheid (premie)bijdragen werkgever

Premiebijdragen zijn een belangrijke component van de opbrengsten van het pensioenfonds.

Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:

- ▲ nagaan of de door het bestuur vastgestelde premie is berekend en in rekening is gebracht bij de werkgever;
- ▲ nagaan of de kosten volgens afspraken gemaakt in de uitvoeringsovereenkomst zijn vergoed door de werkgever;
- ▲ nagaan of de premie volledig in rekening is gebracht;
- ▲ voorzover relevant beoordelen wij de juiste werking van de processen binnen de uitvoeringsorganisatie, mede op basis van de ontvangen ISAE 3402 Type II rapportage.



Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie bestaande uit de volgende onderdelen; kerncijfers, voorwoord, profiel, bestuursverslag, verslag visitatiecommissie, verantwoordingsorgaan, rapport raad van toezicht en overig.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- ▲ met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- ▲ alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.



Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur met betrekking tot de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.



Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze controle bestond onder andere uit:

- ▲ het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;



- ▲ het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- ▲ het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- ▲ het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- ▲ het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- ▲ het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Rotterdam, 24 mei 2017

Mazars Paardekooper Hoffman Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. C.A. Harteveld RA

9.3 Personalia (per 31 december 2016)

Bestuur

Benoemd namens de deelnemers

[André Hollenkamp](#)

Relevante nevenfunctie

[voorzitter](#)

voorzitter NN CDC Pensioenfonds

[Hasko van Dalen](#)

Relevante nevenfunctie

[bestuurslid](#)

bestuurslid NN CDC Pensioenfonds

[Jans de Groot](#)

Relevante nevenfunctie

[bestuurslid](#)

-

[Eline Lundgren](#)

Relevante nevenfunctie

[bestuurslid](#)

bestuurslid NN CDC Pensioenfonds

Benoemd namens de werkgevers

[Rients Prins](#)

Relevante nevenfuncties

[vice voorzitter](#)

vice voorzitter NN CDC Pensioenfonds
voorzitter Pensioenfonds ING

[John Boers](#)

Relevante nevenfuncties

[secretaris](#)

secretaris NN CDC Pensioenfonds
bestuurslid Pensioenfonds ING

[Lau Veldink](#)

Relevante nevenfunctie

[bestuurslid](#)

bestuurslid NN CDC Pensioenfonds

Bestuursbureau

Armin Becker	Directeur
Peter Croux	Integraal risicomanager
Leo Rog	Hoofd beleggingen

Verantwoordingsorgaan

Benoemd namens de deelnemers

Elena Kalthoff-Seferiadis	voorzitter
Margreet Rog-Stokkink	lid verantwoordingsorgaan

Benoemd namens de werkgever

Willem Steenhoven	lid verantwoordingsorgaan
Walter Scheepmaker	lid verantwoordingsorgaan

Visitatiecommissie

Erwin Capitain	voorzitter
Henriëtte de Lange	lid visitatiecommissie
Gerard van de Kuilen	lid visitatiecommissie



Colofon

Stichting ING CDC Pensioenfonds

Bijlmerdreef 24, 1102 CT Amsterdam

t 088 - 1162 411

e pensioenloket@ing.cdcpensioen.nl

w ing.cdcpensioen.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 58908757

Concept & design

Strangelove Creatives B.V.

www.strangelove.nl